Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

JYSK ORDBOG

udgivet af

INSTITUT FOR JYSK SPROG- OG KULTURFORSKNING

under ledelse af

PETER SKAUTRUP

Bind I

Hæfte 2

af – agepude

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS
1972

af præp. — Trykforhold: i adverbiel anv altid trykstærkt (bet 18ff); som præp trykstærkt, når det indgår i en verbalhelhed (se fx u bet 8.2) og i reglen også når det uden at indgå i nogen verbalhelhed har flg styrelse i bekendt form (i vjy og slesv altså foran artiklen, se fx u bet 1.1 osv) samt foran enklitisk enstavelsespron, hvor præp da enten selv kan få stød el stødet overføres til pronomenets konsonant (se exx u bet 1.4, 3.1 oft), jf JMJens.-Vend.234, Chr. Møller i ActaJutl.I.10f, Ella Jensen i Festskr.Skautrup.287-295, BJulNiels.B.270.— I tryksvag stilling foran art kan forlængelse finde sted ved fuldstændig sammentrækning (se fx u bet 5.1), jf at præp efter (trykstærkt) adv el efter verbum sammensat m stedsadv og m pron som styrelse i Øslesv får accent 2: *kom ' op ˈaw,* komme op af, *'u·lot ˈa·-en,* lukket ud af den. MBjerr.F.98f. — 1. trykstærkt: 1.1 som adv: [å/ɔ] Vends; [O/O] ØHan og de østlige sogne i VHan; [o·] enkelte sogne i VHan, Him, de østlige sogne i Ommers samt en del af de nordligste sogne i Møjy; [ow', o·w el åw'] Møjv, Bjerre, Læsø, Anh, Sams, Endelave [å·] Tv, Mors, Sall, de østlige sogne af Hards, Fjends, de vestlige sogne i Ommers og videre i et smallere midtjysk bælte til Vejle og Kolding fjorde; i nogle sogne i Hillerslev h (fx Rær Vigsø og Hillerslev) er udtalen stærkt diftongisk, nærmende sig [å·w] el [åw'(ə)]; [aw'] Hards (m undt af de østlige sogne) og Svjy; [a·] Fanø og Vslesv; [a·] Rømø, de vestlige sogne i Mslesv (Ladelund, SLøgum, Brarup og Karlum) og Øslesv (jf dog flg); [aw] Felsted (her vekslende m [a·], fx *æ væl 'aw* el *æ væl 'a·*), Ullerup, Broager, de østligste sogne i Mslesv (Valsbøl, Haksted, StVi og Vanderup) Sslesv og Angel; [åw] Als. se i øvrigt kort nr 7. — 1.2. som præp: i Hards og Svjy [å·] (dog kan stedvis, især i Svjy hos den ældre generation forekomme *[aw'];* i øvrige områder normalt sa form som adv, i Bjerre h og øjy dog efter visse regler uden stød (BJulNielsen.B.270; EJens.Houlbj.B.85; Hjorth.NSams.87); m enklitisk pron er formen i alm den tryksvage, med el uden stød; kun i vjy er formen afvigende, idet præp her foran pron m konsonantisk forlyd udtales [a], fx *'am'ə*, af mig, *aj'ər,* af jer, *'adn ˌjæn· ɔ 'idn ˌaj·n,* af den ene og i den anden, osv, men: *å·n,* af den, *å·ər,* af det; tilsvarende forekommer [a] foran pron m opr [ð] i forlyd i Rougsø og Ndjurs henh: *að'əm* og *ar'əm,* af dem. — 2. tryksvagt: i alm er den tryksvage form identisk med den trykstærke uden stød (reduktion af diftong kan dog forekomme, fx i Tved: *əð 'skʀa·ʃ o piskeŋ* et skrald af pisken); området med trykstærkt [aw'], Hards og Svjy, har dog oftest som tryksvag form [å/ɔ], og for hele det vestjy og vslesv område gælder det, at i trykløs stilling (levissimus) foran trykstærk stavelse og foran en anden tryksvag stavelse begyndende med en konsonant er formen [a], fx *'heŋər a 'mi·n* hende der hører mig til. Torsted; *ən myʃ'ər a bæ·r* et mylder af bær. Hundborg; *ən si'ga·r a mi jå·rs* en af min fars cigarer. Vrove; *'be''lə a si åʃ'ər* bitte af sin alder. Tvis; *æ 'fujeʀɔɹ stor 'fuʃ· a waŋ'* furerne står fulde af vand. Tvis; *law'əð a 'æskəˌtʀæ·* lavet af æsketræ. Give; *di saŋ' a 'fuʃ 'hals* de sang af fuld hals. Jelling; *'sekən ən vryl'ə dæ 'æ a 'gri·s* sikken et vrylder der af grise. Ål; *'sælə a 'jæxd* sølle af gigt. Vodder; *de skal nåk 'stuŋ·t a sæ 'sjæl'* det skal nok holde op af sig selv. Agerskov; ligeså har Angel haft tryksvagt [a] (Hagerup.1; HNAJens.Angeln.56); derudover kan sporadisk — antagelig efter rm — også forekomme [a]. — i tryksvag stilling kan i enkelte tilfælde optræde svækkede former, hvorved der opstår mulighed for sammenfald m andre præp (og m følgende afsporing), som fx ad og på; lydligt sammenfald m ad kan forekomme i øslesv, og i Ty kan af som præp veksle m ad i bet 4: *dæŋ hår æ 'jot a/aj ə 'mølər* den har jeg fået af/ad møllerен, *hon 'lån·t 'huŋər 'kro·nər 'a/aj' ham* hun lånte 100 kroner af/ad ham, og sporadisk synes fuldstændigt sammenfald at have forekommet: *han dröw en aj ste* han drev den af sted.Hundborg(Lyngby); (jf ad sp 30.17ff:) *aw böj',* på besøg uden for hjemmet. Vestbirk; jf også ndf bet 7.4 slutn; tilsvarende sammenfald har kunnet forekomme i Vends og Him: hvem vil tjyhh (fejl for tjybb, købe) Skitværke æ mæ CJRLund.TN.30. Han fæk en Krone æ ham Havbro. De fik hver en hest æ (af) manden Næsborg (Krist.JyA.IV.27); jf også: "Tjællingen waa gåaen ad An",som vi siger, kællingen var gået af (ovns)arnen, som vi siger. Læsøbl.Febr.1924; i visse forb mul også på Nsams: *dæ 'go·ə jo da 'let ow — ow — 'glæ·m i 'goŋ' i'meʃ,* der går jo da lidt af — af — glemme engang imellem, jf også Feilb.1.6 og jf ad ovf sp 25.27ff. — i Møjy, Djurs og i særdeleshed på Mols forekommer (nu nok svindende) afsporing m overgang til på i bet 2 (på gangen), 4.1 (købe på en), 6.2 (på bøgetræ), 7.2 (ked på), 7.3 (komme på), 7.4 (le på), 10 (nogen på pengene) og 11 (fuld på), se på. || rester af kasusstyrelse (opr dat) foreligger i forb som af gårde, hænde, lave, syne.

[ændra af, sj a DgL.II.310.2var, run af, oldisl af; jf ave]

Oversigt.

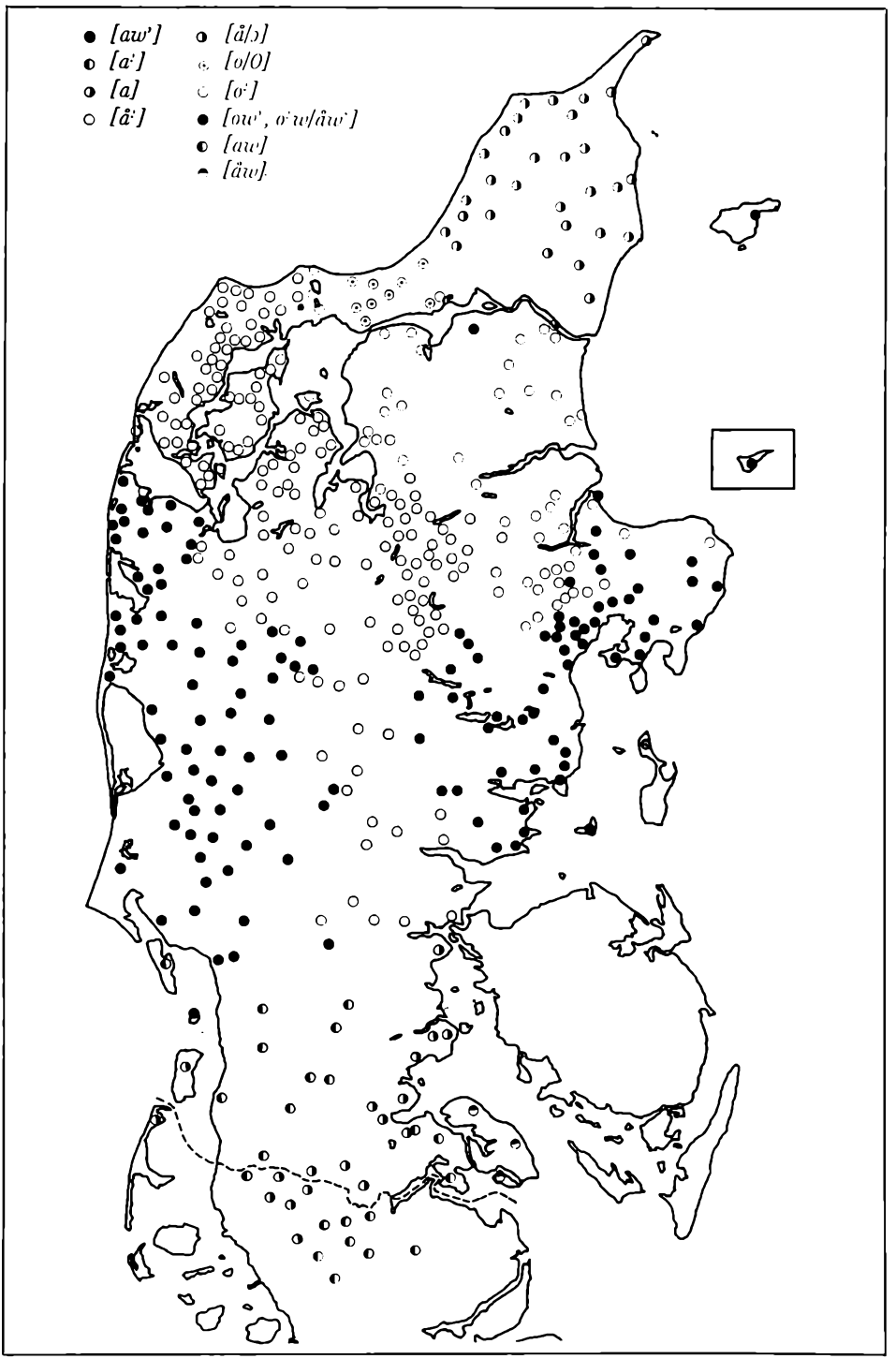

Kort nr. 7: Adverbiet af.

A. som præp (m styrelse).

1. i udtryk for bevægelse bort fra et sted el en tilstand 1.1 styrende betegnelsen for stedet, som nogen el noget har været på. 1.2. styrende betegnelsen for stedet (rummet, tingen osv), som nogen el noget har været i. 1.3. (uden egentlig forestilling om bevægelse) styrende betegnelsen for stedet, hvorfra et sansningsfænomen (et lysindtryk, en lyd osv) stammer. 1.4. i udtryk for udvikling, forandring, efter v betegnende overgang fra en tilstand til en anden. 1.5. i nogle tilfælde (i faste forb) vekslende m ave. 1.6. m foregående adverbiel angivelse af verdenshjørne.

2. i udtryk for tid.

3. i udtryk for løsrivelse, befrielse el fjernelse fra nogen el noget. 3.1. efter trans v og m styrelse, der betegner den el det, hvorfra noget løsnes, fjernes osv. 3.2 efter tilstandsbetegnende adj.

4. m styrelse betegnende ophavet, den el det af hvem el hvilket man får el venter at få noget. 4.1 m styrelse betegnende den, fra hvem noget erhverves el overtages. 4.2. m styrelse betegnende den beholder el det forråd, hvorfra noget hentes. 4.3. m styrelse betegnende det, hvorfra noget (et gode, et onde osv) erhverves.

5. i udtryk for herkomst, afstamning, oprindelse el tilhørsforhold mht art. 5.1. m styrelse betegnende hjemsted. 5.2. m styrelse i gen (el m poss pron som styrelse) betegnende den familie el det hjem, man tilhører. 5.3. i udtryk for slægtskab. 5.4. billedl el overf i udtryk for artsfællesskab el tilhørsforhold. 5.5. i udtryk for oprindelse i videre bet.

6. m styrelse betegnende stof el materiale, hvoraf noget er dannet el består.

7. m styrelse betegnende grund, årsag el anledning. 7.1. m styrelse betegnende bevæggrund. 7.2. m styrelse betegnende en ydre årsag. 7.3. m styrelse betegnende en indre årsag. 7.4. m styrelse betegnende anledning (til en handling el holdning). 7.5. i forb komme af.

8. i udtryk for handling og virken. 8.1. m styrelse betegnende et handlende væsen el en virkende ring. 8.2. efter trans v og m det til subj svarende refl pron som styrelse. 8.3. i forb af sig selv. 8.4. m styrelse, der står som obj for verbalhandlingen.

9. m styrelse betegnende midlet el redskabet.

10. m styrelse betegnende den helhed, hvoraf nogen el noget udgør en del.

11. m styrelse betegnende den art el slags, hvortil en vis mængde hører el hvoraf et større el mindre antal foreligger.

12. m styrelse bestående af en beskriverhelhed (som udtryk for egenskab, vurdering osv), der er knyttet adverbielt el som præd til subjektet.

13. m styrelse karakteriseret ved en foregående (især:nedsættende) betegnelse.

14. forbindende to substantiver el substantiv og pron og angivende et tilhørs- el sammenhørsforhold. 14.1. om tingsligt tilhør, m styrelse betegnende helheden. 14.2. i udtryk for kropsdele m styrelse betegnende person el levende væsen. 14.3. i udtryk for placering m styrelse betegnende den el det, man har et rumligt forhold til. 14.4. i udtryk for venskabs- el ejendomsforhold. 14.5. m styrelse betegnende grundlaget for en efterligning, et minde el fortolkning olgn.

15. m styrelse betegnende genstanden for el indholdet af et udsagn el en viden.

16. m styrelse betegnende genstanden for en følelse, en vurdering el en bestemt holdning. 16.1. i forb holde 'af. 16.2. i forb mene 'af (noget). 16.3. i forb forstå af.

17. i henseende til; i forhold til. 17.1. m substantiv-styrelse karakteriseret ved foregående adj. 17.2. m refl pron som styrelse. 17.3. forbindende to substantiver, hvoraf styrelsen betegner en egenskab el stilling. 17.4. i forb kende en af anseelse, af navn olgn.

B. i adv anvendelse (uden styrelse).

18. (til A 1) i udtryk for bevægelse. 18.1. i dramatisk replik (uden verbalforb). 18.2. i forb m bevægelsesverber.

19. (jf A 3) i udtryk for løsrivelse, befrielse el fjernelse. 19.1. i nominalsætn (kommando olgn) som udtryk for bortfjernelse. 19.2. (ellipt) i forb m modalverber el have styret af modalverber angivende fjernelse. 19.3. i forb m verber, der betegner løsrivelse, adskillelse osv. 19.4. i verbalforbindelse betegnende efterligning el gengivelse af et forbillede. 19.5. i udtryk for udvikling, forløb.

20. i forb m præpositioner. 20.1. (jf bet 19.2-3) i forb m efterfølgende med. 20.2. i forb m forudgående fra. 20.3. (jf A 14.3) i forb ved siden af. 20.4 i forb af og til. 20.5. i forb af og i. 20.6. i forb af og på.

A. som præp (m styrelse).

1) i udtryk for bevægelse bort fra et sted el en tilstand. 1.1) styrende betegnelse for stedet, som nogen el noget har været på. Å, hold', hold', mæns a kommer o Uw'nen! HJens.HDF.29. *haj falt 'ow 'hejstən* Gosmer. *de sgu ve 'fasd te de 'e''ɑ fɔl 'a: æ 'ho:j 'mɛ''d ɔnəi 'mæs* det (dvs brudesmykket) skulde sidde fast, at det ikke faldt af hovedet midt under messe. Vodder. || (øjv) i forb sidde af (hesten, vognen), stå af, degaang A sku te aa sedd ow Hæjsten, haad

A møst mi Maandbed te mĩ Piiv dengang jeg skulle til at stå af hesten, havde jeg mistet mit mundbid til min pibe. Blich.E.B.18. NPBjerregaard.0.9. NMunk.K.12. At staa af en Vogn hed at sidde af, sed ow. Skødstrup. || af sted(et), se sted. || efter forudgående trans v (undertiden m overgang til bet 3). han stal baade Brænviin aa Edelswaar aa Skywen fræ dem, han stjal både brændevin og madvarer af bordet fra dem. Blich.EB.31. *di hår tå·əð 'klap-ˌtræ·ərn 'o·w 'how·l* de (dvs kørne) har taget klaptræerne af hovedet. Tved. *'ɑ ... 'la·ɹ 'do·q 'ɔ' mi 'ruɯɹ* jeg tørrer duggen af min rude. Ørslevkloster. *löwl a 'gry·ð 'å a 'iɻ'* løft gryden af ilden. Give. *tæj e ˈgʀi·m 'a·ən ɔ læχ e ˈho·j-law ˌå·ən* tag grimen af den og læg hovedlaget på den. Rise. — (m overgang til bet 3) uden obj: Læ mæ tør aa Folbænki. Thise.LS.1.86. *fæj no 'o'w 'gol·ən 'fest, eŋ·ən di blir 'waskən* fej nu gulvene af først, inden de bliver vasket. Tved. *'næ·ə i 'no hå spelt 'ow je 'hæŋ'ə ska vi ha ˌkafə* når I nu har spillet af jeres hænder (dvs spillet færdig i kortspil) skal vi have kaffe. Hundslund. || i forb ned af, se ned. **1.2)** styrende betegnelsen for stedet (rummet, tingen), som nogen el noget har været i. Følgende Rim viser Tiden at faae Nadvere og gaae til Sængs: Nær e Klok er aatt, saa skal e Grøed ää e Pott. Nær e Klok æ ni, saa æ ed Sængtii. Scade.88. især efter verber som gå, komme olgn. *bre'ən æ komən ow' ɔw'nən* brødene er kommet af ovnen. Tved. *'fråstən æ gon 'ow 'ju'ə'rən* frosten er gået af jorden. Hjorth.N-Sams.87. *å kåm 'ow si 'plas* at komme af sin plads. Hundslund. *de* (dvs nymalket mælk) *æ, li-som de kam å' æ kow'* Skvum.Mors.I.128. *æ 'fø·l æ 'vɛ' ɔ gœ 'ɑ· æ heŋ'əi 'veŋ'əi æn 'ʃʀys æm* Følelsen er ved at gaa af Hænderne, naar man fryser dem. Vodder. — talem: *gå a· ə ly·s, din fa· vɔ ˈiɻ ˈgla·sə* gå af lyset, din far var ikke glarmester.Rise. || m forudgående trans v (undertiden m overgang til bet 3.) saa skal A Skam kom øwr te Dæ, aa baank e Miel aa di Trøj Blich.EB.34. *ta neq'leŋ o·w dæn'n* tag nøglen af døren. Tved. *a''tən hunər å fjòw·tən, da trak di koŋ frèð'rək o skòw·tən* atten hundred og fjorten, da trak de kong Frederik af skjorten Kvolsgaard.F.46. *jaw æ 'höns 'å· æ haw·* jag hønsene af haven. Give. MartinNHansen.JT.37. *kɑ 'dœj'ɖ fœ 'fad i·n 'sgɔð'l ɔ ǫs æ 'vaŋ' 'a· æ 'vaŋ·tʀɔð* Kan du ikke faa fat i en Skovl og øse Vandet af Vandtruget Vodder. i postposition: Dem (dvs klæderne) hun wa trokken aa skul hun saa kyll i Søen Blich.EB.40. *'Æ ka val tennk I er ued om en Raae,/ mod den Klemm I er i, der I gjar vild aae* JSøe.TB.17. — få (fyre olgn) den sorte mand af ovnen, se sort. — (i tilråb til dyrene:) *'a· æ 'sdɔɻ'* af Stalden (dvs båsen) Vodder. — slå af græsset, ved mejningen føre græsset ud af skåret. Frifelt-Kragelund.SH.96. *dɛ vœ ʂjælən di slåð 'a· æ ˌgʀæjs* Vodder. - tage (gøre olgn) af lo(en), rydde loen helt for det tærskede korn. Ulsted. *wi ku 'træf o ha 'fö·ə,tyw 'leq' eˌjən wi sku ha a 'lo'* vi kunne træffe at have 40 læg inden vi skulle have af lo. Storvorde. Houlbjerg. Skyum.Mors.I.232. Junget. *vi sgu gǫ ɑ ə 'lo·* vi skulde gøre af Loen Øsby. — drage af sig, tage klæderne af. *drèj 'a sæ* Agerskov. || i forb drage (trække) af tøjet, tage tøjet af. A . . ba hin go ind i Herberret aa draw aa hinner ejn Klæjr Blich.EB.40. (han) *trak o hans bòw·ser* han trak af sine bukser. Kvolsgaard.F.4. Skyum.Mors.I.134. *træg 'ä· ə* el *'ɑ si klæj'ər* Skautrup.H.11.63. || i faste forb m styrelse i ubf (om det sædvanemæssige): (komme) af kirke, skole osv. Folken gik aaw Kjerk Blich.IV.189. *han lø·vər a sku·əl* han skulker fra skole Koed. || i forb som af dage, gårde, hænde, lave, led(det), syne, se dag, gård, hånd, lag, led, syn. || i forb af by(en), spec: fra by(en), hjem. DjursNørreh(NBWelling ca 1840). maj kam tjyri å by manden kom kørende af by. Grønb. Opt.130. En Nat kom han — fortælles der — kørende af By Skjoldb.R-F.I.394. Samsø(RCRasmussen). Aakj.ET.8. Darum(F). Jf: *de'ɾ ve dæŋ' ti'daws æ bøŋ'ər sga ä·æ bøj'*, siger man, når man er i "byen", dvs i besøg hos naboen, og skal til at gå hjem Skautrup.H.1.228. AarbHards.1930.141. — af flækken, landet, vejen, se flæk, land, vej. || m styrelse betegnende verdenshjørne. *wi fo'ɾ en knʊw's å æ nor'ow'st*, vi får et knus af nordosten. Rær. *'Taer aa Maager di flywer hærind / aa skræber om Hawgus aa Wæjsten.* JKirk.NT.73. *'næ·ɹ 'føst de sɔ 'jn' mæ·ə 'buws ɔ nʊ'œw'əst* når først det slår ind med at buse af nordost. Ørslevkloster(jf Aakj.i Hjemmen.indl).en Gaard, hvor Bissekræmmere holdt til, naar de kom "aa æ Sønden mæ Kram" AarbHards.1921.75. || m foregående retningsangivende adv. *da 'wa han kɔmən 'hjæm' å a 'sy·hus* Al. æ Møller matte æ Rov ovven a æ Sæk mølleren toldede rugen oven af sækken. Hagerup.169. — især i forb ind af, op af, ud af, se ind, op, ud. — i talem som ikke være tabt bag af en vogn, gå

(komme olgn) bag af dansen, se vogn, dans. || trykstærkt i modstillede parallelforbindelser. A æ i e å ma å e jeg er i det og må af det. StOlai. Dær ær møj gåt i ham, får dæ komer aldri noe å ham AarbVends.1929.284. Om en, der er kommen fra Asken i Ilden, siges: Han er kommen aa æ Ræn (Regn) i æ Tagdrep Ussing.ME.189. *dɛ sga 'fʀæjəs 'eɖ əm ɔ 'kø·əjəs 'a· əm* det skal fredes i dem (dvs øgene efter bedækningen) og køres af dem. Vodder. - i talrige forb (indgående i talem) som fx. af asken og i ilden, se aske; af hånden og i munden, se hånd; af næsen og i munden, se næse; af min rad og i min rad, se rad; af min røv og i min røv, se røv. — i disjunktiv talem (til den tvivlrådige over for et valg): enten tærsk (el: en skal enten tærske) eller af loen (laden). *æŋtən mo do tʀæsk hæl̥ər 'ow' 'low'ən* Tved. Skyum.Mors.II.234. Aakj.JF.20. *'æŋ''tən 'tæsk hæ 'å· æ 'lå·* Tvis. Sir (Sgr.III.134). Enten tæsk eller a e Lo. Enten drik eller a e Kro. Krog.Tyrstrup.182. **1.3)** (uden egl forestilling om bevægelse) styrende betegnelsen for stedet, hvorfra et sansningsfænomen (et lysindtryk, en lyd osv) stammer. Når de dugger a æ æng, så tøver æ re·n læng. Når de dugger a æ he·, så ste æ re·n te re· Burkal. — jf bet 5.5: langt ude ved Sydgrænsen kvulmede Røgen af en Hedebrand Aakj.VF.72. — m overgang til bet 9: *haⱼ 'sgåqərət ow 'fuɭ' 'hals* Gosmer. *di 'saŋ' a 'fuɭ' 'hals* Jelling. **1.4)** i udtryk for udvikling, forandring, efter verber betegnende overgang fra en tilstand til en anden; i br uden for faste forb. En Næt vaawner Abraham op af hans sød' Søwn Aakj.GJB.15. || i forb som gøre alvor af (noget), se alvor; gå af brug, af mode, se brug, mode. || m styrelse betegnende genstanden (personen osv) for denne udvikling, i forb blive 'af (en), vorde 'af (en), se blive, vorde. || (mul sammenfaldende m ad 9) i forb som hvad går der 'af ham, som udtryk for overraskelse: hvad tænker han på, hvad bilder han sig ind. Havbro. *hwa go dær 'a dæj* Lejrskov. jf: *dær gor 'nO 'a m'æ* der er noget i vejen med mig Læsø. **1.5)** (antagelig delvis under påvirkning fra rm) i nogle tilfælde (i faste forb) vekslende m ave. || efter tilstandsbetegnende verbum og m styrelse angivende lokalitet el tilstand, hvorfra noget er skilt el udelukket: borte fra. *ʀow·nən ær å·w feskən* rognen er af fiskene. Tved. *no æ æ peŋ' å· æ da·r* nu er pinden af døren. Rær. især i forb ude af. *hån 'æ ˌsnå·ɪ 'uˌjow'ə* han er snart, næsten ude af det (dvs han er næsten ved at tabe vejret) Hjorth.NSams.88. *Men aalle saasnaar war vi ud' aa æ Bøj, saa slottes æ Løjter Aakj. ET.17. Et halvt Aar efter købte han en skarp Ejendom, Æ Krathus, dæ wa u·r å't (ude af det, dvs forsømt). HPHansen.G-F.III.29. — i forb ude af sig selv, ude af ligevægt, forvirret, ophidset (jf ave). *haŋ ær hi'lt u·j ow sæ 'sjæ·l* han er helt ude af sig selv.Tved. Ål. — ude af verden, ryddet bort; til side. *'sɔ wa 'dæˌj' 'sa·q jo 'u·å 'wærðən* Storvorde.Hundslund.Aventoft. || være hen af raden, se rad. **1.6)** m foregående adverbiel angivelse af verdenshjørne. ChrThagaard. Skagen.158 En, der er "sønder å æ land fræ" er én, der har hjemme i det sydlige Thy Thisted lands. "Hebron" lå ude på Jydske Rev, et Flak fire, fem Mil Vest af Thyland. EBertels.V.7.

2) i udtryk for tid. || betegnende begyndelsen af en virksomhed el tilblivelsen af noget. *han öjj åw Pæ Wållesens Frak / . . som han søjjer a nøj' han spolerede også Per Olesens frakke . . som han svede af ny. PæØwles.23. *A' e føst de hele gik saa flot SprogfAlm.1906.108. Ladelund. || i forb af ny, spec: på ny, igen. Hans Gaaer brand fo nuer Aar sien, aa saa maat han bøg en op a Ny Thybohist. 4. || (jf ad 6) i udtryk for samtidighed mht handling el forløb; i forb af gangen ad gangen. Hellum. *wi task en tʀa·w ku·r å æ gåŋ'* vi tærskede en trave korn af gangen. Hillerslev. — i forb af én gang, på en gang. *di ku jɔ 'e''dˌ kɔm 'te a 'jed ˌgŋ'* Vodder. - også: pludselig Jelling. *a 'jæn' 'gŋ' 'sdöj' æ 'hugəs dæɪ i'gjæn 'lisəɪ 'klɑ·ɪ* af (paa) een Gang stod Huset der igen ligesaa klart Vodder.

3) i udtryk for løsrivelse, befrielse el fjernelse fra nogen el noget. **3.1)** efter trans verbum og m styrelse, der betegner den el det, hvorfra noget løsnes, fjernes osv. *Wo Skrædder haaller a hans Saws / Somti mier end somti./ Aa Tøwet han klipper sæ sjæl en Hjaws Blich.-XXIV.140. *'swæj' tow 'krå·qən 'ɔw' 'feskən* Svend tog krogene af fiskene Hals Læsø. *a ka 'how·s men 'mow'r hon blæst 'fle·ðən o'w 'mjæ'tkən* jeg kan huske min mor hun blæste fløden af mælken. Tved. *do mo e''k pelk æ so·r a di bij'ən* du må ikke pilke såret af dit ben. Agger. *a sga ha æ 'u·lˌtæŋ' tan å· æ gri·s* jeg skal have ulvetænderne taget af grisene. Vrove. *de træka a 'kraft 'å a 'mɔlt* det trækker kraften af malten. Ål. *'æ 'tǫ''d di blǣθ 'sbi·sd 'a· æ 'tʀæ·ɪ* jeg syntes, de (dvs Bærrene) blev spist af Buskene (de blev ikke syltet) Vodder. Lill-Las

tòv æ Huj a en ò gik te Stajs mè ò so·l Lillelars tog huden af den (dvs studen) og gik til stads med og solgte. Hagerup.175. || i faste forb. bide hovedet af (al) skam, se bide. — slå katten af tønden, se kat. — slå kokken af hønen, se kok. — (ikke kunne) få det af kærven, se kærv. — (ikke) sidde låret af én, se lår. — tage (kyse, plage olgn) livet af én, se liv. — (ikke kunne) slå et smil af én, se smil. jf: *ən ku 'aʃə slå əd 'o.ə 'a. ham* man kunde aldrig slå et Ord af ham Øsby. — slå (noget) af hovedet, opgive. SkıOlai. *de ka do 'gɔt slå 'å:ə 'hu:ə* Tvis. — i postposition: snakke fanden et øre af, se øre. || (m overgang fra bet 1.2) uden obj. *røj 'o 'kuləđn* rydde af kulerne Bejstrup. Har du revet 'af Ka-'lenderen Houlbjerg(FestskrSkautrup.288). *vi mo ha æ pi·q mæj tə' å ryw å:ə sgo:ŗ* vi må have pigen med til at rive af skåret. Vrove. *ɔ tæj 'a: dæŋ 'jæn· ˌsi·* at tage af den ene Side (af Grøften) Vodder. — tage (rydde olgn) af bordet, fjerne (service, levninger osv) fra bordet (efter spisningen). Hals Læsø. Aggersborg. *ka i 'li·ryđ 'å: a 'bu:ə* kan I lige rydde af bordet. Ål. *tæj a: æ bo:ə* Løgumkloster. Vodder. || talem. De er ingen Saa aa skjær en stóer Støk Brø ää en aaen si Kääg Schade.40. *de· ən 'æwər‚goŋ''så· æ 'ræw di trɔt æ 'bæl'ə å ham* Jelling. **3.2)** efter tilstandsbetegnende adj. *æ 'kow' slu sæ 'lø:s ɔ ə 'tyət* koen slog sig løs af tøjret. Tvis. *å gö sə 'fri: 'ɔw' əd* at gøre sig fri af det. Glud.

4) m styrelse betegnende ophavet, den el det af hvem el hvilket man får el venter at få noget. **4.1)** m styrelse betegnende den, fra hvem noget erhverves el overtages. *"'Hwo mød haa Do faat wal aa Karen" hvor meget har du fået vel af Karen. Blich.EB.4. * aa Pengen te Grisin had wi lont aa Pier og pengene til grisen havde vi lånt af Per. JPChrist.Gr.4. *di kle·(r) djæ ba:r å æ bo'tik* (dvs bruger ikke hjemmegjorte klæder). Agger. *de håđ a e''t vinţ a ham* Darum(F). *æ fek 'sgæl' a 'mo:i* Jeg fik Skænd af Moder Vodder. || spec m styrelse angivende kilden til en viden el kunnen. a haar lært et a mi Faar ALimennchar.FB.7. *Hon ku læ· mæ aa staw aa løs,/ ow de som hon vest, ku a aaldti øs hun kunne lære mig at stave og læse, af det som hun vidste, kunne jeg altid øse. Alrø. Vil do høør en fåmaning ino a di Mue. ABerntsen. GÆ.68. *hun ka håws di gamøl u·ətʀøgə a min oļəmo·ə ə'no* hun kan huske de gamle udtryk af min oldemor endnu. Ladelund. || i forb få nys af, se nys. **4.2)** m styrelse betegnende den beholder el det forråd, hvorfra noget hentes. saa tow han sæ en gue Toer aa e Flask ivessomda Blich.EB.33. *wi 'se:v o'w 'fađ'əđ* vi søbede af fadet. Tved. *haŋ tow' æn pa suw' å æ pij·b* han tog et par sug af piben. Agger. *iŋən do 'tå:r ən sgjæfuļ grø:r 'å' æ 'far sga do de''p æ 'hwån·sgi:ə i' æ 'mjæl''k‚far* inden du tager en skefuld grød af fadet, skal du dyppe hornskeen i mælkefadet. Velling. *vi 'å:i a 'jæn' 'fai* Vi spiste af eet Fad Vodder. || talem: halvt vand og halvt af dammen (kilden), se halv. **4.3)** m styrelse betegnende det, hvorfra noget (et gode el et onde osv) erhverves. *dæ çik så mej 'bej‚blæst 'ow'ə* der gik så meget byblæst af det.Hjorth.NSams.88. *an tar 'skå· 'å:ət* man tager skade af det. Ål. — i postposition: men hwa æ de så æ Rænter aw' HPHansen.SB.86. et fint digt, dæ ho væt godt å fo fåstående åw SprogfÅlm.1927.53. || i forb (ikke) få noget ud af noget, se få. jf: *læ no de væ·ɹ, dO kv it gjø nθ·əđ å: et i'lyw'əl* lad nu dette være, du kan ikke få noget ud af det, forrette det ordentlig, alligevel Klakring. || i mere el mindre faste forb efter have el få m obj betegnende gavn el skade, glæde el sorg osv. A ka ha Hourum ää ed, jeg kan have Morskab af det Schade.74. *nε' føl't è fɔ·ən liq', så hɔ mu·ən è·r ɔ: ə* når føllet er faderen lig, så har moderen ære af det. Hellum. *no 'fo:ə ən 'eŋən 'hæl' 'å hejə 'miə* nu får man intet held af hende (dvs en griseso) mere. Storvorde. *de fo haŋ mænsəl å:* det får han men af. Jelling. — i forb som have (el få) find, fornøjelse, gavn, glæde, hug, lige, ligen, nytte, synd, sæd af, se find, fornøjelse osv. — (ikke) se savn af, se savn. — tage skel af, se skel. || i forb have godt af, have el få ondt af, se god, ond.

5) i udtryk for herkomst, afstamning, oprindelse el tilhørsforhold mht art. **5.1)** m styrelse betegnende hjemsted (æda ds, fx biscop iwor af fiun, biscop gunnær af ripæ. DgL.III.2; nu vist kun i vjy og sjy): fra. saa wa di der aasse aa Kapballe Blich. EB.1. Mahs aa Vrahnum smst.18. Engebåre Belj å Vuvrgòr Grønb.Opt.207. *så 'wa di dər 'ɔsə å· 'na·r‚sɔw'n* så var de der også af nørresognet. Tvis. *'nes a 'le·ŋəd* Nis af Lindet, Ejer af Lindet Vodder. *sɔ kɔm æ tε pe·də a pevəsma·ɹg* så kom jeg til Peter af Pebersmark.Ladelund. **5.2)** (især øjy; jf Hjortø.OS.161. KrMøller.SSP.54; jf bet 10 slutn og sml ad 1.1 sp 26f.) m styrelse i gen (el m poss pron som styrelse) betegnende den familie el det hjem, man tilhører. Ja,

hvad skal vi så sige om hende af købmandens inde i Havnsøre Hans-Povls.HL.51. *I Fjøwwer da bløw a faalowwed, jow, jow,/ mæ Ann Magreet o wo Diins JKattrup.JS.76. *'heŋər a 'mi·n,* hende, der hører mig til, dvs min kone; *'dæŋ' 'dræŋ' a ə 'dèj'nəs,* degnens dreng Torsted. *ma·rən å æ smæjs* smedens Maren Darum(F). || (også sjy, men nu svindende) m personnavn i gen. *hwes ærət no do æ? æ do dæn åw jukåms?* hvis (barn) er det nu du er? er du den af Jokoms? (dvs er Jokom din far) Hundslund. *Isæer nær a dåånser mæ Hans a Pe Smes,/ så er a så fååle fånøwet ABerntsen. GÆ.64. INordby kaldes Peder Hansens søn Jens for: Jæns a Pæj'ər Han'səs Nordby Fanø. Petrea a Pæs Rømø. *hans 'pe·dəi a 'klåð·səns* Vodder. *han·s a kæsdəns* Løgumkloster. jf: fra Fanø .. er nævnet mig: Ane af Hanses, af Mortens, af Sørens, d.e. Ane, datter af Hans, søn af Mortens, der atter var søn af Søren Dania.III.326. **5.3)** i udtryk for slægtskab. || (1 br) angivende direkte afstamning. Ito! det var jo wore tow Jomfruer, Døttrene af wor gamle Madam Blich.XXIX.115. talem: *æ 'kal' a·n 'kvæj· / æ 'væ·ɹɔ 'dʀæj·* kalven af en kvie / er værd at drage (dvs opdrage). Vodder. || i forb være el være kommet af, høre til, i egl bet om slægtskab. mi Faaer haa di all si Daww kal Pe Sow — saa maa A da aa vær aa e Swynslæjt Blich.EB.10. hanj er aa gue Familli Lars.Ordb.1. *di vɔi 'a· æ 'fɔlg mæ 'mæ* de var af Folk med mig. Saaledes sagde de gamle, dvs lidt i Familie med mig Vodder. Man fortæller om løjtingerne, at havde en bondesøn fundet sig en brud, spurgte man først: Er hun a æ slægt SJyMskr.26.70. — i postposition: Aakj.P.30. *de æ mæ 'it 'om' å 'gy·ə, 'hwæm' haˌj æ 'komən ˌow', mæn hwa haˌj 'æ* det er mig ikke om at gøre, hvem han er kommen af, men hvad han er. Gosmer. *A kinder æ Fålk, æ Knæjt han æ å· PæØwles.19. **5.4)** billedl el overf i udtryk for artsfællesskab el tilhørsforhold; i forb være el være kommet af. hwa der æ kommen aa Skit, ska te Skit igjen Blich.XXVIII.113. *han æ å dæŋ 'gamøl 'skuøl* han er af den gamle skole. Ål. billedl: *haŋ ær et komˑən o 'arˑˌmoˑð* (om en der er godt i stand) Tved. jf: Ur a æ føhst Æhnd, udaf den første Ende, af første Skuffe, af bedste Slags Hagerup.20. || især i forb af den slag, af slagen olgn, se slag. jf: di war aa Rakkerslawet. Blich. EB.48. *for af den væste Kjeltringslaw, hun war da aal si Daw Aakj.SD.II.145. *dæŋ æ 'e''d a· 'mjal''gˌslåð·* den (Koen) er ikke af Mælkeslagsen, dvs malker ikke ret meget Vodder. **5.5)** i udtryk for oprindelse i videre bet. *'kwejˑˌkjeð de ær o'w en 'kwejˑ* kviekød, det er af en kvie. Tved. || i udtryk for sansning. *wi so æ skjær å æn il·əbrå·ŋ* vi så skæret af en ildebrand Agger. *æn ka snå·ɽ fo nɔg ɔ æ ryçəq å·ɽ* man kan snart få nok af lugten af dedet.Skautrup.H.II.9. *æ 'sgʀœm'əl a· 'hoˌvu·n* Skrummelet af Høvognene Vodder. — i forb som lugte, smage af, se lugte, smage.

6) m styrelse betegnende stof el materiale, hvoraf noget er dannet el består. *Imell saa band han aau Vien / En Liim te hans Muer ind imellem så bandt han af vidjerne (el hvene?) en lime til hans mor. Blich. XXVIII.77. *'slawˑli war a e·q 'alˑə'tiˑj* slagvollen var af eg altid. Hals Læsø. *'Væggen' er gjow o jenne Vind, væggene er gjort af ene vind. JVJens.V.39. *min fåˑr fek lawəð 'eˑɾˌʀeŋər 'oˑw 'kjerkiˌbleˑj* min far fik lavet øreringe af kirkebly. Tved. *'spja·rə 'lawˑət a 'æskəˌtʀæˑ* spjarrer lavet af asketræ. Give. *dæn æ laðˑəd uˑə a jed sdøg tʀæˑ* den er lavet ud af et stykke træ. PJepp.Løg.75. (børneleg med kort:) *å 'la·w ən 'paŋˌkå·q ow kårt* at lave en pandekage af kort. Hundslund. — i postposition: no ved A, hwa han (dvs hesten på Kongens Nytorv) bestoer aa Blich.EB.32. *'dæm· laðəd vi jɔ 'flöj''dəi ˌaˑ* dem (dvs Skarntyde, vild Kørvel) lavede vi jo Fløjter af Vodder. || talem. *de ær ow di smoˑ di stu·ə blyw'ə* Tåning. *a et føl ka blyw æn hæst, a æn snatə dræŋ' æn præst* Vslev(Feilb.II.883). Der blæs ingen Bjirre sammel a ît der blæser ingen bjerge sammen af intet. Hagerup.176. — to alen af et stykke, se alen. — månen er gjort af en grøn ost, se grøn. — der bliver ingen bukser af det skind, se bukser.

7) m styrelse betegnende grund, årsag el anledning (m vag afgrænsning af grupperne). **7.1)** m styrelse betegnende bevæggrund. *Aaw Naahd aa Barremhjatehied de fek isinn aa ta mæ Blich.EB.26. *haˌj 'hjelpə ow ət 'gåt 'hjaˑt huˑə dæ æ 'tʀoŋ'* han hjælper af et godt hjerte, hvor der er trang. Gosmer. Han gjord hans Arbed aa en gued Mjenning Aakj.P.41. **7.2)** m styrelse betegnende en ydre årsag. Hun døø åå Bååɾ, hun døde i Barselseng. Schade.29. maj jik knap ètèr frå stee å armò manden gik knap efter fra stedet af armod. Grønb.Opt.62. *A wa saa frousen, a maat regtig / rest a Kuld aa Rejn. JPChrist.-

Gosd.4. *han dø· a ən 'hja''t,sla* han døde af et hjerteslag. Vrove. *æ fɛŋ·ər preq·lər a kuʃ'* det prikker i mine (valne) fingre af kuld. Agerskov. *di 'dø· nɔg a kʀafd* de døde nok af Kræft Øsby. — i postposition: *'dɛ kɔm vi tɛ 'sve·iən ˌɑ'* det kom vi til at svede af. Vodder. — i talem: af mange tak døde smedens kat, se tak. — når a dør af ælde, begynder du at helde olgn, se ælde. || efter adj el part angivende følgetilstanden. saa bløw Jen en bette Kon træt aa den Rien. Blich.EB.37. Mæn Kim'brern wa blöwn klo·g o Skå· Himmerl-Kjær.1942.246. *æ 'huŋ· ku jɔ 'blɟθ· sɔ 'sælə a 'jæxd tɛ di 'kuɟ''ɖ 'gå:* Hundene kunde jo blive saa sølle af Gigt at de ikke kunde gaa. Vodder. - i postposition: De blöw æ Åpwartning da e''t renger aw, ka I wal tænnk HPHansen.LF.35. *dɛ vu di 'bly·ə,i ˌa·θ* deraf (af Valkningen) blev de (Strømperne) bløde Fjolde. — m inf som styrelse: Å·-e-ja, jæn blyw·er ta'r i Halsen o så'n å fotel Histor'ier fo Folk HJens.HDF.17. *han 'wa så fo'pust 'å· å 'ræŋ·* han var så forpustet af at rende. Torsted. *di gam·l wa så aŋ·ər aw' o go·* de gamle var så forpustede af at gå. NVium. *æ tæŋ' bliwə eq·eɭ å o bið i skåw·-æv·əl* tænderne bliver ømme af at bide i skovæbler. Lejrskov. - ellipt: *han wa sø'n å kitlər som be''də* han var sådan (plaget) af kirtler som lille. Skvum.Mors.1.154. — i forb være (blive osv) ked af, led af, se ked, led. **7.3)** m styrelse betegnende en indre årsag. a væ dæfor intj, om a græ aa Gleh helle Saarre, jeg ved derfor ikke, om jeg græd af glæde eller sorg. CJRLund.TN.14. **Men saa vil A be ret aa Hjatet te Gui / faa Dem, som idau vies sammel.* And.Gilde[1].7. *a go·r əð mi·ər o ʃrejt eŋ o 'kjæ·rli,hi·ð* jeg gjorde det mere af frygt end af kærlighed. Tved. **dæ blǫθ ʃtO·əɭ sen œθ pu·ə u·əŋsgaθ / te an·so'fi hon hO hœld åmslaθ* der blev siden fortalt, af pure ondskab, at Ane Sofie hun havde holdt omslag (dvs aborteret). Als(D-F.II.127). **7.4)** m styrelse betegnende anledning (til en handling el holdning) || efter verber som prale, rose olgn. *haˌj prå·ləð ɔltin o hwa haˌj ha·ð* han pralede altid af hvad han havde. Tved. VilbMøll.19/2 1915, *kny·r a nåw·ər* knyde (dvs prale) af noget. Agerskov. || i forb som være karl af, være vigtig af olgn. *han war kå·l a hans ny'x klæj'ə* han var karl af hans nye klæder. Rær. **Men vigtig aw, te / han ett er vigtig,/ er åsse en måår / å vær vigtig oe.* SStef.Sd.34. — i postposition: *dewə əˌ'noit 'nuəð å 'ræp ˌow'* det var nu ikke noget at ræbe af. Hundslund. *de ær huŋ stuu'ər å:,* det er han stor af, dvs han er stolt af det Agger. *do hår ves 'æ'' 'nɔwə o 'brɔw''t 'aw'* du har vist ikke noget at brovte af. Ål. || i forb lade én høre af noget, lade én høre for noget, drille én for noget. *de 'rø· 'skje'q 'de læt i 'swænskər ham 'åsə 'hø·r a i 'gɔŋ',* det røde skæg det lod en svensker ham også høre for en dag. Hals Læsø. || (i flere tilfælde sikkert sammenblandet m tilsvarende forb m ad, se ad 8.1) i forb som le, grine, grinne, skrannie af, se le osv.; i forb som pege fingre af, gøre nar af, rynke på næsen af, vrænge af, se finger, nar, næse, vrænge. **7.5)** i forb komme af, i upers sætn og m en sætning (el pron) som styrelse: hidrøre fra, bero på. han war slet et mej, aa de kam nok aae, te han war nøj te aa kom te Dovter Bundgaard.BGM.50. *de kam' å:r tɛ* .. Skautrup.-H.II.77. nær ensind', hun blöw kåldt sårn (dvs Wålle Gro' Gre't) kam de aw, te hun wa så gro' i æ Huw'e som en Skrop'tus æ onder æ Maw· HPHansen.WG.8. *'dɛ 'kå:m 'ɑ: tɛ* . . Vodder.

8) i udtryk for handling og virken. **8.1)** m styrelse betegnende et handlende væsen el en virkende ting. 1. i alm i passivisk konstruktion. *'haw·reŋ ær blöwn 'ble·t ow 'ræ·jneŋ* havren er bleven våd af regnen. Tved. *'dew'ə 'pæ·nt 'gju'əˌi ˌowjə* det var pænt gjort af jer. Hjorth.NSams.88. TKrist.BT.12. **æ Brø, de wa baagæ aa wo Mue.* FLindberg.MD.5. *han blåθ 'slɔn' ɑ·n 'hæsd* han blev sparket af en Hest Vodder. || ellipt (uden handlingsverbum): **Ham sjæl han kaast' em hen . . De wa knøwt aaw Kongen.* Blich.EB.22. *de ær e''t pæ·n a ham* det er ikke pænt af ham. Vrove. *de æ 'swæ·r be-'tæŋ''kåm å æ 'bå·n* det er svært betænksomt af barnet. Give. 2. m handlingen udtrykt ved et vbs som præd. Det var da et fandenste Galen af en Kok! Mols(JvSaml.3.Rk.1.64). *dær war sä·n en hwem·sən å· æ 'kwenˌfålk tɛ en ku al·ər hør en u'ər a 'de dær blew løst 'åp* der var sådan en hvimsen af kvindfolkene, at en kunne aldrig høre et ord af det, der blev læst op. Rær. *han mærkəd 'eŋən 'ver''kneŋ 'ä:əl* han mærkede ingen virkning af det. Ål. **8.2)** (opr vel til bet 3) efter trans v og m det til subj svarende refl pron (sig, efter pl-subj dem) som styrelse. || i forb give (noget) af sig. 1. give udbytte, yde. *gi ow' sə* Tved. 2. m obj betegnende udtryk for tanke, følelse, stemning osv: fremkomme med, udstøde. di klapped i dje Hænner, aa ga et gromme Vræl aa dem Blich.EB.34. *'bön' 'ga æ 'knøk 'ɔð'em i 'gɔŋ' i 'mæ·l* børnene gav et knøk fra sig engang imellem Børglum. Dårre

blöw we å gi undt o sæ HJens.HDF.34. *han ga əð fni:s ow' sæ* han gav et fnis af sig. Tved. *hon ga 'ɔlə ən 'sok 'a si* hun gav aldrig et suk af sig Ål. jf: *haŋ stær ɔ bɾåkər sɔ manə o:r o:w sæ* dvs skælder ud Tved. || i forb smide (noget) af sig, give udbytte, afkaste. *feski'ri:əl smiðə 'il 'møð' 'ow ˌsə* fiskeriet smider ikke meget af sig. Hundslund. æ Binden smiðer et möj a sæ i wår Ti:r binderiet smider ikke meget af sig i vore tider. Røjkjær. Ål. || i forb rende (noget af sig, befri sig for noget. *'jæns ræŋərət 'ow sə* Jens render det af sig. Hundslund. — rende kalvehornene 'af sig, se kalvehorn. || i forb rive (noget) 'af sig, give besked; også: skælde ud. Han røv nøj a sæ, dvs skældte ud Hillerslev. *haŋ kɔ 'fæjd 'ʁyw· ə 'ɔw sæj* han kan altid saadan få det sagt Als. 8.3) i forb af sig (mig, dig) selv, af egen kraft el drift. A weed ett, om a kå wown o mæ sjell så tile i Muen Knebel. *så 'følər et jo ow se 'sjel' te di 'skre'q å 'såmti 'gɾæ:ð* (når børnene "lærte plejlvisen") så følger det jo af sig selv at de skreg og somme tider græd Hundslund. PAndr.H.83. *de skal nåk stuŋ·t a sæ sjæl'* holde op af sig selv Agerskov. 8.4) m styrelse, der står som obj for verbalhandlingen; I br uden for faste forb. *di så da å næj' dæm· han bæj·lt å:* de sagde da også nej, dem han bejlede til. Støvring(Efterslæt.246). || i faste forb som gøre af, gøre ud af, se gøre; gøre stads (vejrlig) af, se stads, vejrlig; tage mål (el måde) af, se mål, måde; tage sig af, se tage. || i forb gå glip af, ikke få fat i, se glip.

9) m styrelse betegnende midlet el redskabet. de sled og asede i det af alle Livsens Kræfter KSkytte.DE.98. — i postposition: *de 'tøw's a di be'nø''tə dæm fɔ 'møj' 'å:* det synes jeg de benytter sig for meget af. Give. — i forb have noget at stande af, have noget at stå imod med, at tære på. Man skal røgte Creaturene godt først om Vinteren, saa faae de Noget at stande af i det knappe Foraar Bindslev(Melsen 1811). — i forb leve af. *haj 'løw'ər 'a hans 'pæŋ·* han lever af sine penge. HalsLæsø. *lew· å jæn·lə brø:* leve udelukkende af brød. Lejrskov. *vn 'gamɔl 'bɛ·ˌku·n 'hʊn 'læðə ʁ að v 'såð·n* en gammel bedekone, hun levede af sognet. Fjolde(DF.V.116). — i postposition: *de æ 'ju'ən wi sga 'löw å* det er jorden vi skal leve af. Storvorde. vær nu saa gued og sejj om te' æ Burd, saa I kan faa en Bej og løw' aa Aakj.VF.97. *ən 'æmˌbe· han ku 'læw· 'å:* et embede han kunne leve af. Ål. || m styrelse betegnende taleredskab, især (m forstærkende bet) i forb som give af halsen, af kæben olgn, se hals, kæbe osv. — snakke af lungen, se lunge. || m styrelse betegnende strafferedskab. *haŋ ska ha əð 'skʁa'l o 'piskeŋ* Tved. Gi en jen ow Limen. ØH.1937.150. *sɔ fek di 'jæn' å a 'pisk* så fik de en af pisken. Ål. — uden forudgående handlingsobj. *haˌj fæk 'år'ənli ow 'growˌfi:lən, sga a 'swå· få* han fik ordentlig af grovfilen, skal jeg svare for. Gosmer. Söver do int', fær do a æ Riis. Hagerup.184.

10) m styrelse betegnende den helhed, hvoraf nogen el noget udgør en del (opr her partitiv genitiv (fx Skivumstenen: laˌntmaˌnnaˌ baistr, den bedste af land(s)mænd; JyL: tha takær mothær ækki meræ æn eet hænnæ barn DgL.II.42; ængi theræ DgL.II.70, ænnæn theræ DgL.II.42), som endnu sporlig i enkelte forb i jy (fx hver dem, hver af them. Feilb.I.697. Tvis); præp-konstruktionen kun sporadisk forekommende i 1300tallet, fx i Flensborghs af JyL: nokær af the kostæ DgL.III.151, jf DgL.II.315var, men alm i 1400tallet. fx i Flensborg Skt Knudsgilde Kap. 5: hwilken af thæm, Kap. 24: noghær af hans hion, osv) || efter pron og num. Æ der ingen aa Jer, dæ vil synng Nød er der ingen af jer, der vil synge noget. Blich.EB.2. De sgu helsd væ jæn o' i sdue dre·ŋe NPBjerregaard.0.11. *'hæ jæn' Oð 'dæm haj n sölə sdagəl mæ sɔ* Åby(Dania.V.229). *nəj· oð'ə wæst dæ ka tij·məs əpo haw' ær haw·ra·q* Noget af det værste, der kan times på havet, er havguse Kvolsgaard.F.36. jin a din Dreng' heller Pigger Hagerup.172. — i forb et af to, se en. — enten af (det), se enten. || efter sup. Den ungest aa di hæ Kjasholms Brøer. Blich.EB.5. de aallegallest aa de Hiele va, de a bløv .. værkele aa galsintj CJRLund.TN.9. *a ʁej·əð da di fli:əst o pæŋ·ən* jeg reddede da de fleste af pengene. Tved. *'jn· ɔ de 'mjest ɔ mi 'gle·(ə)* inde er det meste af min glæde. Ørslevkloster (DF.II.132, jf Hjemmen.Indl.). *æ 'me·sd ˌɑ: dæm fæg 'ɔ'ən 'vå8əl* de fleste af dem (dvs brudene) fik også en væverstol. Vodder. || efter substantiv. Tåå en Kinn ää ed, tag en Smule af det Schade.87. en sygh Draguen aaw di fynsk Blich.EB.39. *hon æ 'skʁå·v,klatəŋ ow wå be·ən* hun er skrabeklatten af vore børn. Tved. *å 'diə 'wɑ di 'sɔ 'räsdən ɔw djæ 'lî:* og der var de så resten af deres tid. Glud. *æn e·ŋ aw æn ræj·nbåw·* et Stykke af en Regnbue Fjolde. || uden angivelse af delen el delens størrelse. *tæj no for jer åv e Rette MartinNHansen.JT.43 — i postposition: *wi sku ha nu hæ·l ho·qə, wi sku hå: en*

døŋ· ɔ 'ta å: vi skulle have nogle hæle (dvs tøjrepæle) hugget, vi skulle have en dynge at tage af. Hillerslev. Æ kjøvt jo nøj, han ku fo aa eed aw KarenThuborg.D.54. *'dæ·ə wa 'æ'' 'nɔw'ə o 'gi 'hen' 'aw'* der var ikke noget at give hen af. Ål. — talem: den, der er med i legen, skal også have af stegen, se leg. || (m tilnærmelse til bet 5) m gen el poss pron som styrelse. en gammel Jakk aa min VilbMøll. 14/5 1915. *a næjəlt en si'ga:ɽ a mi få:ərs* jeg neglede en cigar af min fars. Vrove. Do skuld eliggen haj løst den Bog a e Deens, Rasmus, saa haj do væt en Del kloge, som do e' no SprogfAlm.1897.98 — talem: få et par af Klavses, se Klavs. || i forb som være lidt (noget) af m en især nedsættende) personbetegnelse som styrelse: i egenskaber kunne minde om el ligne. *ha˷j wa 'sɔ·n 'nøj 'å: e 'pjɔk* han var sådan noget af et pjok. Storvorde. Niels Kristian wa sødden let aa æn Gawtyw, som vi sejer Fur. *han æ 'let a ən 'næ·rə 'huŋ fɔ o 'sæj· əl 'stærk* han er lidt af en nærig hund for at sige det stærkt. Ål.

11) m styrelse betegnende den art el slags, hvortil en vis mængde hører el hvoraf et større el mindre antal foreligger. *men vi wa' glaaed' og wal te pas / og intj aa dem, der sad te' Stads.* LCRingsholt.N.34. *Profet, de wa han, om å a di smo* ABerntsen.I.54. *Der var jo i dæ' hiele Flok / åv Bøen kun Dætre* MartinNHansen.KK.14. jf: *dæ wa 'eŋən 'maŋlə a 'noən˷teŋ'* Storvorde. - især i udtryk for rigelig el overordentlig stor mængde. Vi haad da Guslauen aa Føen aa Ædels vi havde da gudslån (dvs rigeligt) af føde og ædelse. And.Fiskeri.13. *ən 're·lihjæ ɔ 'visər* forfærdelig mange viser Hals Læsø. *dær war en hi:əl ʀo·əq o pæŋ·* der var en hel bunke penge Tved. *ən myl'ər a bæ:ɽ* Hundborg. *'sekən ən 'vryl'ə dæ 'æ a 'gri·s* sikken et vrylder der er af grise. Ål. — i postposition: Stien æ dær inno nown aa Blich.EB.24. *a 'tushalə dæm 'hå:ə vi ən 'masə 'å: 'niə i a 'muəs* tudsehalerne dem har vi en masse af nede i mosen Ål. *'fo·ɹ˷gɔŋ' vɔ deɹ 'ənəɹ ˷a:* Fodergang var der ingen af Vodder. *dɛ·ɒ kɪŋə ʀ æ·n 'hObən ˷åθ* deraf kender jeg meget, dvs det kender jeg meget til Fjolde. || uden angivelse af mængden *ən 'kompən mæn 'dæm wɔ dæ jo 'aw'* en kumpen, men dem var der jo af Ål. *få·ə æ dæ jo ˈenə dæ hæ·ə ˷a· ˈme·ə* får er der jo ingen der har af mere.Rise. || efter adj (adv), der betegner fylde, overflod, tilstrækkelighed; i forb (være) fuld af, se fuld; (få, have, være) nok af, se nok.

12) (vistnok under påvirkning fra rm, l br) m styrelse bestående af en beskriverhelhed (som udtryk for egenskab, vurdering osv), der er knyttet adverbielt el som præd til subjektet. Aa saa wil A sej dæ, te A æ it aw manne uer Hatting. *to'bak de hå a 'åɭə 'bruqt a 'nɔwən be'ty·ðneŋ* tobak det har jeg aldrig brugt af nogen betydning. Give. *æ do a 'sam· 'mjænən e'no* er du af samme mening endnu. Ål.

13) med styrelse karakteriseret ved en fore foregående (især nedsættende) betegnelse. dæ her Stø Sluri aa en Bjerremand Aakj.P.33. a haar en stuer Tamp a Ronnvejr KJKrist.FSNS.58. De æ ret en Skowl a et Minnisk, det er ret en ubehøvlet Karl Hagerup.79. *vd 'gri·s aθ ɒd 'kvɪŋ·* En Gris af en Pige (om en urenlig Pige) Fjolde. jf bet 17.1: wi haaed en Kok, dæ wa saa møj en wældig Slegi a en Kok aa wæer Hurup.

14) forbindende to substantiver el substantiv og pron og angivende et tilhørs- el sammenhørsforhold (svarende til en genitivskonstruktion). **14.1)** (jf bet 10) om tingsligt tilhør m styrelse betegnende helheden. i de nordvest Hjøn aa æ Kjerrgoer Blich.EB.49. *fɔr e·ŋən ow bow'rəð* for enden af bordet. Tved. *i bèk we æŋ· ʊ sø:* i bækken ved enden af søen. Kvolsgaard.F.2. *æ hwa·s å æ knyw'* det hvasse af kniven, æggen Skyum.Mors.1.38. *æ hal'm dæ''gəɽ æ boŋ· ɔ æ kå:ɽ* halmen bunden af karret. Skautrup.H.1.243. den jinn Slip a sin Skju·t den ene flig af hans skjorte. Hagerup.168. **14.2)** (synes 1 br el sj i sjy jf DF.IV.113) i udtryk for kropsdele, m styrelse betegnende person el levende væsen. *'så bløw 'a jo 'ga'l, får'sto' sæ, å 'to mej 'jæ·n 'træ·sko å tjyj·lt 'dæ'j i 'hwå·t 'å her* så blev jeg jo gal, forstår sig, og tog min ene træsko og kylte den i hovedet af hende. Tværsted. *a 'fʀe·s te men 'tæŋ'ər 'klapʀəð i 'muŋ'eŋ ow' mæ* jeg frøs så mine tænder klaprede i munden af mig. Tved. de . . saa i æ Øwn af hinaan Aakj.GJB.56. *han 'hå·ð ən 'snu·s˷ha·n i a 'hæ·l 'å sæ* han havde en snushane i hælene af sig. Give. æ ha·l a æ hund vslesv(DF.IV.113). i postposition: *dæ stow en hæjst i ty·r dæ næ: we, dæn' spraŋ han æpo æ rø''g å:* der stod en hest i tøjr der nær ved, den sprang han på ryggen af. Hundborg. **14.3)** i udtryk for placering m styrelse betegnende den el det man har et rumligt forhold til; i forb som ved siden af, i nærheden af olgn. *'di 'gik på 'si·ən 'å hwæ'a˷jə* de gik på siden af hverandre. Storvorde. *wi ka lan· po dæn aj·ən sij· å æ fyw'ər* vi kan lande på den anden Side af Fjorden Skyum.Mors.I.63. *go·r i 'nå·bo˷law å*

hwæ'anə gårde, der ligger i hinandens nabolag Jelling. *a kɔm 'ɔp o a 'si· 'a ham* jeg kom op på siden af ham. Ål. — m videre betydningsudviklinger: *hwæm' ka kom o'ə si· a 'ham* hvem kan komme på siden af ham (klare sig for ham) Vrove. *bʀå'qən æ·n 'go'j 'ko· vɛ· 'si· a 'ʀön* Brogen er en god Ko i Sammenligning med Rønne Vodder. **14.4)** (1 br) i udtryk for venskabs- el ejendomsforhold. *æjərn ow go'rn* gårdens ejer Linå. *æn wæn a mæ* en ven af mig Agger. — i postposition: *de wa 'haˌj 'æjə 'å'* det var han ejer af. Storvorde. **14.5)** (1 br) m styrelse betegnende grundlaget for en efterligning, et minde el fortolkning olgn. *'fy·əˌrom'ə de wa ən træj 'al 'eˌj' i 'ɔw'nən — haˌj haj 'fɔr'm a ən 'gri's — de kalt wi 'gri'sən* fyrrummet (i køllen) det var en 3 alen ind i ovnen, han havde form af en gris, det kaldte vi grisen Storvorde. *de wa 'jo''t æ 'mjænəŋ 'å'r* det var jo ikke meningen af det (dvs hensigten med det) Tvis. A sier o de Bellet, a håer a mi Mue ABerntsen.M.27. *et mon a' ham* et Mindetegn, Erindring Agerskov.

15) m styrelse betegnende genstanden for el indholdet af et udsagn el en viden. Di gamæl vel fåtæl å nor èngkæl spelmèjèr De gamle vil fortælle om nogle enkelte Spillemænd Grønb.Opt.124. *a ka håw· æ histår'i fræ mi be''te ti', da fåto·ʃ di å', te dær war sæjs go·r i knu·r bøj'* jeg kan huske historien fra min bitte tid, da fortalte de af, at der var 6 gårde i Knude by Rødding Rødding h (Krist. JyF.IX.1888.203). A haar mæ Skam o kold aw, ett fån en Dragt ny Klejer i de sidst 20 Oer JJacobsen.B.7. Der er spaaet af, te den Gaard, der ligger lige neden for Skjellebjærg Høje, skal brænde Bedsted(Krist.DS. Ny R.II.449). || i forb tale ord af (nogen el noget), se ord. || især (i alm efter hjælpeverbum) i forb sige af. *hun hå så' å'ər* dvs hun har fortalt om det Agger. Aae, Thames, a er saa hjatklemt, te a ett ka sej aa æ Aakj.BE.57. "De' ska' A' li·g sej· aa'" Det skal jeg lige sige af. Et Udtryk man bruger, naar noget skal dokumenteres stærkt Sal Ginding h. I ska ålde sæjj å et! ABerntsen.FA.59. Ussing.ME.112. — ellipt (jf ymda: ther aff kan jek æy scriwæ nw meræ. Thott 584.8° (SprKult.IV.30)) *WO Herremand haaller a hans Hæjst ... Ejaa! / Mier end a ka sej aa Blich.XXIV.139. || i forb høre af el høre sige af, se høre. || i forb vide af, se vide; vide af (nogen el noget) at sige, se vide.

16) m styrelse betegnende genstanden for en følelse, en vurdering el en bestemt holdning. **16.1)** i forb holde 'af, se holde. **16.2)** (Thy og Vestjy) i forb mene 'af (noget), mene oprigtigt, alvorligt. Fur. men' a' de', mene af det, mene noget med det Hards(1854). *'trow'ər do haŋ mjænt 'å'ər* tror du han mente det alvorligt.Tvis. Saa siger den ene . . "Nu kommer Ridefogeden." Den anden . . siger: "Det maa du sige, gid Fanden havde ham!" "Hører du det?" siger Fanden, "det mente han af"; og dermed rejste han af med deres Ridefoged Arnborg(Krist.JyF.IV.342). *de mjeŋt han aw'* Darum(Feilb. II.576). — også (uden styrelse): have til hensigt. (han) behandlede hende haardere og raaere, end han egentlig mente af JPJac. 1.294. **16.3)** (Angel) i forb forstå af, forstå sig på. *Kund æ Blæst fòstå a sånno kunne blæsten forstå sig på sådan noget. Hagerup.189.

17) i henseende til; når henses til. **17.1)** m substantiv-styrelse karakteriseret ved foregående adj. *haŋ æ 'stow'ə ow haŋs ål'ə* han er stor af sin alder. Hundslund. *hon 'æ så 'milʃ' ow 'væ'sən* Gosmer. *haŋ æ 'be''tə a si 'ål'ər* han er bitte af sin alder. Tvis. Vodder. *dæŋ æ 'bugə aθ 'lyθ* Han er tykmavet Fjolde. || (spøg) i ordspil: Du spiser kun lidt af et gammelt menneske Krist.Ordspr.532. || i forb. af (nogen el noget) at være når man tager i betragtning, at det er . . . *haŋ æ swæ·r be'te·ŋksɔm o əð bå'rn å wæ·r* han er svært betænksom af et barn at være. Tved. **17.2)** m refl pron som styrelse: af sig (mig, dig), hvad angår natur, væsen, væremåde. Sidst da wa do et' så ræj' o dæ gutten Sti'eg. HJens.HDF.29. *hon æ sɔ pilərəð o sæ* hun er så pylret af sig. Tved. æ war et saa faaknøt a me som faer Bundgaard.BGM.22. a hå ald·er wot så fja·le å mæ TKrist.BT.4. *haŋ så· sɔ 'bø·s 'uwə mæn haŋ vɔ 'go·j 'a sæ* han så så bøs ud, men han var god af sig. Øsby *gjaw·əŋs a sæ* gavmild af sig. Agerskov. **17.3)** (1 br) forbindende to substantiver, hvoraf styrelsen betegner en stilling el egenskab. han æ sneke ow profæsjon, han er snedker af profession Nebel. **17.4)** i forb kende én af anseelse, af navn olgn, se anseelse, navn.

B. i adv anvendelse (uden styrelse).

18) (til A 1) i udtryk for bevægelse. **18.1)** i dramatisk replik (uden verbalforb): af sted. haj å å hèn å slièr i dön, han af og hen og

slider i Døren. Grønb.Opt.86. **18.2)** i forb m bevægelsesverber: af sted, bort; (i det flg er kun medtaget et udvalg af de mange forb, og hjemmel må derfor søges under de enkelte verber. || i forb m mere neutrale verber, der blot angiver bevægelse (uden retning og uden at have en særlig karakter), som fx drage, gå, marchere, rejse 'af olgn, se drage osv. — efter trans v: følge, hente én 'af, se følge, hente. || i forb t live 'af i spørgende sætn indledt m hvor i udtryk som hvor blev han 'af, se blive. || i forb m verber, der betegner en bevægelse nedad, som fx dratte, falde, hoppe, springe, stå 'af osv, se dratte osv, el en hastig el pludselig bevægelse som fx bene, flyve, stikke, stryge, sætte 'af osv, se bene osv. el især en langsom el på anden vis karakteriseret bevægelse (især: for gangart) som fx dalre, danke, drive, knisle, krassie, krybe, liste, lunte, luske, ralre, skafte, skraldre, slæbe, stalke, stejle, storke 'af osv, se dalre osv. || i forb m verber betegnende en bevægelse bort fra en tidligere fulgt retning, som fx bære, dreje, falde, holde, vise 'af, se bære osv. || i forb m foregående retnings- el stedsangivende adv i udtryk for bevægelse el placering som fx deraf, foraf, henaf, nedenaf osv, se disse.

19) (jf A 3) i udtryk for løsrivelse, befrielse el fjernelse (jf imperativiske ssgr som køraf, lukaf, rivaf, tøraf ofl). **19.1)** i nominalsætn (kommando olgn) som udtryk for bortfjernelse. (strikkeopskrift:) *'jen' 'ræt, 'jen' 'løːs 'ow', 'tow' 'vraŋ'* Hundslund. Hatten ow' Tåning. **19.2)** (ellipt) i forb m modalverber el have styret af modalverber angivende fjernelse. ve den Station, huer a skal aa' NChristiansen.NPW.159. *a vel 'gål 'ow' hiːə* Hundslund. "De ska' kanskisæ aa?" sa' han plirende Aakj.VF.226. "Prrr," siger han idet han trækker Pisken .. "No skal I, Fanden partier mæ, aa Drænge." Dermed brugte han sin Pisk, og Drengene maatte i Vandet. Ussing.ME.116. *æ sgɑ hɑ· 'sgɛq' ˌɑː* jeg skal have Skægget af Vodder. — jf: (skal møtrikken skrues af, siger man) "Den skal avad! Horsensegnen(JRolighed.JS.90). **19.3)** i forb m verber, der betegner løsrivelse, adskillelse osv. || i verbalforb m obj betegnende den el det, fra hvem el hvilket noget fjernes, fx binde (en vædder) 'af, børste (hatten) 'af, flå (et dyr) 'af, græsse (en mark) 'af, lure (folk) 'af, pudse (væggen) 'af, skære (et hjul) 'af, tage (en hest) 'af, tøjre (en ager) 'af, tørre (bordet) 'af osv, se binde osv. — m hensobj: lure en noget 'af, se lure; (jf bet 7) ikke glemme en noget 'af, huske en for noget, se glemme. || i forb m intr verber som blæse, gå, løbe, skride, smitte, stænke 'af, se blæse osv. || i forb m verber angivende bortfjernelse el afvisning fra subj, som fx give, hatte, levere, næse, vise 'af, se give osv. || i forb m verber, der betegner adskillelse fra et hele el afgrænsning (vurdering) af en del, som fx dole, mærke, måde, måle, skafte, skridte, slå, sætte, tage, trine, veje 'af, se dole osv. **19.4)** i verbalforbindelse betegnende efterligning el gengivelse af et forbillede, som fx strege, tage, tegne 'af, se strege osv. **19.5)** i udtryk for udvikling, forløb. || i forb som der bliver (el vorder) intet (el noget) 'af, se blive, vorde; gå 'af (i stilhed olgn), se gå. || i forb m verber, der betegner svækkelse el gradvis svinden, som fx blanke, falde, flove, lune, løje, slappe, sløje, slå, stille, sætte, tage, trappe 'af, se blanke osv. || i forb m handlingsverber angivende en fuldendelse el afslutning. 1. ved trans verber som bie, binde, brænde, dampe, glatte, gøre, hokke, holde, køle, lukke, lyse, lægge, prøve, ride, slibe, slutte, slå, spole, stive, svide, søbe, to, triple, tømme, tørre, vente, æde ofl, se bie osv. — ofte i fast forb uden obj, fx fodre, fure, harve, heste, måle, plove, røgte, stryge 'af ofl, se fodre osv. — ofte m overgang til forstærkende bet, i forb som blanke, boge, fli, klappe, klapse, klø, litre, myrde, rakke (en) 'af, se blanke osv. — m hensobj: læse en teksten 'af, se tekst. 2. ved intrans verber, især om handlingens afslutning, fx danse, drikke, futte, handle, hilse, snakke, takke 'af, se danse osv. || i forb m trans verber, der betegner en formindskelse af størrelse el udstrækning, fx knappe, korte, pride, prutte, stumpe, stunte 'af, se knappe osv.

20) i forb m præpositioner || uden for de i bet 20.1–7 nævnte grupper må forb m præp som regel søges under verbet; således fx i forb m efterfølgende for: gøre det 'af for, egl: træde i stedet for; gøre fyldest for, erstatte, se gøre; tage 'af for, beskytte mod, se tage, osv. **20.1)** (jf bet 19.2-3) i forb m efterfølgende med, hvis styrelse betegner den el det, som fjernes, løsrives, afskrives osv; især efter modalverber, efter verber som komme, skille (sig), rende og i forb som tage (få) én 'af med livet, spidse én 'af med (et beløb) olgn. den wild' a rigtignok nødde aw mej Bloch.65. han vil et haa wor aa mæ wos Blicher.EB.17. *'sɔ fæk wi ham da 'å m'ə 'lyw'ə* så fik vi ham (dvs en ræv) da

af med livet Storvorde. *dæˀŋ mot a skelˀ mæ oˑw mæ* Tved. hun blöw' så gal', o så slæft hun aw' mæ hindˑe Gi'er ijæn HPHansen.GF.II.255. *a ka ˈæˀˀ spes ham ˈaˑ mæ ˈɔˀˀt ˈtuˑsəŋ* jeg kan ikke spidse ham af med 8000 (tørv) Ål. Sa krøf den gaml' Mand i æ Sæk, ò Lill-Las javver av mè æ Stû Hagerup.175. — i forb af med legen, se leg. — i et rim: *skjælˑbasityw. — do hå stâlˈən mi knyw', — do skal åˑ mæ di lyw' — i måˑr æ klåˀˀk æ syw'* skælbassetyv, du har stjålet min kniv, du skal af med dit liv i morgen klokken syv. Agger. Skautrup.H.I.310. || i forb som vænne af med, se vænne; minde af med, se minde. || i forb m med, hvis styrelse betegner redskabet. *di ślåwˑəðəs for ɔ kom te ˈʀæˑt, sɔ hår di gor əð ôwˈ mæ næˑwərn* de sloges for at komme til rette, så har de gjort det af med næverne. Tved. — i postposition: *te sist komˑər hon iˈə æn bloˑ å sèrə oˑ mæ* til sidst kommer hun (dvs enken) i en blå (kjole) at sørge af med. Kvolsgaard.L.162. den har Hworrer aa wærri aw mej den (dvs koen) har horn at værge af med. KarenThuborg.D.163. *et ˈvesgəˈsdyg te ɔ vesg e ˈsdɔw aˑ mæ* et viskestykke til at viske støvet af med. Rise. — talem: *ˈreˑnliˌheˑð æˑn ˈguˑ ˈteŋ', ˈsøˑ ˈkjælˈəŋən, hon tarət ˈboˑrət ˈowˈ mæ si* (ældre *henə*) *ˈkatˌkilən* renlighed er en god ting, sagde kællingen, hun tørrede bordet af med sin kattekilling. Hundslund. **20.2)** i forb m forudgående fra: fra. || (jf A 1 og 5) i udtryk for bevægelse el herkomst m angivelse af udgangspunktet for bevægelsen el stedet, hvorfra nogen el noget stammer. A æ saamən uv fraa Guæmlunj oˈ jeg er sammend ude fra Gudumlund af. Grønb.Opt.52. *så for ænda ɔlˑ piqˑər æn rôˈˀk mæd' æm fræ hjèmˑən oˑ* så får dog alle piger en rok med sig fra hjemmet af Kvolsgaard.L.89. (de fyrede i bilæggeren) *fræ æ kykən åˑ* Hillerslev. *æ ˈkomər fræ moˑs ˌåˑ* jeg kommer fra Mors Torsted. *ˈhiˈəl ˈniˈə frå a ˈtæˑə ˈåˑ å ˈteˑə ˈlyskə* helt ned fra tærne af og til lyskerne. Give. *vi ku jœ ˈɔˈ œˌmæl fœ ˈsœiˑ ˈuˑi fʀɑ(·) ˈhåθ ˌɑˑ* Vi kunde jo ogsaa undertiden faa Sodder ude fra Havet Vodder. — i forb m stedsadv: fra neden, inden, vesten osv, nedefra, indefra, vestfra osv. *haŋ beˈgeˑŋt fra nejˑən oˑw* han begyndte fra neden af. Tved. *wi stak fra åwˑən oˑw* vi stak (dvs ved tørveskæring) ovenfra. Hillerslev. *han ˈtowˈ əð fræ ˈwæjˑstən ˌåˑ* han tog det fra den vestlige ende, begyndte fra vest Torsted. Skyum.Mors.II.237. || (jf A 2) i udtryk for tid. fræ den Daw aw Bloch.70. jæn æ jo knaˑggodt endˑ i e Møl·wærk, å de næjsten liˑg fræ Bå'ns Bi'en o' HJens.HDF.31. *haŋ war gaˑl fʀa ˈmuˑənˌstuˑŋəŋ oˑw* han var gal fra morgenstunden af. Tved. *wi for uŋ' wæjˑlə når æ ˈkweˑŋˌfɔlk ska ˈuˑj te ˈʀæŋ' fʀæ æ måˑr åˑ* vi får ondt vejrlig, når kvindfolkene skal ud til rend fra morgenen af. Hillerslev. *frå a ˈfɔrˌoˑə ˈåˑ sɔ wa əd ˈmarˈˀkˌarbə* fra foråret af så var det (dvs kreaturrøgt) markarbejde. Give. *dɛ sga ˈnɔg ha væn ˈsdɛnˑˌgœlˈ fʀaˑ ˈfœˑsd ˌɑˑ* der skal nok have været Stengulv fra "det første" af (fra Begyndelsen af) Vodder. || (jf A 4) i udtryk for ophav. Ren Kant, Orden o Stil, det holder æ a. Det hær æ fra min Far a Ballum(SJyMSkr.XXIV.83). **20.3)** (jf A 14.3) i forb ved siden af. I nòbo dè knap ve sijn å en nabo der tæt ved siden af. Grønb.Opt.57. HJens.HDF.26. *dæŋ jæn· fuˑəð flyˈˀtə wi ɔ dæŋ ajˑn tʀejər wi niˑə we æ sijˑ åwˑə* den ene fod flytter vi (dvs når man væver firsel) og den anden træder vi ned ved siden af. Rær. da de jo alle tre var saadan hvad Een kunde kalde "Folk ved Siden af", var der sikkert ingen af de rigtige Sødalsfolk, der vilde gaa efter deres Kalden. Bregend.Sø.II.310. *de wa ve æ siˑ åˑ* dvs en forbier. Skautrup.-H.II.88. **20.4)** i forb af og til (jf bet 1.2 slutn; i jy vel elter rm, m udtaleformer for af nogenlunde sammenfaldende m det·alm adv, dog m lidt større udbredelse af udtalen *awˑ(')*; forbindelsen har de fleste steder fortrængt det ældre affento; alm'®) nu og da, med mellemrum,engang imellem; undertiden: jævnlig, tit. Tolstrup. *de ˈhæŋər owˈ ɔ ˈte* Tved. *ˈræˑnər əð? — ja ˈåˑ å ˈte* regner det? — ja, af og til. Torsted. Skautrup.H.II.81. *a ˈlåˑə mə ˈawˈ o ˈte ən lelə ˈhwiˑl næ a blywə ˈtræt* jeg tager mig af og til et lille hvil, når jeg bliver træt. Ål. *en leˑ væ ˈhaˑʀət jæn ˈgaŋ å e daw mæn sdʀɔxən væ dæŋ awə ˈte* en le bliver haret en gang om dagen, men strøget bliver den af og til. Rise. *hɑ̈n kǫmə ˈʀ aˑθ v ˈte* hun kommer af og til Fjolde. **20.5)** i forb af og i, tilfældigt; som det kan falde sig; også: op og ned. Med ham og hende er det ov aa i Skødstrup. *de ˈgjæˑə ˈowˈ å ˈiˑ* det går op og ned Hundslund. jf: A kan nu hverken sige af eller i derom (dvs tage parti for eller mod), men nok er det, at . . Krist.JyF.VIII.292. **20.6)** i forb af og på, op og ned. De è aw ò å dvs op og ned, f. Ex. med den syge Hagerup.1. **20.7)** i forb op og af, op og ned. *de gær åp å awˑ* Fjolde.

af- i ssgr. 1. til bet 19, specielt i talrige tilstandsbetegnende participier (perfektiver) i sjy (især

øslesv), hvoraf på alfabetisk plads kun er medtaget et udvalg (i reglen sådanne, som også har videre udbredelse), medens de øvrige eventuelt vil kunne findes under simpleksverbet (i forb m adverbiet), som fx til bet 19.3: affejet, -flæsket, -flået, -gravet, -haspet, -hæl(m)tret, -høvlet, -lås(e)t, -mejet, -plukket, -revet, -rådnet, -sadlet, -siet, -skavet, -skovlet, -skrabet, -skrubbet, -skruet, -skuret, -smeltet, -spærret, -stegt, -strejfet, -strøget, -stødt, -sveden, og til bet 19.5: afbedækket, -bojlet, -brølet, -dejnet, -dræet, -duet, -fjeret, -fortalt, -frossen, -furet, -fælget, -gabet, -gildet, -gnusket, -grinnet, -gumlet, -haglet, -hakket, -handlet, -harvet, -heglet, -host(et), -hvædet, -kvækket, -kærnet, -moget, -pjattet, -rullet, -ræppet, -røget, -sneet, -stormet, -striglet, -strøet, -tordnet, -tromlet, -tygget, -tøet, -vunden. — 2. i enkelte ssgr m substantiver m tilknytning til af 19.3, angivende at noget er skilt el fjernet fra noget (jf også ssgr som afhændig, afhænds, afhånds): afhus, afkrog, I. afside, afvej. — 3. i enkelte ssgr m adjektiver, angivende afvigelse fra adjektivets primære bet: aflang, aftrind, aftung. — 4. af anden oprindelse: afgrøde, afvælt, afvælts, afvæltsk.

afaget ptc [ænjy afaggen Varde vide 16/6 1631 (Vider.II.569); til af 19.3; bogspr] aget bort. Item maa ingen tyre (dvs tøjre), drive eller slaae noget løsz i Nør Enge . . førend hver mands Høe er afagget Gammel Sogns vide 1/3 1727 (AarbHards.1931.112).

afbagt ptc og a *'ow¸bɑ̂:qt* Hundslund; *å·boqən* Erslev; *a·baxt* Hostrup. (til af 19.5) 1. som ptc: afsluttet bagningen. naar de skulde bage, saa gik de op og laante en Skaade i Gaarden lige vest for den. Naar de saa havde afbagt, satte de den oventil med en Skoldkage paa den Ellidshøj (Krist.DS.Ny R.I.61). Hundslund. Skyum. Mors.I.195. 2. (sjy) som adj i forb afbagte klumper, bagte suppeboller.Magstrup. Ottsen.HostrupD.II.1.27. Felsted.

afbalket a (til af 19.3) afskilret ved en balk. der var en ledig og afbolked Sted, udi Huused at indlege deres Torv Citat 1761 (AarbSkive.1918.48).

afbanket ptc *'åw¸baŋkə* (til af 19.5) udplyndret. Als.

afbarket ptc *'aw¸barkə* Storvorde, Holbøl; *'aw¸bar''kət* Ål; *a·barkəl* Vslesv(F.IV.4) (til af 19.3) om træ: befriet for barken. *ən 'slawəl de wa ən 'gre·n o ən 'e·q dæ¸j wa 'aw¸barkə* en slagvol det var en gren af en eg, den var afbarket Storvorde. Nebel. Træet bliver afbarket med en Barkkniv Thyregod. || i overf bet: Han er blevet godt afbarket, afsmurt, narret Gram.

afbenytte v -ptc: *'awbe¸nø''təl* Give. [< rm; bogspr] gøre brug af. Hillerslev. *ən 'öl¸traqt . . 'næ·ə te vi håð 'brøqət sɔ blöw 'dæŋ' jo 'awbe¸nø''təl sɔ blöw de 'traqtəl* en øltragt . . når vi havde brygget så blev den jo afbenyttet, så blev det tragtet Give. || refl: udnytte. Mæ skal intj åbenøt sæ å ajær man skal ikke udnytte andre. Tolstrup.

afbenyttelse s [< rm, bogspr] brug. *'ølkɔwsi 'stow' pɔ 'bow're te 'frij' 'awbe¸nøtels* ølkovsen stod på bordet til fri afbenyttelse HalsLæsø. *te al¸meŋ'əli 'awbe¸nø''təls* Ål. Hunderup. -også: nytte. Nu vil han jo have at vide, hvad Afbenyttelse han kan have af den Ferring (Krist.JvF.V.9).

afbetale v *'owbe¸tå·l* Hundslund; *'awbe¸tå·l* Erslev, Lejrskov. [< rm] betale i afdrag. Hillerslev. Skyum.Mors.II.295.

afbetaling s *awbetɔl'eŋ* Tise; *'ow'be¸tâ:leŋ* Hundslund; *'awbe¸tal'eŋ* Tvis; *ˈa·bə¸ta·ləŋ* Rise [< rm] afdragsvis betaling. Tise. Skyum.Mors. II.295.

afbinder s *aw·biŋər* Darum. (jf af 19.3; væv) tynd kæp, hvortil vævens trendegarn er fastgjort, og som lægges ned i bagbommen på væverstolen. Darum(F). Jf. DF.XVII.42f.

afblanket ptc *a·blaŋkət* Vslesv(F.IV.4). (til af 19.5) berøvet sine penge (i spil); blanket af. han bløw slem awblanket Hunderup. F.IV.4.

afblekket ptc *a·'bleket* Hostrup. [jf nty bleken, blege] afbleget, falmet. *e kjukl æ 'möj'ər a·'bleket* kjolen er meget afbleget. Ottsen.HostrupD.II.1.45.

afblomret ptc *a·blomərət* Åbenrå. *'aw¸blomʁə* Felsted. *'aw¸blomərə* Sønderborg. (til af 19.5) afblomstret. *væn e ˈʁosə hæ 'aw¸blomʁə sga di 'ne·ə¸klebəs* når roserne har blomstret færdig, skal de klippes ned Felsted.

afblomstret ptc [< rm; til af 19.5. jf afblomstret, -blostret] blomstret færdig. Tåning. Hillerslev. no haaer æ træer awblomstret Hunderup.

afblostret ptc *'a·blɔsdəɹ·t* Løgumkloster; *òwblòstrə* Oksbøl(F). (til af 19.5) især om frugttræer: afblomstret. Tåning. *eˈeɒd feɒ iɽ òwblòstrə i ov* ærterne får ikke afblomstret i år Oksbøl (jf F.IV.4). Enge.

afblæst ptc og a **1)** (til af 19.3; nu næppe br) som a, om mælk (som man har blæst fløden af): skummet. I de første Uger faae Kalvene ene sød Melk; siden vandblandet og afblæst Melk Schade.Mors.309. Anst(RibeAmt.1911-14.523). NMKrom.FH.I.215. **2)** (til af 19.5) **2.1)** om vejrlig: ophørt med at blæse. *'no hæ de 'vest 'aw,blæst ʃɔ e 'daw* nu har det vist blæst færdig for i dag Felsted. **2.2)** (1 br) om møde; allyst. *de blöw 'aw,blæst 'oɫt 'saməl,* om et stort arrangement, som skulle have været holdt Felsted.

afbollet ptc, se afbullet.

afbrede v, se afbræde.

afbremset ptc *a·bræmst* Vslesv(F.IV.4); *a·bremst* Gram. (til af 19.5) standset (i et forløb). Hunderup. Gram. *han blöw a·bræmst* Vslesv(F.IV.4).

afbrev s (jf af 19.3; nu næppe br) brev, hvori en forlovelse erklæres for hævet. *han skröw awbröw te sin kjær·əst* Vslesv(F.IV.4).

afbrud s *aw·brå̆r* (jf af 19.3) gammel (nedrevet) tækkelse (brugt som strøelse). Ottsen.HostrupD.II.4.172.

afbrugt ptc og a *'å·,brojt* Mors. (til af 19.5) dels: som man har benyttet, men ikke længere har brug for. KBecker.TK.II.44. Ja, om de saa æ hinne Karkluj, saa vrih hun den i ren warm Wand, hwæ Gaang . . . neh hun haae en owbrugt Thomaskjær.H.21. Til en anden Mand, som Schou havde mistænkt for at have taget hans Medegaj, sagde han: "Har du den Gaj afbrugt, som du laante"? — "Jaja, han skal straks faa den", var Svaret Aarb-Hards.1932.63. Agerskov(SJyAarb.1944.210). Enge. -dels: som ikke mere er tjenlig til sit oprindelige formål. Hestene blev børstet med en *'o·bruqt* (dvs forslidt) fejekost Torslev.

afbrukken ptc, se afbrækket 1.

afbrumme v (til af 19.3) befri revlingris (lyng olgn) for brum (dvs de tørrede blomster og blade). Risene maatte først tørres godt, og derefter skulde de "afbrummes" Klinting.VS.47. (stenen har muligvis) været anvendt til at afbromme rævlingris på FestskrHP-Hansen.110. jf: Sten til afbromning af rævlingris smst 109.ill. || ptc (og a): Lyng til Foderbrug må ikke være *'aw',bromət* Houlbjerg. smukt afbrummede Revlingris passende til Limer Grindsted(RibeAmt.1931.724.

afbryde v *'åwbry·* Linå; *'aw·,bry·r* Tvis; *'aw·,bry·j* Jelling. — ptc: *'aw,brot* Storvorde; *'aw·,bröt* Tvis. *'a·,bʀöt* Aventoft. (til af 19.3) **1)** ptc: brækket af, brudt ned. Felsted. **2)** (< rm) bryde en forbindelse, standse et forløb, Skautrup.-H.II.75. (vi) såw o hverånne, åwbryd ham de kund vi itt, få så bløw di åld klog o, hvo galdt e va, vi så på hinanden, afbryde ham det kunne vi ikke, for så blev de alle kloge på, hvor galt det var. Als(SprogfAlm.1927.51. || ptc: *de 'hå·ə da 'ɔsə 'hæŋ' 'sɔm,tiə 'noən 'har 'aw,brot* det har da også hændt somme tider, nogle har afbrudt (dvs forbindelsen inden brylluppet) Storvorde. *vi blöw 'a·,bʀöd i vO snak* Aventoft.

afbræde v *'aw,bre·* Ål; *a·bʀe·* Aventoft. (til af19.3) afsmelte. *a 'fjæt kåɫəs 'istə de ska 'aw·,bre·əs 'lisåm a 'tal'ə* fedtet (i svin) kaldes ister, det skal afbrædes ligesom talgen Ål. || ptc afbrædt, smeltet. lidt afbret Smør HPHansen.KFV.183.

afbræk s *o·bræk* Års; *'o·,bræk* Gerlev; *åw'-bræk* Linå; *'ow,bræk* Hundslund; *'å·brɛ̀k* Torsted; *'aw·bræk* Jelling; *'aw,bræk* Ål; *a·bræk* Hostrup. — n: Tolstrup, Linå, Hundslund, Nebel; c: vjy — uden bf og pl. [ænjy affbreck, skade, Ditlev Hansen Guldsmeds hs NkS 1353 b,4° (RibeAmt.1927.654); fra mnty afbreke] **1)** forringelse af situationen; hindring i en udvikling. *dewa·t 'stem' 'ow,bræk 'dæŋ',gåŋ' haŋ bløw 'syq' li· da vi sgu 'te·å 'so·* Hundslund. Linå. Nebel. **2)** (midlertidig) afbrydelse. Tolstrup. de æ ðən jænəsd muəð, dæ hå hold ve uən o'bræg, lisə læ·ŋ a hå won löwn det er den eneste mode, der har holdt ved uden afbræk, lige så længe jeg har været levende. NPBjerregaard.ÅAO.76. *'de 'ræ·n 'ga j'o 'nøj· 'å·brɛ̀k i ə 'høst* det regn gav jo noget afbræk i høsten. Torsted. Ål. De ga en slem Awbræk i æ Arber i Dau, — da æ Præst kaaem for o fo en hold Snak Hunderup. Sønderho.

afbrækket ptc og a afbrukken Nes; *aw·-brɛ''kəl* vjy(F.III.621); *'aw,bʀægə* Felsted; *'a,brɛ̀kəl* Keitum **1)** (til af 19.3) brækket af. en afbrukken kroget Gren PKMads. *'oɫ e 'gʀe·n æ 'aw,bʀægə* alle grenene er afbrækkede. Felsted. **2)** (jf ty abbrechen) om hus: brudt ned. ieg fandt . . . huset afbrækket Jens Wulffs dagbog (Festskr.Skautrup.361) Keitum. **3)** (jf nty afbrôkn Gäwel, ty gebrochener Giebel) om gavl: afvalmet. *ən 'aðbʀægə 'æ·ŋ* en afbrækket gavl Broager. **4)** (jf nty en afbraken Student) som har opgivet studierne. *ən aw·brɛ''kəl stɔ'dæŋt* vjy (F.III.621). **5)** (jf afbræk 2) afbrudt. *di bløw 'åw,bʀægə* Als.

afbræmmet ptc (til af 19.5) om korn (el hø): tørret el vejret færdig (så det ikke brænder

sammen). Lutterstald . . foranlediges af . . frisk Hø eller Havre, der ikke har afbræmmet Gamle Jens Hovsmeds Dyrlægebog, udg af L. Lund. Kbh.1868.15. Naar det (dvs kornet) havde ligget saa længe, saa var det tørt (havde åbremmet), saa tog det ikke let Skade Bording.

afbrænding s *'ɔbræjiŋ* Horne Vennebjergh. — m — (egl vbs til afbrænde) affaldsprodukt af korn ved brændevinsbrænding; spøl; drav. Horne Vennebjergh. Tårs. Tolstrup. så depe dè jènhans fenèr dèri å leke te, om de skul ha wat åbrèjeŋ så dypper den ene sin finger deri og smager på det, om det skulle have været afbrænding. Grønb.Opt.31. Vi fedede et svin hvert år af ene åbrænding Vedsted Hvetboh(Krist.JvA. III.63).

afbrændt ptc aahbrojn Mors; *'a·ˌbʁæ·ŋ* Øsby, Ladelund; *a·bræ·n* Tønder; *'aw·'bræ·n* Hadersiev. (til af 19.5) brændt af. *vi fæ.əd jO 'gjæn· 'a·ˌbʁæ·ŋ vɛ ɛ 'smæj* vi får det (dvs det svge tandkød hos hesten) jo gærne brændt af hos Smeden Øsby. *koŋ'axə æ jə a·bʁæ·ŋ* Kongsager er jo afbrændt Ladelund. — også: brændt færdig. dæ wa da ett alting te aa fyt aa, saa de fek snaar aahbrojn Aarb-Mors.1926.114. || spec om kreatur, beſængt med utøj: afsvedet (m totter af brændende halm, jf F.III.671). *æ kal· di blǫw a·bræ·n* Tønder.

afbud s *å·bu* Tolstrup; *o·båj* Sleth(F); *'Oð'ˌbɔj* Todbjerg; *'ow,båj* Hundslund; *ôw·båj* Søvind; *'å·buj* Torsted; *'aw·ˌbåj* Tvis; *'awˌbɔj* Ål; *ˈawbɔj* Løjt; *a·båj, 'aw·'båj, aw·båj* Hostrup. — n: Sleth(F), Søvind; c: vjv. - pl: *'a(w)·'bå·j* Hostrup. [ordet kendt over hele området, men sikkert < rm; jf bagbud, efterbud] tilbagekaldelse af løfte om at komme. *di hœ sæn 'Oð'ˌbɔj* Todbjerg. *wi haj 'be·n dæm mæn di sæŋ 'å·buj* vi havde bedt dem, men de sendte afbud. Torsted. *dæ kɔm 'awˌbɔj* Ål. Hunderup. *vi mɔd sgeg ˈawbɔj* Løjt.

afbullet ptc (til af 19.5; jf aftyret) om ko: drægtig efter bedækning af tyren (bullen). Seem. Roager. *æ ko ær a·bolət* Vslesv(F.IV.4).

afbunden ptc og a i bet 1: *'å·ˌboŋən* Jelling; *a·bʊnən* Løgumkloster, Aventoft; *ˈa·boŋən* Rise; *'a·bOŋən* Øsby. i bet 2: *'awˌboŋən* Ål. (til af 19.3) **1)** (jf indbunden) om garn, som før farvningen ombindes med mellemrum, således at de ombundne steder ikke tager imod farve, og som derfor efter farvningen fremtræder med hvide striber. Jelling. Sommersted. Løgumkloster. *ˈa·boŋən gann farət i e ˈpɔt mæ endigo* albunden garn farvet i potten med indigo. Rise. || om strømper strikket af dette garn. Den første Tid jeg mindes, var Mændenes Strømper altid hvide, men det varede ikke længe, før de blev afløst af de spraglede eller afbundne Anst(RibeAmt.1911-14.526). I sinTid skulle alle Mænd paa deres Bryllupsdag have et Par aubunden Hueser paa (min Fader havde det) Hunderup. Øsby. **2)** kastreret (ved afbinding af pungen). *vi ska 'snå·ə ha 'dæŋ 'awˌboŋən, de wa di gamøl 'roŋəvæjə — di 'oŋ· di blöw 'ge·lət* vi skal snart have den afbundet, det var de gamle ronnevæddere — de unge de blev gildet Ål. Darum(F).

afbygger s [ænjv ds. DHWulff.Aalborg.194; jf af 19.3; jf HåndbLok.127; nu næppe br] person, som driver en mindre ejendom, der er udskilt fra en større; parcellist. Det skal ikke være nogen af Afbyggerne paa Bøndergaardene tilladt at grave i Mosen Villerslev byvedtægt 1757(AarbThisted.1944.114). Brødtrang, 2 Huse, Parcel af Ørs . . Den nuværende Afbygger . . har boet her over 20 Aar og opfødt mange Børn Rom (1766; OlufNiels:Skodborg. 194). 1801 var der fire afbyggere HKKrist.Nr.Nebel.Lydum.276. Paa Marken er en Afbygger med Jord Schade.-Mors.20. Viborg (Marklove 1816. Vider.IV.247). Gaardmændene klemme Huusmændene, og disse igjen Afbyggerne og Indsidderne. Blich.XXVI.181.

afbyggergård s [jf ænyda afbygge, afbyggersted, ymda afbyggis, skilles fra; stedvis vekslende m aflæggergård, udbyggergård el udflyttergård; ordet er kendt i nørrejy, men lidet el slet ikke brugt i den sydlige del, og ordet er ukendt i sønderjy; ®] Tolstrup. Simested. Stubbergaard, som var en Afbyggergaard fra Hersomgaard Hersom(AarbRanders.1943.64). Tved. Agger.Herborg. Vrads. Hunderup.

afbyggerhus s (nu næppe br) parcelhus. et Afbyggerhuus med Jord Schade.Mors.16. landgilden af 2 afbyggerhuse på præstegårdens mark Herning(AarbHards. 1951.81). PNLaurits. Hjerm.271.

afbyggersted s (nu næppe br) mindre udstykket landejendom. Under den var 5 Afbyggersteder, der vare skattefri Trans (1766. OlufNiels.Skodborg.514). et afbyggersted under hovedgården Kaae.Lem.155.

afbysklædning s (vel af en imperativisk dannelse: gå-af-(el -ad-) by-s-klædning) pænere

klæder til at gå i byen med. Owbyskleni Brundby Tranebjerg (Krist. JyA.T.III.46).

afbære v (til af 19.3; 1 br) bære væk; fjerne. *æ hæ e 'sgiŋ 'aw,bɔ·n a e ˈkalgɔ, de sga 'aw-'bæʀəs væn de æ 'vesiŋt* jeg har haveaffaldet fjernet fra haven, det skal bæres væk, når det er vissent Felsted.

afbøglet ptc (til af 19.5) bøglet færdig. *haŋ 'æ sɔ 'se·n i et, haŋ hæ ˈiŋ 'aw,böwlt e'no* han er så sen i det, han har ikke bøvlet færdig endnu Felsted.

afbørste v pass: *'aw,bøstəs* Felsted. ptc: *'a'-'bOst* Vodder. **1)** (til af 19.3) børste af. Vodder (DF.II.82). *æ hæ ʃɔt e 'sgiŋ å min ˈmaŋdəl 'aw'bøst* jeg har fået snavset på min frakke børstet af Felsted. **2)** (til af 19.5) pct: børstet færdig. *'no mɔ do da 'sna·t ha 'aw,bøst, 'sɔ ,möjə 'sgiŋ ,va de da 'hælˌə ˈiŋ 'å· en* nu må du da snart være færdig med at børste; så meget snavs var der da heller ikke på den Felsted.

afdampe v (til af 19.5) dampe af. pass: *di sku 'aw,dam''pəs* de (dvs brødene) skulle afdampes (dvs efter bagningen). Ål.

afdanket ptc og a *'ådåŋkə* Børglum; *Ow'-daŋkət* Todbjerg; *'å·,dåŋkəð* Torsted; *'aw·-,daŋ''kə* Brøndum Hindborgh; *'aw,daŋ''kət* Ål; *a·daŋ·kət* Løgumkloster. [vel < rm; efter ty abdanken, takke af] **1)** omperson: afskediget (nu oftest m nedsættende el hånlig bibetydning, jf bet 2). *en Oð'daŋgət dɛ̨'n* Todbjerg. Nebel. *'dew'ajo ən 'å·,dåŋkəð skjæ'saŋt dæ haj 'bøqəð 'dæŋ'* det var jo en afdanket sergent, der havde bygget den. Torsted. også: forhenværende. en odanket Studiinnt PJæger.K.45. **2)** om person: udslidt, aflægs. Tolstrup. Nebel. han bløw faa owdanket te stræng Arbit Thomaskjær.H.16. *ən gaməl 'å·dɔŋkəð 'jèn'* Torsted. Løgumkloster. **3)** om ting, tøj osv: slidt, aflagt. awdanket Tøj Hunderup. Sommersted. *æ 'gæg mæ hans 'ɔwdaŋgə hat* Als.

afdanset ptc (til af 19.5) danset færdig. no sai Pigeren po Kaalens Knæ, hwæ Gong di hai owdaanst JAsbæk.L.35. Naar Brudeparret havde afdanset, var Dansen frigivet SJyAarb.1944.217.

afdeling s *'ow',di'əli* Nsams; *'aw,diəleŋ* Give; *'aw,deleŋ* Ål; *åðde·liŋ* Løgumkloster. — m:Nsams; ÖöC: vjv. — pl: *-ə(r)* alm; *'aw,djæleŋə* Give; *'aw,de·leŋə* Ål. [< rm; jf af 19.3] særskilt del af et større hele. dæ lå· en menj·er Awdi'eleng Rom'mere som Manj·skav Havbro(HimmerlKjær.1942.236). EJens.NSams.119. Skyum. Mors.II.277. Dæ wa en hal Snes Pasienter o den Awdjeling ABerntsen.NV.43. *'dæ· æ 'sɔ manə 'ba''kə i 'dæŋ' 'aw,deleŋ å 'sɔ 'manə i 'dæŋ'* der er så mange bakker (dvs liner med kroge) i den afdeling og så mange i den. Ål. PJepp.Løg.34.

afdrag s *'ow'draw* Hundslund; *'aw·,draq* Erslev. [< rm; til afdrage] afbetaling; også konkr: beløb som afdrages. *haŋ betaˌ jo 'riŋtə å sɔ let 'aw'draq te haŋ blöw 'fa·r mæ 'de* han betalte jo renter og så lidt afdrag til han blev færdig med det Barrit. Skvum.Mors. II.296. — spec: reduktion. siden den 10. har de nu ogsaa afdrukket os betydeligt med Brødet. Dette Afdrag skal kun vare 10 Dage siger de, men vi kender jo de Herrer Feltbrev fra Rusland 1917(SJyAarb.1926.282.

afdrage v *'ow,dra·w* Hundslund; *'aw·-,dra·q* Erslev. [< rm; til af 19.5] afbetale (pågæld). alm.

afdrift s (jf af 18.2) afvigelse fra styret kurs på grund af strømmen. *di ka jo 'æ'' 'si'ə wo 'møj' a 'strö̜m' 'dæŋ' 'ta·ə dæm — de æ 'aw-,drywt — de ka jo 'raw· ʃɔ'fær'deli 'møj'* de kan jo ikke se hvor meget strømmen tager dem (dvs bådene) — det er afdrift — det kan jo rave forfærdelig meget Ål. Sønderho.

afdrukken ptc og a *ådrokən* Vends(F); *o·drokən* Sleth(F); *'å·,drok(ə)n* Torsted, Erslev; *'aw·,dro''kən* Tvis; *'aw,drå''kən* Ål; *'aw-,dʀogən* Felsted. (til af 19.5) **1)** som ptc: druk ket færdig, drukket ud. *han hår 'å·drok(ə)n* Torsted. Felsted. || trans pass: drukket tom. De "gjorde nu ret med noget Brændevin" som Anders Jensen havde i en flaske, og dengang samme var afdrukket, tog Berent Flasken i Haanden og sagde, at han vilde hente mere Samsø tingbog 1708(Aarb-Aarh. 1948.44). *væn do hæ e 'kɔp 'aw,dʀogən 'fæ· do nɔwə ˈme·ə 'kafə* når du har drukket koppen ud, får du noget mere kaffe Felsted. **2)** om person: stærkt beruset, plakatfuld, døddrukken. Schade.169. Tolstrup. Kvolsgaard. L.129. *han 'wa sɔ 'fuˌ' ja han wa 'hi'əl 'aw-,drå''kən* Ål. Hunderup.

afdød a (til af 19.5; bogspr). afgået ved døden. Hinde aw·dø· Mand' blöw kaldt Jens Dej'n TKrist.BT.6. smst.35

afe præp og adv, se ave.

afelske v *awæl·sk* Ringkøbing(F). - præs: *-ə(r)*, ptc: *-əl* Ringkøbing(F). [jf af 19.3; ordet nu kun sporadisk kendt i enkelte sogne i Midtjylland®] slikke (en nyfødt unge, et føl, en kalv el et lam) ren(t). Kolt. Ringkøbing(F). æ Ko avelsker

æ Kalv Arnborg. Brejning. Ølstrup. den haar eet afelsket i'no, den har li født Brande. æ Foer avelsket æ Laaem Bredsten. Årre.

afende v *aw·æ·nˌ* (til af 19.5) gøre ende på. Sundeved(F).

afenstrøg adv, se affenstrøg.

afevnet ptc, se aføden.

affaklet ptc *'åwˌfåglə* [til af 19.5 og nty fackeln, bevæge sig (el hænderne) uroligt (som tegn på ubeslutsomhed), jf fakle, nøle, vakle (Ottsen.HostrupD.II.1.115] "bremset (hidset ned)" Als.

affald s *o'fal'* Gerlev; *'ow'ˌfaļ'* Nsams; *'owˌfaļ'* Hundslund; *'awˌfaļ'* Kragelund, Tvis, Ål; *aw·fåļ'* Lejrskov, Læborg; *'aθ·ʃɔļ'* Vodder. — n: øjy (Hjorth.NSams.16. Hundslund); in: vestjv. **1)** (jf af 18.2;®) hvad der ved forsk arbejder falder fra, vrages el kasseres som værende værdiløst el af ringe værdi. *næ di 'slaw''təl ən 'hi'əl hov 'fo'ə a a 'a''təˌo'ə sɔ lawət di 'feɳ''kə a a 'awˌfaļ'* når de slagtede en hel hob får ad efteråret, så lavede de finker af affaldet Ål. *di fæg 'e''dˌ möjˌ 'aŋd sœm 'aθ·ʃɔļ'* de (dvs hønsene) fik ikke meget andet end affald Vodder. — især: korn der falder af ved indkørsel el avner olgn, som sorteres fra ved rensning. Dæ war eŋən i gamøl da·w, dæ tend po å log hö·nsən e·n, næj hwa sgu så e·ð ol' de værgə'ri' å o'fal', dæ blöw smid u'ð i gån', næ· fålg rönsd ku'ən der var ingen i gamle dage, der tænkte på at lukke hønsene inde, nej hvad skulle så æde alt det værkeri og affald, der blev smidt ud i gården, når folk rensede korn. NPBjerregaard.ÅAO.72. CClaus.167.Hunderup.Ullerup. || hertil: **affaldskorn**. Tolstrup. Storvorde. **affaldsspand**. Ål. **2)** (til af 19.5; sj;®) (månens) aftagen. Læborg(F).

affalden ptc *åfalən* Vends(F); *'aθˌfɔlən* Hjoldelund. **1)** (til af 18.2) om løv, frugt: faldet ned. Felsted. Hjoldelund. **2)** (til af 19.5) affældig. Vends(F). det var et ældgammelt Træ .. og alligevel det var saa affaldent, kunde der gro Æbler i det Vissing. Sommersted.

affalden ptc *åfalən* Vends(F); *'aθˌfɔlən* Hjol*fåļn* SNissum. (til af 19.5; kun kendt i nogle sogne fra Nissum fjord i nord til Lønborg i syd; se kort nr. 8;®) i forb affaldende jul, sidst i juletiden, dagene nærmest efter jul (uden bestemt afgrænsning). En mand købte en ko, der skulde kælve i *aw·fåļn yw'l*. Den kælvede påskemorgen SNissum. Rindum. No. Stadil. Vedersø. Holmsland (Røjkjær). Holmsland Klit. SLem. Hanning. Lønborg.

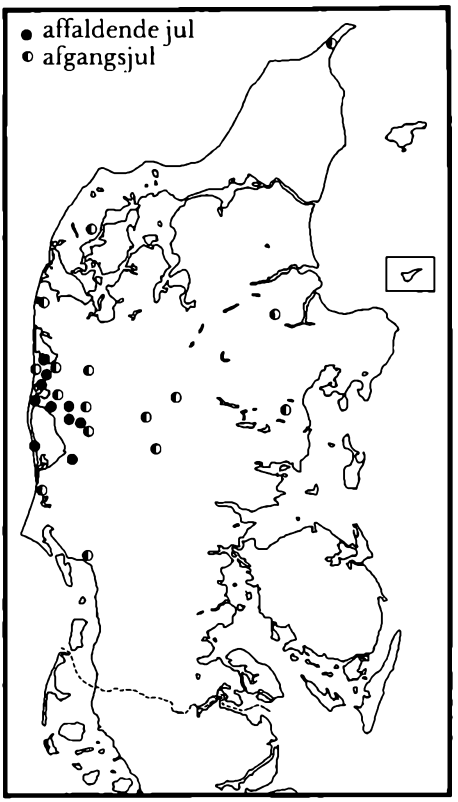

Kort nr. 8. affaldende jul og afgangsjul.

affarvet ptc (til af 19.3) egl vel: bleget; i forb affarvet garn, ufarvet garn. hun kunde sæj·n en fåspræ'nd Lem' og naar hun havde læst over det, bandt hun aw·farre Gå'en, dvs ufarvet Garn, om Lemmet. HPHansen.GF.I.125.

affejning s (jf af 19.3; sporadisk i vestjv og sønderjv) avner, strå olgn, som fejedes af den plejltærskede dynge korn. Junget. Rindum. Velling. SBorris. Hunderup. Vodder.

affel a *afəl* alm. [oprindelse uvis, jf dog mnty abel, velegnet,passende, jf afle] ivrig (efter). Hun skyndte sig, hun vil væ færdig, hun wa saa affel, for aa kom te Ænen Estruplund. SBorris. — også: begejstret for, optaget af (noget). Vedslet. Hunderup. — i forb affel på, opsat på, forhippet på. Læsø. Vust. Gammelsogn Djurs Nørreh. Bregnet. ja de va val nok affel paa o fo fat i et (dvs ved en arvedeling) Borup. Halling Galtenh. Als(F.IV.2).

affelto(v) adv, se affento.

affelvorn a (til affel; betydningerne ofte vagt afgrænsede) "altfor ivrig" Aspe. "påtræn-

gende" Klovborg. "urimelig" Stenderup (sjælden). || "sjusket i Tøjet" Brønderslev. "affelvorn hvis ikke Tøjet sidder rigtig" Gunderup. "om en gammel dårlig Vogn" Ajstrup Kærh.

affensere v, se avancere.

affenstrøg adv *afənstrò̜q* Vends(F). [<nty af un(d) trüch, ty ab und zurück; jf affento; sj;®] af og til, jævnlig. Vends(F). Rømø.

affentas s, se aventas.

affento adv *'afən'tOq* el *'afən,tOq* Børglum; *afəntow'* el *afəntåw* Middelsomh(F); *'afən,tOθ* Todbjerg; *afəntœw'* Ørslevkloster; *afəntåw(')* Estvad; *'afən,tåw'* el *'afən,tow'* Tvis; *'afən,tɔw* Give; *'afən,tɔw'* Ål; *afəntåq* Darum(F),Andst(F); affentog Nebel, Hoven, Lønne, Jerne, Grindsted; afentåg sOmme; af en tog Aller; *'af on 'to* Hostrup; *afəntåwt* Rind; (jf ndf sp 86.1) *afəltòw* Vends(F); affeltov Asdal, Skallerup; attentowh JyUgeblad.2.årg.1906.240,367. [ænjy affen tou, her og der (1637. RibeAmt.1932.167); lånt fra nty afunto, nu og da, af og til, mnty af unde to, ty ab und zu; jf affenstrøg; ordet synes nu ukendt i Vends (kun afhjemlet i Børglum), Han, Him (kun afhjemlet i Års), Thy og Mors, men er i det øvrige område kendt, om end svindende og flere steder kun erindret af de gl; ®] af og til, nu og da. NBlich.VP.149. HBrøchner. JMJens.Vend.8, 91. Tved. Vellev. Todbjerg. Di holler affentow en bette gild' Spørring. *A haar . ./ Rejen mæ hans Følkloj,/ fløt'en affentow Aakj.DFK.119. Skautrup. H.II.81. æ bæst goer i sto saaen affentow bæstet går i stå sådan af og til. Givskud. Hun haad en Kaarre o hind jen Arm; den saa ud te o vær no swær, for hun skiwt'en affentow, mens hun gik Korning. *han 'kɔm'ə 'li· 'afən,tɔw hwes de æ 'jæn' dæ 'kɔm'ə 'tit* han kommer lige affento, hvis det er en der kommer tit Ål. han kommer staje, – et hwær daw, men ilywel affento Hunderup. Ottsen.Hostrup D.II.1.7. affento tau han en lille jen, nu og da tog han en lille en. Åbenrå. || også; lidt efter lidt. *'afəntow' kam han næ·rə* lidt efter lidt kom han nærmere. Linå. Tåning. Vi . . smed Baandene over affentov, som vi skred frem Aakj.FJ.103. Vroue. Klovborg. de kom affentog hen ad Vejen Nebel. || m videre betydningsudvidelse: Mester Morten svarede: »O, Deres Majestæt, det løb af, hvordan det kunde, det gik op og ned, affentog . . Deres Majestæt« Citat ca 1712(JySaml.1.R.-IV.348). afentou: Til og fra, under tiden Varde(JesRel). affentov hist og her. Viuf. Affeltov, stadigvæk. Asdal, Skallerup.

affindelse s (egl vbs til affinde; konkr:) vederlag for afståelse. Sommersted. Lysabild. Hørup.

affinding s dss affindelse. Burkal.

affli s, se affly.

afflod s, se aflød.

affly v også affli (se ndf) – ptc: *aw·flij'* Jernved(F); *'a·'flit* Ottsen.HostrupD.II.1.131; *'a·-flaj·n* Løjt. [til af 19.5 og fly, tilrede, fly sig, tilsøle sig, nty flien, fleyen, pudse; fris offlejen; sydvestjy og sønderjy] handle ilde med, afrakke. Hagerup.22 (»afrede, forjaske, medtage (f. Ex. en Hest)«). || ptc: afflyet, tilsølet, griset til. Jernved(F). Han kaaem hjem, arm o ussel, o hans Tøj waar æ baaer Pjalter, han waae awfliet boede i Kjød o Klejer Hunderup. *mjn kjiw·l æ blæwn fa·rlə a·flaj·n* min kjole er blevet stærkt sølet til. Løjt. Sommersted.

afflyd s, se aflød.

afflydning s, se aflødning.

afflækket ptc *'aw(·)flæ''kəl* Ål, Darum(F). [til af 19.3; ®] dels (alm) om træ(stamme): afbarket. Jetsmark. Odder. Ikast. Ullerup. – også, om albarket pil: kløvet (for at kunne anvendes som bånd ved løbbinding). Pil som brugtes til Løbbinding blev afflækkede, delt med en Pind enten 3 eller 4 flækkede Ydby. VAssels. – dels (mindre udbredt) om grønsvær: afgravet. Odder. Pjedsted. *vi ska ha de 'aw-flæ''kət 'føst fɔ 'ræt o kɔm te a 'kly·n* vi skal have det afflækket først for ret at komme til klynene Ål. Han kjøwt æ Eng, men den æ for dyer, da den i manne oer er awflækket te maaentørre (dvs tørv til husmønning) Hunderup.

aflød s *åflə* Vends(F); afflaad St.Steensen Blicher(Molb.676); åfloed Bording; awflø Vinding Ulborgh; avflo Ølgod; afflod Nordby Fanø; afflyd GlHaderslev. [til afløde; ®] 1) (sporadisk kendt over hele området; jf afrensning, afskum, afskumning) avner, strå olgn, som flyder oven på det sældede korn (i Vends spec: ÖöRUG(: St. Steensen Blicher(Molb.676). Børglum.Tolstrup. Overlade. de afflø maa do ta te di høns Borup. Nordby Fanø. Hunderup. 2) i videre anv: hvad der flyder ovenpå (af urenheder). Vust.

affløde v (til af 19.3; jf fløde) fjerne avner, strå olgn fra det sældede korn (spec: rug). *å åflə rò̜w'ən* Vends(F).

aflød(e)t ptc og a *aw·fløt* Darum(F); avflået Sottrup(Krist.DS.NvR.VI.186); *òwflot* Als(F.IV.5); *afløt* Valsbøl(Feilb.H.484) (til af 19.3; egl til flyde, skumme, men sammenblandet m fløde, skumme fløden af) om mælk: skummet. CClaus.166. Burkal. *òwflot mjælk* Als(F.IV.5). *æmjælg dæŋ blöw 'âw,flâd* Als.

afløbning s *'åflǫnəŋ* Børglum; afflydning CClaus.167. — m: Vends. (®) 1) vbs til afløde. Lødderup. — konkr: dss aflød 1. JMJens.-Vend.71. Ejdrup. CClaus.167. Hunderup. Hjerndrup. 2) (til af 19.3 og fløde, skumme fløden af) afskumning af fløden. Klovborg. Vedsted.

affodret ptc *'âw'ˌfu·ərət* Hundslund; *'awˌfuərət* Âl; (til af 19.5) fodret af. *a 'kâm'ə 'næ:ə a hâ 'ow'ˌfu·rət* (el *fu·rət 'ow'*) jeg kommer når jeg har affodret Hundslund. SLem. Ilav a haad faat indrøjt, o æ Hæest vandet o avfueret, saa gjæk a om te Kræstens. JCChrist.KPF.4.

affodring s vbs til fodre af; også konkr: sidste foder. æ Mand waar gawwen ud for o gie æ Hæestt djer Awwfuering KJKrist.FSNS.26. || i overf bet. smst.20. Ja, da maa a jo snaaer heller . . gi Jer en lille pudsig Historre te Awfuering. JJacobsen.T3.42.

afforken s *'a·ðˌfɑigən* Fjolde. — n. — vbs til forke af (jf nty afforken). Hagerup. 154. Fjolde.

afforker s *'a·'fâr·kər, 'a·'før·kər* Hostrup. (jf af 19.3; jf afforkster, aflader, afladster og nty afforker) mand, der forker korn el hø af vognen. Ottsen.HostrupD.II.4.145.

afforkster s *'a·ðˌfǫigsdəi* Fjolde; *a·førgsdə* Aventoft (jf af 19.3 og afforker; slesv) dss afforker. Aventoft. Fjolde.

affunden ptc afrunden Brarup; avfonnen Felsted. [til affinde (sig med); mul < nty affunnen; jf affindelse] om part i en sag: som har klaret sit mellemværende med modparten. Felsted. Brarup.

affuntet ptc *aw·fɔŋ''təd* vestjy(F); awfontet Hunderup. (til af 19.5 og funte) holdt op med at være uvirksom, uforetagsom. *hâ' do snâ'r aw·fɔŋ''təd* vestjy(F). Hunderup.

affældig a *aw'fæl'di* Hals Læsø; *aw'fæl'·di(q)* Tvis. Âl; *aw·fæl'·ə* Lejrskov, Darum [vel < rm; jf affælds] om person (sj: dyr. Âl): svækket på grund af ælde; skrøbelig. Haj ær i gammel awfeldi Ma'j Tolstrup. Linå. Âl. Hunderup.

affælds a [til affældig under påvirkning af aflægs?] udslidt, aflægs. awfæls, om et sygt dyr SktHans. Ugilt. Egå.

affælget ptc *òfælə* (til af 19.5) afsluttet efterårspløjningen. Tandslet(F.IV.5, jf IV.165).

afføring s *'awførjŋ* Hals Læsø; *'ow'ˌfe·ri* Nsams; *'ow'ˌfø·ri* Ssams(APhS.XXVII.62). [< rm; bogspr]. som vbs: udtømning af tarmindhold. også konkr: ekskrementer. alm.

afførsel s (jf af 19.3; nu næppe kendt) ulovlig afmejning og bortførelse af afgrøde på anden mands jord. afslet eller afførsel Komdrup (citat 1716. Vider.II.91). Blenstrup (citat 1729. Vider. III.304).

afgang s *'awgɔ·ŋ* Hals Læsø; *'awˌgɔŋ'* Kragelund; *'awˌgâŋ'* Tvis, Darum. [1400t affgong (Suso.172)] 1) (< rm; vbs til afgå; 1 br) bortgang, afrejse. alm. || spec: død. *han hâr fât hans awˌgâŋ'* Lønborg(F). Hunderup. 2) gilde ved udtrædelse af et fællesskab (jf igang). Flyttede man, gav man "afgang" Axø.Vinding.107.

afgangsjul s *awˌgâŋsju·l* Henne(F.IV.5). [jf affaldende jul; uden for Hardsyssels sydvestlige sogne kun sporadisk kendt; se kort nr 8; ®] slutningen af juletiden (uden nærmere afgrænsning, men oftest til omkring helligtrekonger). fra nøjår te helle 3 Konger holtes âgangsjul, men den ku osse vor te Posken Borup Støvringh. Kolt. Stagstrup. Vandborg. Bording. Rind. Husby. Staby. Vind. En Mand solgte en Ko, som skulde kælve i afgangsjul, den kælvede Påskelørdag. Da Julen varer ved til Påske, havde han jo ikke løjet He. Brejning. Sædding. *de war ən daw' i æ awˌgâŋsju·l* Henne(F.IV.5). Tjæreborg. — Også: fest ved afslutningen af juletiden. Skagens landdistrikt. Brande.

afgerning s *âjan·əŋ* Vends(F); aagjanning Råbjerg; afgjanning Tjørring. [ænyda afgiernning Moth; afl til et *gera af, sideform til gøre af; jf afgøring; nu vist obs] anvendelse, brug. Hai ka nok faa Aagjanning te hans Peng Råbjerg(JvSaml.1R.III.119). men om Efteraaret kunde de gaa med "en gue Kjovl", som Konen vidste "Ogjenning til" (dvs Anvendelse for) HimmerlKjær.1922.230.

afgift s *awjywt* SktOlai; *awgɥðt* Voldby; *'ow'ˌçiwt* Nsams; *Oð'gywt* Åby Hasleh; *'owˌgywt* Hundslund; *'awˌgywt* Âl, Hostrup; *awˌgiwt* Lejrskov. — f:Nsams; c: alm. — pl: *-ə(r)* alm; vestjy *'awˌgyw''tər* F; bf: *awgɥðtæ:ən* Voldby. [1472 agifft, aaffgifft (Diplomatarium Christierni primi.(1856).258); vel < rm] vederlag (for rådighed el rettighed af forsk art); ydelse. Helsen haar en endda lidt for, te en maa

betaal æ Skatter og Avgywter Aakj.VF.107. *de ska han 'swå·ə ən 'stu'ə 'aw¡gywt aw'* det skal han svare en stor afgift af Ål. fast awgywt æ der o æ Goer te bo'de Kjerk, Præst o ow Awtæjt. Hunderup.

afgive v *åw·gi* Linå; *aw·gi* Darum(F). — præt: *aw·ga* Havbro; *åw·ga* Linå. — ptc: *aw·gin* Havbro. [< rm; til af 18.2] allevere; fremkomme med. alm. — ogsså: afstå fra, give slip på. o awgi nowed a si Ret, hwem vil de. Hunderup.

afgjort ptc og a *åjor* Vends(F); aajur Ulsted; *'aw¡djow'r* Hals Læsø; *o·gjòw'* Him(F); *o·gjo·r* Støvring(F); *'aw·¡go·ə* Voldby; *'Oð¡go·ə* Todbjerg; *òw'gjo·r* Røgen(F); *'å·gjow* Torsted; *'å·¡gjow' å·gjow* Erslev; *'aw·¡gjo·r* Tvis; *'å·¡gjo·ə* el *'aw¡gjo·ə* Kragelund; *aw·gøə* Hanved. [ænvda affgiordt (1569. DMag.2R.V.64) til gøre af] **1)** (jf afgøre) som har fundet sin afgørelse; bestemt, besluttet. Schade.22. *de æ åjor* Vends(F). Voldby. saa æ de aa'gjov Hillerslev. Torsted. Skvum.-Mors.II.233. Tvis. No haj di aw·gøə, te væn dæ føst het nåw·ə å æ Væj, sku vi·s di an·ər e nu havde de afgjort, at hvem der først fandt noget på vejen, (han) skulle vise de andre det. Hanved(JMads.FH.55). || som a, om person el persons karakter: helstøbt, konsekvent. Jow, Kræ Fywer war awgjoer i all de, han håj mæj å gøjjer jo, Kristen Fjord var afgjort i alt det, han havde med at gøre. SStel. Av.36. **2)** (især nvjy) færdiggjort. Schade.22. *fèk i å·gjòw'?* fik I arbejdet færdigt? Mors(F). (jf ndf:) Han lavede en brådemaskine, en skagemaskine, en kartoffelmølle, og det var pænt afgjort, hvad han lavede Harlev(Krist.JvA.VI.36). || som a, spec om arbejde, forarbejdet genstand: godt og smukt udført. Schade.22. Hillerslev. *de æ nàj 'å·gjow 'ar·bəð* Torsted. Skvum.Mors.I.193. **3)** (til af 19.5; Vends og nordl Him) om person el dyr: alkræftet, udmattet, udaset. Øgene ere saa afgiorte Bindslev(Melsen 1811). Molb.8. Ingen var overmodig og Ingen var myg, drivvaade og afgjorte vare de Alle CBruun.MF.220. Asdal. a er we aa wær hiel aajor blot we aa go dej Mils Wej jeg er ved at være helt afgjort blot ved at gå den mils vej. Thise.NKS.23. Lars.Ordb.2. Volsted. Sejlflod. Skelund. jf: *de ær åjor mæ ham* det er ude med ham Vends(F).

afgnavet ptc og a *aw·gnaв'ə* Voldby. (til af 19.3) gnavet af. Tolstrup. Nørhå. dæ wa saamti en aahgnawwed Krens i hwær Høwed si Tyrlav AarbMors.1926.113. (jf u afknavet:) Det er så afgnavet, te en kan jage en flok lus over det med en svøbe . . Om tæt afgræsset jord Krist. Ordspr.2.

afgrobe v (til af 19.3) afgrove en Mark, grave Grøfter, saa Marken kan pløjes og besaas. Sommersted.

afgroet ptc og a *'aw¡grow'ə* Hals Læsø; *'o·¡grow'l* Houlbjerg; *'ow'¡grow'əl* Hundslund. (til af 19.5) færdig med at gro. *de 'hå·ə 'o·¡grow'l* Houlbjerg. a hae 'o·growe denj gång a war netten or Torslev.

afgræsse v *o·gre·s* Havbro; *aw·gre·s* Hammerumh(F); *aw·græj·s* Darum(F); - præs: *aw·græj·sər* Darum(F); — præt: *aw·græj·st* Darum(F); — ptc: *o·gre·st* Havbro; *'aw¡græ·st* Ål; *aw·græj'st* Darum(F); *aw·græj·sə* Sundeved(F). **1)** (til af 19.3, jf afgræssie) græsse (en mark)bar. Bo·ren æ we å wer ågrejst bårerne er ved at være afgræsset. Tolstrup. AarbViborg.1930.97. No æ den Fen· awgrejst nu er den fenne afgræsset. Hunderup. **2)** (til af 19.3 slutn) med græstotter afmærke skel i fælleseng; allerede. Darum(F).

afgræssie v *'aw¡grèsi* Voldby. — præt og ptc ds. (all til afgræsse) dss afgræsse 1. Voldby.

afgrøde s *'aw¡grøj·* Hals Læsø; *aw·grø·* Havbro; *'ow¡grø·* Hundslund; *'aw·'grø·* Hostrup. - pl; *aw·grø·ər* Havbro. [ca 1300 a grøthæ DgL.II.386; til ærnjy a på; egl: det der gror på marken; formen afgrøde først i hss fra 1400tallet (DgL.II.241 og 386 m varr); i jv nu sikkert < rm; bogspr] avl; høstudbytte. *'ow¡grø·ən æ it så 'gu' i 'jo'ə* afgrøden er ikke så god i år. Hundslund. Lejrskov. Sønderho.

afgæret ptc *'å·¡gjæ·rə* Erslev; dep: *ow'gjör'dəs* Hundslund; *o·gjèst* Lild. (til af 19.5) gæret færdig. Fovlum ØH.1943.108. *næ·ə de håð 'ow'gjör'dəs å wa 'he·l 'ko·l, bløwəl tylət 'øw'ə i dæŋ 're·n 'öl¡tøŋ i 'jæm'əl ən trejt* når det (dvs øllet) havde afgæredes og var helt koldt, blev det tyllet over i den rene øltønde igennem en tragt Hundslund. *næ·r de hår o·gjèst klij·nər wi fòr' əð* når det har afgæret, kliner vi for det Kvolsgaard.L.98. *næ·r de wa 'å·¡gjæ·rə, sgu de tøləs* Skyum.Mors.1.199.

afgøre v *'awdjör* Hals Læsø; *o·gjör* Havbro; *aw·gø·* Voldby; *'ow¡ge·r* Tved; *'ow'¡gy·ə* Hundslund, Gosmer; *'å·¡gy·(r)* (yngre: *'aw¡gy·(r)*) Erslev; *'aw·¡gjör* Tvis; *'aw¡gyə* Give; præs: åjør Tårs; *owgjø* Nebel; præt: *o·gjåw·* Havbro; *awgo·ə* Voldby; *awgjo·ə* Give; *aw·gø·r* Hanved; ptc, se afgjort. [dannet til afgjort; uden for ptc I br, nærmest bogspr] trælle endelig bestem-

melse el aftale om; bestemme; beslutte. de ska åjørres imå·n Tårs. *de kaŋ a 'et 'ow‚ge·r* det kan jeg ikke afgøre. Tved. *vi 'aw‚gjo·ə æ 'stri· i 'meŋli‚hi'əð* vi afgjorde striden i mindelighed Give. Agerskov(SvGrundtv.GIM.II.203).

afgørelse s *Oð'gy·rəls* Åby Hasleh; *'ow'‚gy·rəls* Hundslund; *'aw‚gy·rəls* Erslev; *'aw·‚gjör'əls* Vrove. vbs til afgøre. Nsams. Hundslund. *de·r ən viʃ'ko·rli(q) 'aw·‚gjör'əls* Vrove.

afgøren s (vbs til gøre af; jf afgerning) **1)** dss afgøring 1.2. ingen aagjøren teet, ingen brug for det Odby. || jf: De ældre sagde: Det æ dæ ingen Aagøren te, det er der ingen Udsigter til kan lade sig ordne Roslev. **2)** dss afgørelse. Skjoldborg.

afgøring s åjørring Brønderslev; afgjæring Fovlum; å'gyr'ing VVandet; ågjörring Sall(F.IV.5); *aw·gøj·rəŋ, aw·gjörəŋ* vestjy(F); aagjørring Aakj.P.87; awgjøring Nes, Brande. **1)** (til gøre af, anbringe; egl vel "det at finde et sted, hvor noget kan anbringes"; jf afgerning; sj uden for nvjy og mvjy;®) i forb få (el have, vide olgn) afgøring for (el til, på) **1.1)** få mulighed el lejlighed til at komme af med; få afsætning el aftræk på. Heltborg. Ydby ("kun af meget gamle Folk"). **1.2)** (ironisk) få brug for. "han ska nok fo ågjörring te· et" dvs komme af med det Sall(F.IV.5). Volling. Thise. Nu skal vi, Karen spark' mæ, snaar faa Aagjøring paa wor Grød! Aakj.LH.8. *haŋ ka nåk fo awgyərin te hans pæ·ŋ* Røjkjær. || konkr (især i nægtende sætn): sted at anbringe ("gøre af") noget. *a har eŋən aw·gøj·rəŋ te· ər* sted at sætte det hen på, gøre af det vestjy(F). Møborg. Dybe. Sevel. der var ingen Afgøring til alt det Halm (dvs intet sted at sætte det hen). Vind. Nes. **2)** (vbs til afgøre; vends og thy;®) dss afgørelse. Torslev. Vrejlev. Tise.Vrå. Brønderslev. der blev ingen Afgøring i Gaar øSvenstrup. vi skal have en afgøring. Østerild. Vust. Snedsted. Ydby.

afgå v *å·go·* Thy(F); *aw·go·* Darum(F). ptc. *aw·gon* Års; *aw·go·ən* Voldby; *'ow·gon* Tved; *å·gon* Torsted, Erslev; *aw'gaw·ən* Klakring; *aw·gaw'ən* Darum(F). [ændra af gangæn (DgL.V.83)] i alm kun afhjemlet i ptc: **1)** (til af 18.2) afrejst. *haŋ æ 'ow·gon* han er rejst Tved. || også: gået af (fra sin tjeneste). Hunderup. Felsted. || overf: død. *di ɛ aw·go·ən,* dvs døde Voldby. **2)** (til af 19.3) gået af brug. *'kʀam·mæ·rgin de ɜ awgaw·ən* krammarked det finder ikke mere sted Klakring. *hø''tə æ no aw·gaw'ən,* ordet *hø''tə* (egl højtid dvs bryllup) er nu gået af brug Darum(F). **3)** (til af 19.5) blevet færdig med at gå. Skyum. Mors.II.90. jf. (om gengangeri); nu havde han været i med ham (dvs gengangeren) tre Gange lige den Aften. "Aa, da skal han snart faa afgaaet", siger Degnen. Torsted Ulborgh(Krist. JvF.III.246). || som a spec (Thv, Mors): gået træt; udmattet; dødtræt. *han æ 'hi'əl 'å·gon* han er gået træt, så han ikke kan gå længere Torsted. Skyum.Mors.II.90. - brugt adverbielt forstærkende: overmåde. *å·gon fuʃ'* Thy(F).

afhamse v [vel til hams(e), has, frugthylster, lånt fra no (dial) hams, frugthylster, ham; til af 19.3; mul ikke dial] skinde, flå. Sælerne skal afhamses, afspækkes, og Trannet skal koges af EAHobolt.AFT.51.

afhentet ptc *a·heŋt* Ladelund; *a·hiŋt* Keitum. (til af 19.3) bragt fra et sted, hvor det har ventet på hjem- el bortførelse. *æ smöbalə te de blæw a·heŋt* smørballerne som blev afhentet Ladelund. *væn vi vɔ te daŋs sɔ sɔt æ uŋ pixə jo ve æ vix å bæŋk — sɔ vɔ vi a·hiŋt a vɔ — a· æ hæ·ɾ·* når vi var til dans, så sad de unge piger jo ved væggen på bænke — så blev vi afhentet (dvs ført ud på dansegulvet) af vore — af herrerne. Keitum.

afheste v avhejst Schade.28. — pass: *'aw·‚hæ·stəs* Ål. - ptc: *'å·‚hæjstə* Storvorde; *o·hæj·ste* Havbro; *'å·‚hæjst* Erslev; *å·hæjstəð* Løddenup; *'å·‚hæj'st* Vrove; *aw·hæ'st* Herning; *'aw·‚hæ·stər* Tvis,Vejrum Hjermh(F); *'aw‚hæ·stət* Ål; *a·hæ·stət* Agerskov. vbs: **afhestning** Schade.-Mors.307. [til af 19.5; næsten kun brugt i ptc; jf afhingstet, afprøvet, afreden, afsprungen;®] i ptc: afhestet, om øg: drægtig. Torslev. *'øq'ə 'æ 'å·‚hæjstə* Storvorde. Skyum.Mors.I.90. Ål. Hunderup. Agerskov. || (spøg) om mand, der har ombyttet sine heste med stude. *no· æ han blöwən aw·hæ·stət* Lindknud(F). Hunderup.

afhingstet ptc (til af 19.5; sj) dss afhestet. Lødderup.

afhjaldet a (oprindelse uvis) hidsig, skyndsom. do æ så ahjalle; vi når æt jo nok. Sommersted.

afhjasket a åhjaske Hellum; *aw·ɧasgə* Voldby; *åwhjasgə* Linå; *'aw‚ʃaskət* Ål; *aw·ʃaskət* Darum(F); *'a·‚ʃasgəd* sVilstrup. (til af 19.5) medtaget, slidt. *ən støk 'tøj de æ 'aw‚ʃaskət de 'sæj'ə vi sɔ 'tit de æ 'slit* et stykke tøj det er afjasket, det siger vi så tit det er slidt Ål. Magstrup. || om person: udmattet, udslidt. naar en saa endda ett kand fo Udsigt te andt, end te o ænd o æ Fattegoer tesist, ud-

slet o afhjasket JJacobsen.T1.43. SVilstrup. || specom pige, der har været løs på tråden: afrakket. Linå. Hunderup.

afhjulet a (jf af 19.3) om rug: foreløbig tærsket ved at negene bliver slået af på et vandret anbragt vognhjul. det saaledes afhjulede Rug skulde rentærskes om Vinteren Valsgård.

afhold s *ôw'hål'* Søvind(F.IV.5). — n — [til holdeaf; obs] i østjy egne, hvor gadelamsskikken var kendt: kæreste. Søvind(HBrøchner). Gadebasserne ... vise gierne Pigerne den Opmærksomhed, at give dem deres Afhold til Gadelam, som nu bliver deres erklærede Dandser ved Legestuerne Aaret rundt Horsens-Egn(Molb).

I. afholde v *'aw·ˌhål·* Erslev; *'awˌhɔl'·* Give. (til af 18.2; bogspr) refl i forb afholde sig fra, holde sig fra. alm.

II. afholde v *'awˌhål·* Erslev. - præt: *'ow'-ˌhål't* Hundslund. - ptc: *'awˌhɔlt* Barrit; *'a·-ˌhœlən* SLøgum. [< rm, jf ty abhalten; i nørrejy bogspr] istandbringe, holde. alm.

I. afholden a *'åw'hål'ən* Hundslund; *'awˌhålən* Erslev. [egl præt ptc til I afholde; ænvda affholden som oversættelse af temperans (Colding.1297) og sobrius (Colding.1167)] dss afholdende. Torslev. *han ə bløwən 'ow'hål'ən 'no* Hundslund.Skyum.Mors.II.248. "Awholden Mund gør e Krop sund" var et af Ole Kjærskovs kjæreste og hyppigst anvendte Ordsprog SprogfAlm.1899.50.

II. afholden ptc og a *aw·hål'ən* Darum(F); *a·hɔlən* Åbenrå. [til holde af; ænvda (pl) affholdne (ASVedel. Saxo.4); jf afholdt; især sønderjy] afholdt, yndet. *han æ sɔ a·hɔlən* Åbenrå. Felsted. Sønderborg.

afholds- i ssgr 1. til afhold, vbs til I. afholde (sig fra); i afholdsbevægelsens fremkomst vekslende m afholdenheds-; fx, i ssgr angivende afholdenhed fra berusende drikke, foruden de ndf medtagne ssgr: afholds-bevægelse, -beværtning, -folk, -forening, -hotel, -kro, -mand, -restauration, -sag, -vært, -væsen; i enkelte ssgr forkortet for afholdsforenings-, fx afholdsbal, -fest. 2. til afhold, se afholdskrog.

afholdsbande s *'awhåls'ˌbaŋ·* Vrove. (spøg) svagt edeligt udtryk. Hund hå'· æn kraftig Ægsæmpla'r å dænd' Slaws U·rtrøk, som jen' å mi gue Vænˈer ængång' kaldt "æn Awˈhåldsband". TKrist.BT.20. Eufemismen fiseme, ret almindelig brugt, kaldes en *'awhåls'ˌbaŋ·* Vrove.

afholdshjem s dss afholdshotel; især som propr. Torslev. Hundslund. Hillerslev. Skyum.-Mors.I.14. Skautrup.H.I.19. Vrove.

afholdskrog s [til afhold; svjv] afsides krog, hvor et kærestepar kan snakke uforstyrret sammen. *seð i 'a·hålskro·q* Fanø(F). Fanø (Grüner-Nielsen. Vals.32) Hunderup. Når de unge er blevne gode venner, går de i åholdskrog (de sidder og taler med hinanden) Farup(Krist.JyA.T.IV.49).

afholdt a *å·hòlt'j* Sejlstrup; *'ɔwhålʃ* Hals Læsø; o·hol'd Gerlev; *'awˌhål'l* Voldby; *'owˌhå·ʃl* Tved; *'ow'ˌhålt* Hundslund; *o·hòlt* Lild; *'awˌhɔlt* Kragelund; *'a·hɔlt* Haderslev. [til holde af; jf II afholden] vellidt, yndet. Han ær møj åholtj, en som alle godt kan lide. Tolstrup. de wa jo fa·ɹ, te öl blöw så ken' å så o'hol'd, som ðə æ no NPBjerregaard. ÅAO.74. *de ær hèləs øq'ən dær æ mjèst o·hòlt o fø·r fôlk* det er ellers hestene, der ere mest afholdte af voksne folk Kvolsgaard.L.87. di er awholdt, men de er ow gue Minnesker Hunderup.

afhorne v pass: *'a·ˌvɔnəs* Vodder. ptc: *'aw·-'hor·nə* Hansted. (til af 19.3) berøve (kvæg) hornene. *te 'jæn' 'teʤ sguʃ æ 'kal· jø 'a·ˌvɔnəs* til een Tid (engang) skulde Kalvene jo hornes af Vodder. || ptc som a: Hillerslev.

afhug s *aw·hoq'* Jernved(F). (jf af 19.3) mindre bredt skår end det foregående (el følgende) skår. *aw·hoq'* .. kaldes det, når den, som går forrest el. bagerst, kommer til at slå mindre end den næstfølgende el. næstforangående, som det kan ske på en trekantet eng Jernved(F). a tejer æ forhog, saa blywer æ awhog korter for dej Hunderup.

afhugge v 1) (til af 19.3) i ptc: hugget af. No vild di ha en Guldring, hun hai o hind Finger, men den saat saa fast, di kund int fo en awtraat, saa maast di ha æ Finger awhuggen Feilb.FH.85. 2) (til af 19.5; sslesv) i ptc: hugget (dvs høstet) færdig. *vi 'ha·ɹ ɜ 'a·ð,hOxɜn* vi har det afhugget, dvs vi er færdig med at slå det Stykke Fjolde. *vi hæɽ 'að·ˌhoxɜ* Hjoldelund.

afhugger s *åhòq'ər* Thy(F); *awhågər* Hvidbjerg Hassingh. (til af 19.3; smed) koldmejsel. Thy(F). Hvidbjerg Hassingh. Hunderup.

afhus s *aw·hu's* vestjy(F). [vn afhús afsides el særskilt rum; jf af 19.3; sj] sidehus el afsides beliggende hus. vestjy(F). Hunderup.

afhænd a og adv ohænn Ølst; ååhænd Tjørring. [vn afhendr, skilt fra. uden forbindel-

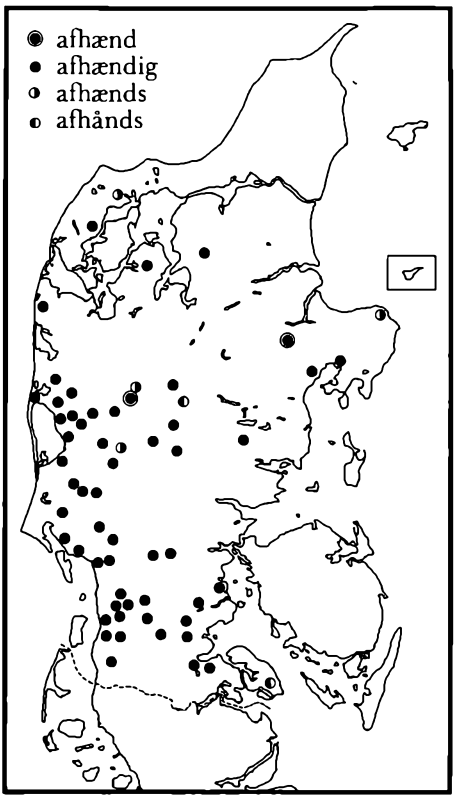

Kort nr. 9. afhænd adj og adv med sideformer.

se med; jf også vn afhentr, upassende, ubelejlig; jf afhændig, afhænds, afhånds; se kort nr. 9] dss I. afhændig.

afhænde v *'aw·hæ·n* Voldby; *'ow',hæŋ(')* Nsams; *'aw·,hæ·ŋ* Tvis, Darum. *å:'hæ·ŋ* Åle(F). — ptc: *awhæ'ŋ* Jelling. [ca 1300 afhændæ JyLov (DgL.II.76); til af 19.3; bogspr] skille sig af med; afstå el overdrage (især: ved salg). alm.

I. afhændig a og adv awhænne Hanning, Stavning; *aw·hæ·ŋə* Darum(F); *'å·'hæ·ŋə* Hostrup. [afl til afhænd; formen afhændig er usikker (et andet ord er ænyda afhændig (gøre), som er lånt fra mnty afhendich (maken), (ældre) ty abhändig (thun)); uden for Hards, Svjy og Sjy er afhændig og de beslægtede former afhænd, afhænds og afhånds kun kendt få steder, se kort nr 9;®] 1) som a, om ejendom, mark olgn: som ligger langt fra hånden, er vanskelig at komme til; ubekvem. de er så awhænde, så besværligt at komme til Harring. awhænne er noget der ligger langt væk og som er vanskeligt at komme til Stavning. hvor er det awhændet. F.Eks. En Ejendom der ligger langt fra andre Årre. awhæendne siges om en afsides og vanskelig tilgængelig mark Roager. 2) som adv: afsides; især i forb ligge afhændig. Det Stykke Jord er ikke meget værd for Gaarden, det ligger da møj for awhænde Velling. Ejendommen ligger meget afhænde dvs ensomt, ucentralt, vanskelig tilgængeligt Guldager. Hunderup. Gården ligger grov awhæne, langt fra naboer, vanskeligt at komme til. Vodder.

II. afhændig a, se afhængig.

afhænds adv og a [afl til afhænd, jf vn afhendis, skilt el fri fra, no dial avhendes, avhends, bagvendt, ubekvemt for hånden; sj; se kort nr 9] dss I afhændig. som adv: awhænds, langt væk Gerrild. om et Jordskifte der ligger langt væk fra stamejendommen — afhændes SFelding. — som adj: De æ nøj aahænds Hillerslev. Tjørring.

afhænge v præs: *'aw,hæŋə* Storvorde, Ål. [I br uden for præs: <rm] i forb afhænge af, bero på. alm.

afhængig a *'awhæŋ'i* Hals Læsø; *åw'hæŋ'ə* Linå; *aw'hæŋ'gi* Ål; (stedvis lydligt sammenfaldet m afhændig:) afhændig StArden, Ejdrup, Ravnkilde, Binderup, Søndbjerg; *aw·hæ·ŋə* Darum(F). [< rm; alm kendt, men I br] i forb være afhængig af, stå i et forpligtende forhold til; være underkastet et forholds indflydelse. alm.

afhør s *å:'hø·r* vbs til afhøre; i forb gå til afhør, gå til konfirmationsforberedelse. Vslesv-(F.IV.5).

afhøre v pass: *aw·hø·rəs* Voldby, Darum(F); *'a:,hø·iəs* Vodder; *'a·,hø·rəs* Haderslev; ptc: *'aw,hø'ə* Ål; *aw·hø'r* Darum(F); *a:hø'ə* Tønder, Løgumkloster; *'a:,hø'i* Vodder; *a:hø'r* Agerskov; *'a·hø·ə* Ladelund; *'ahø·ə* Rise; *'a.,hø.ə* Øsby. (til af 19.5) 1) (< rm) underkaste forhør. alm. 2) (jf ty abhören) overhøre; spec (sjy og i enkelte af de sydligste sogne i svjy og søjy): overhøre ved (forberedelsen til) konfirmationen; især i ptc: afhørt, konfirmeret. Sønderho. Lejrskov. Kok.DFspr.I.217. Agerskov. *va 'ɔs,tal 'vɔi' əd 'dæ blæð 'a:,hø'i* Hvad Aar var det, du blev konfirmeret? Vodder. Rise (SvGrundtv.G1M.III.68). *dæ· vɔ æ sen væ somə te æ blæw a·hø·ə* der var jeg siden hver sommer, til jeg blev konfirmeret. Ladelund.

afhørende s *'ow·,hø·rəŋ* Tved; *'a:,hø·əiəŋ* Vodder; *'a·'hø·rəŋ* Hostrup. (vbs til afhøre) 1) overhøring. Tved. 2) (sjy, nu forældet for:) konfir-

mation(sforberedelse). Vodder. Ottsen.HostrupD. II.1.250.

afhøring s *'aw,hø·reŋ* Ål; *'a·'hørjŋ* Haderslev. (vbs til afhøre, svjy og sjy) dels: overhøring ved konfirmation(sforberedelse). Malt(F). Hunderup. Haderslev. dels: konfirmation. Ål. Sommersted. || hertil i ssgr afhørings-, konfirmations-, som fx afhøringsklæder (Darum, Vodder), -søndag (Grindsted), -tøj (Grindsted).

afhøste v ptc: *a'hø·st* Jels; *'aw,hø·stə* Felsted. (til af 19.5) høste færdig. Grarup(SJyMSkr.-XIII.233). — ptc: afhøst, færdighøstet. Jels. *di 'hæ 'aw,hø·sdə 'no sga di 'te ɔ ,kø e 'kwå·n 'iŋ* de har høstet færdigt, nu skal de til at køre kornet ind Felsted.

afhånds adv [sideform til afhænds jf afhænd, afhændig; sj;®; se kort nr 9] dss afhænds. de ligger let avhaands Bording. ovhånds, ligger langt fra hånden, ovsis Tandslet. jf: ohaaend brugtes f eks om et stykke jord der laa noget afsides, ligeledes om en ejendom der laa langt ude fra alfar vej, saa det var forbundet med besvær at komme dertil Vebbestrup.

afis s *a'fis* Tved, Sams(F). [forvanskel form af fr office, pligt, tjeneste, bestilling, funktion, af lat officium, pligt, tjeneste, hverv, jf ænyda offits, bestilling(Moth); jf fis; sporadisk forekommende, men 1 br;®] betydningerne vagt afgrænsede. || streng orden. Samsø(Krist.JyA.T.VI.339) i forb holde afis (med). Ørsted. *de æ da æn få·lə a'fis do hå̰jər,* kommando, når en vil råde med andre, råde over dem Samsø(F). jf: Bruges ikke, men min Bedstefar vilde . . nok fra Krigen 1848—50 have sagt: "han holdt en grov a'fis mæ dem!" Rindum. || i forb holde afis med en, holde sjov med en, holde en for nar, de holdt a'fis med knejten Vissing. Kolt. Østerild. Gudum Skodborgh. Tyregod. Brande. || gang, udvikling. *æ dæ no· a'fis i'əð?* dvs er der gang i det? Tved.

afjasket a, se afhjasket.

afkald s *'aw,kal'* Hals Læsø; *'ow',kaj'* Gosmer; *aw·kaj'* Lejrskov. [< rm; bogspr] i forb give afkald, frasige sig et krav; afstå fra. alm.

afklare v *'aθ·,kla·ɹ* Jørl. — ptc: *'aw,klå·rət* Ål; *'aθ·,klart* Jørl; *'aw,kla·* Felsted. (til af 19.5) (< rm, 1 br) i ptc: afklaret, om vædske: gjort klar. Jørl. *e 'hansbæ,vi·n æ 'sna·t 'aw-,kla·* ribsvinen er snart blevet helt klar Felsted. || overf: klaret op. *'de æ føst næ ən 'teŋ' hår wat 'aw,klå·rət te a æ kɔmən 'mæj* det er først, når en ting har været afklaret, at jeg er kommet med Ål. *hæ i'iɻ ,fɔt 'de 'aw-,kla· e'no* harI ikke fået det klaret endnu? Felsted. 2) pass: afklares, konfirmeres. CDuus.-Sundewitt.26.

afklippe v *å·kle''p* Agger(F). [til af 19.3; < rm,1 br] klippe af. Agger(F). — *Naa awklippet Revler smed han øwwer te waas nogle afklippede strimler smed han (dvs skrædderen) over til os. NHolbak.PK.94.

afklæde v [til af 19.3; sjy] afskille et rum fra et større ved hjælp af tæpper (brædder olgn). e lo skull afklejes å pyndes, å dæ skull dæggæs både ue å in Felsted. *de 'liɻ 'kamə æ 'aw,klæjə fʀa ə 'go·j'dö·ns* det lille kammer er skilt af fra den pæne stue Felsted. || også: beklæde, tjælde. *dæŋ 'foxdə 'vex æ blöwn 'aw,klæjə mæ 'tʀe,tægs* den fugtige væg er blevet beklædt med treetex Felsted.

afknappe v [til af 19.5; sjy] knappe af; tage noget fra. *væn vi 'iɻ haj 'pæ·ŋ ,nɔk mæ ,blöw de e 'let 'aw,knabə a e 'po·s, de sgu 'oɻti 'nɔwə 'aw,knabəs ve ,ham, haŋ 'va sɔ 'næ·ʀə* hvis vi ikke havde penge nok med, blev der taget lidt oven af posen; der skulle altid tages noget fra hos ham; han var så nærig Felsted.

afknave v pass: *'aw,knawəs* Felsted; ptc: *aw·knaw'ət* Vjy(F); *'aw,knawə* Felsted. (til af19.3) afgnave. *e 'ba·k å de 'liɻ 'æ·fiɻ,tʀæ· æ 'he·ɻt 'aw,knawə a e 'ha·ʀə* barken på det lille æbletræ er helt gnavet af af harerne Felsted. || i en (varierende) talem om en afgnavet mark. *æn æ så aw·knaw'ət, te ən ka jaw ən flåk lu·s öw'ər ən mæ æn swø·v* den er så afgnavet, at man kan jage en flok lus over den med en svøbe. vjy(F). Hunderup. *de æ sɔ 'aw,knaw'ət te an ku 'si'ə ən 'skæl·,basi i 'låŋ' 'aw,ståŋ'* det er så afknavet, at man kunne se en skarnbasse i lang afstand Ål.

afknildret ptc og a *å·knelər(ə)* Erslev. (til af 19.5) om arbejde el forarbejdet genstand: pillent udført. Skyum.Mors.I.193. er Arbejdet ikke blot smukt, men udført med en Omhu, der gaar over i det pilne, er det aahknelleR Skyum.M.37.

afkog s *'ow',ko·q* Hundslund; *aw·ko·q* Lejrskov. — n: Hundslund. [egl vbs til afkoge] konkret: ved kogning tilvejebragt udtræk (af planter). Års. *et 'ow',ko·q ow 'mo·n,o·t æ 'gu· medi-'si·n fo 'åɻ sławəls 'syqiŋə* et afkog af måneurt er god medicin for alle slags sygener Hundslund. Lejrskov.

afkoge v ptc: *'a·kɔxt* Ladelund. (til af 19.3)

uddrage ved kogning; sj uden for ptc: afkogt. *sɔ blæw oˌ ə beːn 'aːkɔxt* så blev alle benene afkogt. Ladelund. Felsted.

afkom s *åkom* Børglum; *awkom* Hals Læsø; *oːkom'* Års; *'awˑˌkom'* Voldby, Lejrskov, Darum(F); *'åˑkom* Torsted; *'awˌkOm'* Kragelund; *'awˌkoːm* Ål. – n: Hals Læsø, Børglum, Tved, Notmark; c: vestjy(F); in: Tolstrup, Hillerslev, Hunderup. [1465 affkom (EL, DgL.V.21), 1300tallet afkomd, afkømd (VL,DgL. VIII.248),jf ca 1300 afkumænd (JyL, DgL.II.26); jf af 18.2] **1)** i alm koll, om mennesker el dyr: efterkommere, descendenter, HimmerlKjær.1942. 249. den' va a nøj got Aakom Hillerslev. *'dæŋ' 'tyxr hår 'møj' 'åˑkom 'hæːr på ə 'èj'n* den tyr har meget afkom her på egnen. Torsted. *en skuld væær der, så soor den (dvs soen) begyndt å føø,/ å pas, te den ett lo si Awwkom øø ABerntsen.S.25. Hunderup. MartinNHansen.JT.48. **2)** (sj) slægt; familie. Krist.JyF.I.224, II.188, IX.185. *uːð a dæŋ' awˑkom'* Darum(F).

afkrog s *awkråːx* Hals Læsø; *awˑkråːq* Tolstrup; *awˑkroːq* Voldby; *'awˌkroːq* Kragelund, Give, Ål, Lejrskov; *åwkroːq* Linå; *òwˑkroːq* Mols(F), Søvind(F). — m: HalsLæsø, Tolstrup, Voldby; c: Linå, vestjy. — (jf af 19.3) afsides liggende sted. *deˑn slæm' 'awˌkroːq han 'båw'ə 'iˑ* det er en slem afkrog han bor i. Kragelund. Dæ wa demm dæ mindt, te Slumstrup lo i en Awwkrog ABerntsen.FA.12. *han 'buə 'niə i ən 'awˌkroːq å a 'sɔw'n* han boede nede i en afkrog af sognet Give. Hunderup. Sommersted.

afkuløret a *awˑkoløˑrət* Darum(F); *awˑkåløˑrə* Agerskov [egl vel "(pletvis) affarvet"; mul < nty afklören, miste farven; til af 19.3; sj] broget, spraglet. Hoven. Darum. Hunderup. Agerskov.

afkyndet ptc *awˑkyŋˑə* Angel(F). [ptc af afkynde, lån fra ty abkünden; Angel] om brudefolk: lyst (til ægteskab) for sidste gang. *di ær awˑkyŋˑə* der er udlyst for dem Angel(F). Hagerup.51.

afkøle v *'awˑˌkøˑl* Vrove, Tvis; pass: *'awˌkøˑləs* Storvorde, Erslev, Give. – ptc: *'awˌkøˑlət* Give; *'awˑkøˑlt* Vrove; *awkøl* Sønderborg [til af 19.5; < rm; I br uden for pass inf og ptc] gøre mere kold; svale. alm.

afkølnet ptc [til af 19.5; jf afkøle; sj] afkølet. *æ van æ 'akölnət* Haderslev.

afkørt ptc og a *åtjyˑr* Vends(F); *òəkjyˑr* Slethrd(F); *awkjoˑə* Voldby; *åw'kjoˑə* Linå; *owkjoˑə* Tåning; *åˑkyr* Torsted, Stagstrup; *'awˌkjoːn* Ål; *awˑkjoˑr* Lindknud, Darum(F), Anst(F), Hunderup; *'aːˌkøˑə* SVilstrup; *'aˑˌkøˑr* Hostrup; *'awˌkø* Felsted. **1)** (til af 18.2) || intr: kørt af sted, bort. *e ˈfʀæmə æ 'awˌkø fɔ ˈlæŋ ˌsiŋt* gæsterne er kørt for længe siden Felsted. **2)** (til af 19.5). **2.1)** færdig med at (kunne) køre. Mæn så håd Maˑds oˑkjoˑr mæ dje nøj' Stuˑd Hjens.HD.57. Så styrter Anders Høgsgårds hest, og nu havde de jo afkjørt Gudum Skodborgh (Krist.DS.VI.1.111). **2.2)** trans:bortkørt; kørt ud (i marken). *håˑr i jær moq awˑkjoˑr* Lindknud(F). **2.3)** egl om arbejdshest: udslidt på grund af arbejdet; i videre anv om dyr el mennesker: udmattet, udaset. saa trætte som et Par afkjørte Helmisser. KSkytte.B.49. *æ æ 'hiˈəl 'åˑkyr* jeg er helt udkørt Torsted. Ål. den Nat, da vi gjæk fraa Dannevirke, da vaar a li ve o blyv avkjon, men saa vaar der en menig Soldaat, der ga mæ en Dram o en Skro JCChrist.LPK.20. Ottsen.HostrupD.II.1.10. *haŋ haj 'haˑj sɔ tʀafiłt e ˈheˑlə 'daw te haŋ va 'heˑłt 'awˌkø* han havde haft så travlt hele dagen, at han var helt udkørt Felsted. || spec: medtaget af drik; beruset. F. han kunde være saa afkørt af de mange Lidkøb, saa Benene rent slog Slint for ham. Frifelt-Kragelund.ØV.12.

aflabe v *awˑlavˑ* Tønder(F). (til af 19.3; sj) labe tom, drikke tom. *æn iłˑərən awˑlavˑər manˑə eˈˈk* en ilder uddrikker indholdet af mange æg Tønder(F).

aflade v pass: *'aʁˑˌlajəs* Hjoldelund; ptc: avlait Felsted; vbs: afladen *'aˑʁˌlaˑn* Fjolde. [til af 19.3; jf nty afladen; sjy] læsse af. Kok.DFspr.217.

aflader s [nomen ag til aflade; jf afforker, afladster; sjy] den der læsser (korn el hø) af vognen. SJyAarb.1952.67.

afladster s *'aˑʁˌlaˑstər* Fjolde; *'aʁˑˌlajstə* Hjoldelund. [nomen ag til aflade; jf afforker, afforkster; sslesv] person, som læsser af. Fjolde. Hjoldelund.

aflagt ptc og a, se u aflægge.

aflands- i ssg *'awlans-* [ca 1300 af landæs, udenlands (Eriks sjæll Lov. DgL.V.46); jf af 18.3] udenøs-; i ssg aflandskram *'awlanˈsˌkram'*, folk fra fastlandet. Endelave.

aflang a *'awˌlɔŋ'* Hals Læsø, Kragelund; *'awˑˌlåŋ'* Storvorde. Ål; *aʁˑlaŋ* Voldby; *'awˌlaːŋ* Tved; *'åˌlåŋ* Nsams; *åwlɔŋ* Linå; *'awˑ)ˌlɔŋ'* Barrit; *'awˑˈlåŋ'* Torsted; *'aʁˑˌlåŋ'* SDråby; *'awˌlåŋ'* Jelling; *ˈaʁˑˈlaŋ* Øsby. – n: *'åˌtåqˈŋt* Nsams. – pl: *awˑ)ˌlåŋˑ* Lild, Vrove, Give. — former som *aˑwlåŋ, 'aˑwˌlɔŋ', åˑlaŋ'*

fra Him, Øjy og Sams(F) synes naturligst udviklet af **averlang**, s d. [ænyda **alang, aflang**, fsv **aflanger**; oprindelse usikker; muligvis omdannet af **averlang** under påvirkning af lat **oblongus**, jf SprKult. XXIII.126] mere lang end bred; spec: rektangulær, oval, elliptisk. *'fy·rə 'de wa 'aw·ˌlåŋ' 'i·ə* fyret (i køllen) det var aflangt i det Storvorde. *roŋ· sta''k i mark ä aw·låŋ· sta''k i æŋ'* runde stakke i marken og aflange stakke i engen Kvolsgaard.L.43. *ən 'aw·låŋ' 'bow'ʀ* Torsted; *'sple''tˌhamərə te å law 'awˌlåŋ· 'hwålə i 'ja·n 'mæj* splithamre til at lave aflange huller i jern med Give; *ən 'flå·ð 'awˌlåŋ' 'jæn' a 'hal'm* en flad aflang en (dvs en foderkop) af halm Ål. Aventoft. — (spøg) om ting, hvis form man ikke rigtig kan finde udtryk for: *'aθ·ˌlåŋ' å u'lø''gəlį tʀįŋ'* aflang og ulykkelig trind SDråby. jf: "de er awlång å lykkele trind, lisom Pe Pallisens ko'mysbrøj" Randers(F.IV.5).

aflangen a, sc **alangen**.

aflangrund a *'aw·låŋ'ʀoŋ'* Torsted; *'aw·ˌlåŋ'ʀon'* Skyum.Mors.II.59. oval, elliptisk.

afle v [afl til **affel**; jf sideformerne **afne** og **æfle**; spredt forekomst og vag betydningsafgrænsning; ®] i forb **afle ved**, arbejde ivrigt. Han afler orrentlig ve Skarresø. sjel om a aalle saa møj afle ve blive a it færdi te awten Søften. at affel ved, at arbejde løs, ikke spilde Tiden Skern Bøllingh. — jf: **affeler** er naar man har mere end man kan bære Gunderup.

afledt ptc og a *aw·ljæt* Ringkøbing(F). (til af 19.3) om en samling af produkter, som er befriet for den mindre værdifulde del; sorteret; udsøgt. awljædt Tow, awljæt Kartåfler Røjkjær. æ Løg er awlet, aald di smo æ samlet fraa Hunderup.

aflevere v *'åw'leˌvej'ʀ* Hals Læsø; *'awleˌwi'ə* Storvorde; *'ow'le'vi·ə* Hundslund; — præt: *'ow·leˌwe·rəð* Tved. - ptc: *'awləvi·ət* Give. (< rm) levere fra sig. alm.

afliggen a *'åw'ˌlæjən* Barrit; *aw·læj'n* Assing; *aw·læj'ən* Lindknud(F.I.8), Vslesv(F.IV.5); avlejen Hoven. [formelt egl ptc til et intr verbum *afligge, men p gr af (delvis) sammenfald ml ligge og lægge her m trans bet; til af 19.3; jf aflagt u aflægge 3, aflægs, afliggens] **1)** (syg og) sengeliggende. deres Karl . . skar sig paa Spaden, da han skulde grave Tørv i Heden, og saa blöw han aw·læj'n Assing(HPHansen.GF.I.77). Hoven, Klakring. Vslesv(F.IV.5). **2)** (jf **aflægge 4**) afskaffet, opgivet. Æ Væj blöw aw·læj'n dæn Gåŋ' æ Hu·s blöw böqt Grindsted.

afliggens a *'owˌlæ·ŋs* Tved; **åålæjns** Sams (Krist.JyA.T.VI.339); *å·ələæŋ's* Ssams(F.I.8); **aalæns** NordbySams; **ålns** Søvind(F.IV.xxxii); *aw·læj'ənʃ* Andst(F.I.8). [afltil **afliggen**; sj uden for djurs, sams og møjy; ®] **1)** afkræftet el udmattet (p gr af sygdom, sult). *haŋ æ hi'əl 'owˌlæ·ns* han er helt afkræftet, udmattet af sygdom Tved. om et Menneske eller et Dyr der . . ikke har faaet Mad: haan va jo hielt aalæns, aalæens Nordby Sams. Ssams(F.I.8). — spec om kreatur, der (p gr af mangelfuld fodring) ikke el kun vanskeligt kan rejse sig. Den hjælmed Kow æ bløwen hielt owlæns no i Foroered Knebel. Søvind. Hanning. || i bet: rastløs. haan va da hel aalæns Nordby Samsø. **2)** som ikke mere kan bruges. **aflæns** er genstande, der ikke er brugbar mere, kan ogsaa gælde dyr Torslev. Andst(F).

aflive v *'awˌly·w* Hals Læsø; *awlyθ·* Voldby; *åwływ·* Linå; *'awˌlyw·* Kragelund, Vjy(F). — ptc: ålyw'æ Tolstrup; *'awˌlyw'ət* Ål. [1480 **aliffue** (Børglumhs, Karl Magnus.4); < rm; nu I br uden for inf] tage livet af. alm.

aflukke s *'owˌlok* Tved; *'awˌlo''k* Ål, Lejrskov. — c: vestjy. — pl: *'owˌlokər* Tved; *'awˌlo''kə* Ål. (til af 19.3) mindre afskilret rum. (i svinehuset var) *'to·w 'owˌlokər, di war 'owˌlu·jt* Tved. Ved Siden af Faarestien kunde der være et Aflukke, hvor man kunde anbringe enkelte Dyr, f. Ex. de Faar, der var udtagne til Slagtning AarbViborg.1930.90. *ən lelə 'awˌlo''k* Ål.

aflukket ptc og a *'owˌlu·jt* Tved; *a·lɔt* Løgumkloster; **avlot** Felsted. (til af 19.3) afskilret.Tved. Lægumkloster. Felsted.

afluret ptc (til af 19.3) luret af. *æ 'hæ ham 'awˌlu·t, æ 've·ə ˌvonʈ æ sga ˈtæj ham* jeg har fundet ud af, hvordan han er; jeg ved, hvordan jeg skal tage ham Felsted.

aflyse v ptc: *'awˌly·st* Ål; *'a·'lyʈst* Hostrup. (til af 19.5) **1)** (< rm, jf afblæst 2) bekendtgøre, at noget (tidl bekendtgjort) ikke vil finde sted. alm. **2)** (sjy) slukke lyset; vist kun i ptc: **aflyst, slukket.** Om ve e klok 11 bløv dæ aflyst i e stold å øve e hele, å så va den ju'lavden fobi Felsted.

aflysket ptc og a *aw·løskət* Darum(F.I.8) (til af 19.3) dss afledt.

aflægge v *'owˌleq* Tved; *'ow'ˌleq(')* Nsams; *'ow'læ·q* Hundslund, Linå; *'awˌle·q* Erslev; *å·leq·* Agger. præt: *'ow'ˌlo·* Nsams; *'ow'ˌlø·*

Hundslund; *'aw(·)ˌlå·* Vrove. ptc: *ålo* Vends-(F.I.8); *o·låð* Lild; *aθ·lo·* Voldby; *'ow'ˌlaw'ə* Nsams; *'owˌlå·* Tved; *'owˌlø·ð* Gosmer; *åw'lo·* Linå; *òw'lo·* Røgen(F.I.8); *å·lå·* Thy(F.III.524),-rErslev; *'aw'ˌlå·* Møborg; *'aw·ˌlå·* Tvis, Vind, Bording; *'aw(·)ˌlo·* Ål, Darum(F.I.8); *aθ·lå·j* Haderslev; *aθloj* Sønderborg; *a·lo·j* Tønder; *'a·lo·j* Rise. [ca 1300 ptc: af lauth afgjort (JyL. DgL.II.401), af lagh, lagt til side (Eriks sjæll Lov. DgL.V.42); til af 19.3]. **1)** skille fra, lægge til side; i ptc: *dæ æ let 'awˌlo· te 'gre·sən* der er lidt aflagt til græsning Ål. **2)** om tøj; i ptc, anv som a: kasseret. Vi anner Bøer wa Tøj besto aa nøj gammel aahlaa Ralter, som æ Goerkwonner ga mi Muer VilbMøll.PU.26. Haderslev. Sønderborg. *Engang . . da gik der en Dreng her med åvlåj Tøj,/ i Treesk' og med hjemmesy Kalot MartinNHansen. HH.9. **3)** om menneske, i forb være aflagt, være uarbejdsdygtig. Møborg. jf: *a æ aw·lo· mæ æ kyj·ərəŋ* jeg har måttet høre op med at køre Darum(F.I.8). || (jf afliggen 1) spec: være syg og sengeliggende. Vind. Madum. *hon æ 'awˌlo· hon leqə i 'basəlˌsæŋ'* Ål. *no æ han aw·lo·*, syg og kan intet udrette Darum (F.I.8). **4)** (jf afliggen 2) afskaffe el opgive, hvad der har været sædvane, hidtil har været i brug el været gældende; i alm kun i ptc (event som a): afskaffet; opgivet. (vejen) var ikke til at færdes ad om Natten og er nu bleven aflagt, saa der er ikke Spor af den Hundslund(Krist.DS.NyR.V.144). Kvolsgaard.L.126. æ dejntrug æ hiel oelå no om daw Tved Hillerslevh. *dæn' sgik æ e''t 'å·ˌlå·* den skik er ikke aflagt Skyum.Mors.II.243. ved den Tid (ca 1845) blev æ Tæj'tfo'r åw·lå i dette Hjem Vinding Ulborgh(HPHansen.GF. 1.45). Hunderup. Tønder. *ə fidəs'gil· æ 'awloi* St. Vitusgildet er afskaffet Als || i talem. Sjæltæjt er aflå selvtægt er aflagt. Vind. AarbHards.1930.145. *gjæn·gjæl' ær e''t å·lå·* Skals(Sgr.V.31). Den gaang e Huus bløv bøged, da bløv e Væj äälää – plejer den at sige, som ikke vil gaae af Vejen for en anden Schade.23. – *spø·rən æ wal e''t å·lä·* dvs man har vel lov at spørge Thy-(F.III.524). Hillerslev. Skyum.Mors.II.186. **5)** (< rm) lønne; kun i ptc: gageret. Voldby. **6)** (< rm) i forb aflægge besøg, komme på besøg; besøge. alm. **7)** fremføre (mundtligt eller skriftligt), præstere; i faste forb. || aflægge ed. alm. || (< rm) aflægge beretning, regnskab olgn. alm.

aflægger s *'awlæqər* Hals Læsø; *'aw'ˌleqə* Houlbjerg; *aθ·leqə* Voldby; *'ow'ˌleq'əɹ* Nsams; *'owˌlæqər* Tved; *'ow'le·qə* Hundslund; *'aw·leqər* Torsted, Agger, Vrove; *'aw·ˌleq'ər* Tvis; *'aw-ˌle·qər* Jelling, Ål; *aθ·lægəɹ* Haderslev; *'aθˌlexə* Åbenrå, Sønderborg; *awlexə* Tønder. — spec i bet2: *'awˌleqə* Storvorde; *åw'leq'ə* Linå; *'å·ˌleqər* Torsted; *'aθ·ˌleqər* SDråby; *'aw·ˌleq'ər* Vrove; *'åθ·ˌleqəɹ* Vodder. — i bet 1 m: Tolstrup, Hals Læsø, Nsams; f: Tved; c: ellers alm; i bet 2 f: Nsams; c: ellers alm. (jf af 19.3; < rm) **1)** (til aflægge i bet formere ved at bøje et skud ned i jorden og få det til at slå rod) planteskud. alm. **2)** mejemaskine (som aflægger det mejede korn i skåret uden at binde det). alm.

aflæggergård s dss afbyggerggård. awlechegåe Hørup Als.

aflægs a *aθ·leqs* Voldby; *'Olˌæjs, 'ɔlˌæjs* Todbjerg; *òw·leqs* Mols(F),Hjelmslevh(F); aaleis Nsams; *å·læj's* Ssams(F); *a·wlæqs* Tåning; aalis Odder; *aw·leqs* Torsted, Ål, Lejrskov, Agerskov(F); afliggs Kok.DFspr.257; *aθ·ləs* Øsby; *aw·lexs* Hostrup; *aw·læj·s* Fjolde. [ænyda aflegs; vel til et vbs aflæg; enkelte former kan måske være afl til afliggen] **1)** om person el arbejdsdyr: svækket p gr af alderdom el hårdt arbejde; udslidt. Djurs Sønderh(Molb.5). Sslesv-(Molb.9). *Aak ja — nær føst mæ wor aflegs aa gammel / . . saa wor mæ saa slem te aa hvegen aa fammel ak ja, når først man bliver aflægs og gammel / så bliver man så slem tilat vakle og famle. Astrup Vennebjergh. naar en hest er gammel og udslit siger vi den er Avlægs Jetsmark. Præjsten wa bløven gammel men idt owlægs Gylling. Om Foraaret eller om Sommeren, naar de gamle fiskede, fik Enkekoner eller gamle Mænd, der var helt aflægs, et Sæt Kroge med paa Havet. Karen Thuborg.D.52. no æ hun møj awlægs o le'ger mjest i æ sæng Hunderup. Fjolde(F). — også: som ikke kan klare sig selv, ikke rejse sig (p gr af sygdom osv). Gunderup. Balle. Sevel. Nysogn. Felsted. Varnæs. || spec (jf afliggen 1, afliggens 1) om kreatur: som (p gr af mangelfuld fodring) ikke kan rejse sig selv. Saaen . . renn han om ve hans gue Venne faa aa unnesøeg, om dje Ky wa "hwonntomm", hwa tidt den Gong wa Telfællet, faa saa vill de it ku rees dem sjel om Fororet. Di bløw aalejds PJæger.-K.16. Egå. Odder. Ullerup. **2)** om ting: som er gammel, udslidt, ubrugelig. NBork(Anchersen ca 1698). 2 gl. aulegs Sliebsteen Skifte 1713 (Jy-*

Saml.1.Rk.VII.73). Bording. Ål. Lejrskov. Andst(F). Ottsen. HostrupD.II.1.22.

aflægseret a *'ålisərə* (ny afl til aflægs) dss aflægs. Hundslund.

aflæns a, se afliggens.

aflæst ptc [efter nty aflesen, bekendtgøre fra prædikestolen; dial muligvis opfattet som "afløst"; nu næppe br] om kvinden (kirkegangskonen), der efter overstået barselseng ved sin første kirkegang af præsten — efter at denne har holdt en kort tale — fra sin plads (i alm i våbenhuset) ledes ind i kirken. (kirkegangskonen) *væ 'å·ˌlø·st fra æ sto·l,* bliver afløst fra stolen (dvs her vistnok prædikestolen). Aventoft.

afløb s *awløw* Hals Læsø; åløb Tolstrup; *'aθ·ˌlåf* Voldby; *'owˌlåb* Hundslund; *'awˌlø·b* Hillerslev, Erslev; *'awˌlɔv* Tvis, Ål, Malt; *'awˌlø·v* Give, Jelling; *awˌlø·f* Jelling, Lejrskov; *'aθ·ˌlɔf* Vodder; *a·lɔf* Løgumkloster; [ænyda aflob, der ligesom de tilsvarende udtaleformer er lånt fra (m)nty aflôp; formerne afløb < rm] vbs til afløbe; konkr: rende el åbning, hvor noget flydende strømmer ud. Tolstrup. *'owˌlåb fræ 'bröqsət 'u·ð i 'træŋˌsti·nan* afløb fra bryggerset ud i rendestenen. Hundslund. *'awˌlɔv frå ən klo'ak* Ål. Hunderup.

afløben ptc og a *ɔ·lövˌən* Hornumh(F); *'owˌlåbən* Hundslund; *awˌlövˌən* Ansth(F); *awˌlåvˌən* Darum(F); *'aθˌlɔfən* Jørl, Hjoldelund. 1) (til af 18.2) løbet ud. Felsted. || som a, om flydende ting. *'aθˌlɔfən honə* afløben honning. Jørl. || om træ(flade): knastret og knudret; også: masret. Darum(F). 2) (til af 19.5) om urværk: ophørt med at gå. *dæn æ 'aθˌlɔfən* uret er løbet ud Hjoldelund. 3) (til af 19.5 og løbe, være brunstig; alm over hele området;®) om ko (el får): færdig med at løbe; drægtig. Ugilt. Klim. Buderup. Vistoft. Tranebjerg. Hun (Koen) hår aflöven Nes. Vinding Ulborgh. Hanning. Anst(F). Hunderup. Roager. Rømø.

afløbet a *awˌløˌbət* Darum(F). (til af 19.3, jf afkuløret; nu næppe br) flerfarvet. Darum(F, gldgs). også: affarvet. Molb.

afløftet ptc og a *awˌløwt* Ølgod, Malth(F). (til af 19.3) 1) løftet af. *da e ˈgʀyˌə ˈkɔxt ˌblöw dæŋ 'awˌlöjt* da gryden kogte, blev den løftet af (ilden) Felsted. 2) om (nybagt) brød: med øverste skorpe hævet over og uden forbindelse med krummen. Bagte man en solhvervsdag, så vilde brødene vende sig i ovnen eller blive awˌløwt (skorpen falde fra) HPHansen.BB.210. Frifelt.SG.199. 3) om træsko: med afløftet overdel. om Sommeren tørrede træskoene saa de revnede, og det skete da ofte at øverste Halvdel blev skilt fra bunden, — no æ mi Træsk awløwt Hunderup. F.

afløse v *ɔwlø·s* Hals Læsø; *'awˌlø·s* Storvorde, Års, Erslev, Give; *'owˌle·s* Tved; *'owˌlø·s* Hundslund. — præt: *awˌlø·st* Års; *o·lø·st* Gerlev; *åwlø·st* Linå. — ptc: *'owˌle·st* Tved; *åwlø·st* Linå; *'awˌlø·st* Ål; *'a·θˌlø·st* Fjolde. - vbs: **afløsning** *'ɔwˌlø·snɪŋ* HalsLæsø; *'owˌle·snəŋ* Tved; *'awˌlø·snəŋ* Erslev; *'awˌlø·snəŋ* Give. (til af 19.3) 1) løse fra en tidligere tilstand; spec i ptc: død. Linå. Ål. Hunderup. Valsbøl(F). Den nærmeste Nabos Datter meddeler Dødsfaldet: "N.N. er afløst" SJyMSkr.XIV. 233. Hjoldelund. Fjolde. 2) (< rm) løse af: erstatte; træde i stedet for alm. - spec om tiende: afskaffet mod en engangserstatning. *no ær tieŋəŋ blewən 'owˌle·st* Tved.

afløsket ptc, se aflysket.

afmalet ptc og a *ò·wˈmâ·lə* Nsams(F) (til af 19.3?) bleg i ansigtsfarve. aaumaaled Nordby-Sams.

afmalke v ptc: *aθ·molgə* Voldby; *'ow'ˌmålkət* Hundslund; *åwmåłkət* Linå; *'å·malˌkə* Hillerslev; *å·malkəð* Torsted; *'å·ˌmalgə* Erslev; *'awˌmal''kət* Ål; *awˌmål''kət* Darum(F); *awˌmålkə* Sundeved(F), (til af 19.5). 1) mht ko: malke ren, malke færdig. Alle Køer var afmalkede to Timer i Forvejen Aarb-Vends.1924.197. Linå. || spec: malke sen (før kælvningen). Ål. Hunderup. Felsted. Når en Ko afmalkes (malkes for sidste Gang) en Torsdag Morgen eller Søndag Morgen, vil den komme til at kælve om dagen SJyAarb.1952.49. 2) kun i ptc: færdig med malkningen. Tolstrup. *a 'kåm'ə 'næ'ə a hå 'owˌmålkət* jeg kommer, når jeg har afmalket Hundslund. Torsted. Klakring. Darum(F). Felsted.

afmast ptc og a *'åwˌmast* Als. (til af 19.5) overanstrengt; træt. Graveren var afmast og træt Felsted. Als.

afminde v vbs jf afminding [1670 afmindet, afstået, Hids herreds tingbog; til af 19.3; sj] (ved mindelig overenskomst) afstå. Afminder, et godt dansk Ord, og brugeligt her i Jylland; det siges om den, som overdrager noget til en anden med sit Minde uden judiciel Forretning. At afminde sin Gaard, er noget ganske andet end at afstaae den. Det første skeer altid uden Nødvendighed, det sidste ikke altid Ribe(Minerva.1795.I.161). Kolt.

afmindelse s, se amindelse.

afminding s *å·meŋ·əŋ* Mors(F); Ååmin-

ning Schade.108. [egl vbs til afminde; ordet spredt over hele området, men de fleste steder sj brugt el svagt erindret og med vag betydningsafgrænsning;®] vederlag for afståelse af noget. Hur møg vil du gi te Avminning, hvor meget vil du give til Afminding el. i Betaling for Afstaaelse Schade (Add. 3d,8vo.66; jf Scade. 108). Han gav saameget til Afminding dvs for Afstaaelsen af et Fæste Molb.360. Gunderup. Buderup. Bælum. Vi gav ham 76 daler i ååminding: afståelse Ullits(Krist.JyA.T.-VI.330).Ørsted. Sønderhå ("meget gl"). Mors(F). Møborg. Ryde. Brande. Spandet (sj). || m forsk nærstående definitioner: betaling Dybe, Billum. afbetaling Selde. udbetaling Tjørring. afdrag Jetsmark. afgørelse Vesterø, Gammelsogn Djurs Nørreh. ogsaa vederlag for at udføre noget arbejde Overlade. Aaminding dvs en Gave som Tak for ydet Tjeneste Tranebjerg. - spec: aftægt Darum. aftægt eller madvarer til aftægtsfolk Grindsted. også: betaling som afløsning for aftægt Ølgod.

afmurkset ptc *'åw,måʀgsə* [fra nty afmurksen, myrde, slagte] myrdet. Als.

afmyrdet ptc *'aθ·,mʏɪ·dət* Haderslev; *a·møy'ɤ* Tønder; amôr Sundeved(Varming.150); *'aθ,mǫʀə* Broager; *a·mouəɹ* Åbenrå.. (til af 19.5; sjy) myrdet. *har i hø'yə dæn'ə blɛun a·møy'ɤ* Tønder. e Frue döi knap etter e Brögem vaar amöer Ensted(MMHans. DFS.23).

afmædet ptc (til af 19.3) afmålt. *hon haj e 'ga·n 'aw,mæ·t t.e e ʳvöwiŋ* hun havde garnet målt af til vævningen Felsted.

afmælekrog s *'aw·mæl,kro·q* Ørre. [til ænyda (præs:) affmeller, opmåler; nu obs] krog i loftet, hvorigennem bindernes afmålte garn førtes (jf bindekrog, garnkrog). Ørre. DF.II.19. HPHansen.SB.79.

afmærke v *'ɔw,mæɾ·k* Hals Læsø; *o·mæɾ''k* Havbro; *'aw,mæɾ''k* Give [< rm; til af 19.3]. mærke af. alm.

afmåle v *aθmo·l* Voldby; præt: *aθmɔl·* Voldby; ptc: *o·mɔ̀l'* Støvringh(F); *aθmɔl'* Voldby; *åwmål', o·mål'* Linå; *'aw,mɔl'* Kragelund; *'aw,mo·l* Ål. [til af 19.3; < rm, 1 br uden for ptc] måle af. || ptc: (nøjagtigt) målt af. *de æ 'li· 'aw,mo·l* det er lige afmålt Ål. — også: delt efter bestemte mål. *åwmål' fi· al re·b* afmålt fire alen reb. Linå. — overf: afpasset, regelmæssig. Felsted.

afnagret ptc (til af 19.3) slidt af. *e ʳma·leŋ å e 'dö æ 'aw,naxəʀə ʳdæ· vo di ʳolti tæjə 've* malingen på døren er slidt af, der hvor de altid tager fat i den Felsted.

afne v *afən* Middelsomh(F), Todbjerg, Elsted. præs: *af(ə)nə* Todbjerg, Elsted. — præt og ptc: *afənt* Todbjerg, Elsted. [sideform til afle; især møjy;®] anstrenge sig (i sit arbejde); slide, arbejde hårdt. Mammen. Han stod å affent: bødlede og sled Haslund(Krist.JyA.T.VI.332). Ørum. Halling ("meget gammelt"). Hørning. Torsager. *han 'afənə 'mæ·t* Todbjerg. Vejlby. Søften. Trige. Elsted(MKrist.Uds.32). *Ann Lisbeth spand sjel hinne Hør, hinne Uld / Aa affent i Mark aa i Stowe. PJæger.S.17. Tiset. Linå ("meget sjælden brugt"). Voldby Gernh. Stavning. — i forb afne på (Ål) el afne ved. Søften. Skørring. || også: skynde sig. Torsager. Brejning.

afnest ptc *'aw,ni'əst* Ål; afniest Hoven; *a·nejst* Gram. [til af 19.3 og nese, irettesætte; alm nok opfattet som hørende til v næse; 1 br] irettesat; vist af. *a blöw skam 'aw,ni'əst* jeg blev skam afnæset Ål. han bløv godt a'nejst Gram (jf F.I.684).

afnossen ptc (til af 19.5 og nyse) nyst færdig. Der var en pest, der kom sådan med nysen, og når der var nogen, der kunde få sagt: "Gud velsigne dig", inden de fik afnossen, så var de frelst, ellers var de dødsens Skanderup Hjelmslevh(Krist.DS.IV.558.

afnæbret ptc og a *å·neḇrəð* Torsted. [til af 19.5 og næbre, plukke og rense slagtet fjerkræ for fjer og dun] mht slagtet fjerkræ: færdigplukket. Hillerslev. || overf, om person,stue olgn: ren og pæn; pillent pyntelig. han va som han va blæst, han va aa'nebbere Hillerslev. *dæ 'æ så 'å·neḇrə(ð) 'aj· 'ste·r* der er så pillent alle steder Torsted.

afnæst part, se afnest.

afpasse v pass: *'aw,pasəs* Felsted. (til af19.3; < rm) indrette noget, så det passer el svarer til noget andet. alm.

afpillet ptc aaēpuld Sall; aupoeld Bølling. (til af 19.3) pillet af. Bølling. Felsted. også (fx om hest): afmagret. Sommersted. — spec, om græsmark: afgnavet. de wa lisse aaepuld, hwae en fløtt' em hen, som de wa, hwae di bløw fløtt' fræ det var lige så afpillet der hvor man flyttede dem hen, som det var der hvor de blev flyttet fra. Sall(AarbSkive.1916.131).

afplovet ptc *'å·,plɔw'ə* Tved; *'ow',płow'ət* Hundslund; *'aw,plɔwə* Felsted. (til af 19.5, jf afpløjet) dss afpløjet. Tved. *vi fæk 'ow',płow'ət 'hwær'e 'jen' å 'jen' gåŋ* vi fik af-

plovet hver og en på en gang (fx når pludselig frost afbryder efterårsplovningen) Hundslund. Felsted.

afpløjet ptc *'o·ˌplǿw'ə* Torslev; *'å(·)ˌplöw'ə* Storvorde; *'å·ˌplöw·ə* Hillerslev; *'å·plǿwəð* Torsted; *'å·ˌplǿwə* Erslev. (til af19.5; jf afplovet) færdigpløjet. wi fo grangivle entj aapløj te dæj Titj Thise.SoG.47. *'de wa ða sɔ 'til dæsom 'fɔlk fi 'et 'ä·ˌplōw'ə 'dæˌj' 'stoː i 'markən 'hialə 'wentədən* det var da så tit, dersom folk ikke fik afpløjet, den (dvs ploven) stod i marken hele vinteren Storvorde. Torsted. Skvum.Mors.I.51.

afpløjning s [1559 affpløyningh (GldaDom.I.261); jf ca 1300 af ærri (DgL.II.268); vbs til afpløje; obs] **1)** afgrænsning af en ager ved pløjning. Kolding (1714. Vider.II.424). **2)** tilegnelse af tilstødende fremmed jord ved at pløje ind på den. VTorup (1760. AarbThisted.1942.291). Randers (1722. Vider. II.193). Viborg (1789. Vider. III.525).

afpraggiet ptc *aw·praq'iəð* Vjy(F). (til af 19.5) blevet færdig med at praggie, at småsysle med noget. Røjkjær. Naar Ligskaren ikke kan faa "afpragier" (afnølet), saa det tager usædvanlig lang Tid, før de komme afsted med Liget, efterat det er paa Vognen, betyder det, at de vente paa et andet Lig Vjy(JKamp. DF(1877).389).

afpride v ptc *aw·priːð* Darum (F.II.875). (til af 19.3 og pride, prutte) få afslag i prisen; i talem: Hvad en kan afprire, er nemmest betalt Nes(Krist.Ordspr.2). *hwa dær æ aw·priːð, de æ betåːl* Darum(F.II.875). Gram. Agerskov(Kok.Ordspr.51).

afprutte v *å·pru''t* (til af 19.3) dss afpride. Agger.

afprøvet ptc (til af 19.5, 1 br) spec: dss afhestet. Bindslev. SktHans. Volstrup. SHygum.

afpudse v pass: *'awˌpusəs;* ptc: *'aðˌpðdsə* Hjoldelund. — vbs: **-ning** Storvorde.KarenThuborg.D.168. (til af 19.5) færdigbehandle en overflade ved pudsning. alm. — også: rense for uvedkommende (mindre værdifulde) ting: *'stø''kə sku 'awˌpusəs* stykker (dvs ved slagtning af svin) skulle afpudses Ål.

afpuld pct, se afpillet.

afpust(et) ptc og a avpust Felsted. **1)** (til af 19.5) blevet færdig med at puste (efter strengt arbejde). Felsted. **2)** (til af 19.3) pustet af. Felsted. || afpustet mælk, skummet mælk. Sundeved-(F.IV.5).

afpynte v (til af 19.5; jf afstakke) pyntefærdig; jævne (en høstak) m en rive. At afpynte en Høstak Ribe stift(Molb.8,423). Sommersted.

afpytte v (til af 19.3) afmærke skel mellem marklodder ved gravede småhuller. Staby(Windelin 1808). Ringkøbing amt(Molb.424).

afpæle v (til af 19.3) afgrænse ved pæle. Udbyneder(1742. Vider.IV.296). Felsted.

afrager s *'awˌrå·qə* Ål; *ɑ·ʀɑ·qəɹ* Løgumkloster; *'åð·ˌʀɑ·qəi* Vodder; *aw·ra·qər* Vslesv-(F.IV.3); *'a·'ra·xər* Hostrup. (nomen ag til rage af; jf afragster, afriver) person, der river det slåede græs af skåret *'lisɔ ˌmanə das 'slæt dæ 'wɔ i a 'stø''k 'lisɔ manə 'slæ''tˌkå·l sku dæ 'te mæn kun 'jæn' 'awˌrå·qə atə 'tow' 'slæ''tˌkå·l* lige så mange dags slæt der var i stykket, lige så mange slætkarle skulle der til, men kun en afrager efter to slætkarle Ål. Løgumkloster. Vodder. SJyMSkr.XIII.102. SJyAarb.1952.63.

afragster s (nomen ag til rage af; jf afrager; sjy) dss afrager. Ubjerg(SJyMSkr.IV.11).

afrakket ptc og a *åw'ragət* Linå; *'awˌra''kət* Ål; *'åwˌʀagə* Als. (til af 19.5) medtaget p gr af slid el brug; også om person el kreatur: udtæret, mager. Skagen lands. Linå.Røjkjær. Smidstrup. Ål. Sommersted. Als. jf: en afrakket Kreditforeningsgaard Frifelt-Kragelund. Jyder.49.

afrappende s *'a·'rapən* Hostrup. (vbs til rappe af, jf afrappet) afplukning. Ottsen.HostrupD.II.3.118. — også: afpudsning (af mur olgn). smst.

afrappet ptc og a *aw·ra''pət* Malt(F). **1)** (til af 19.3) om fjer; afplukket. Malt(F). **2)** (til af 19.5) mager, afkræftet. Malt(F). Hunderup.

afrede v *'awˌre·* Ål, Hunderup. — ptc: *aw·ræj'ət* Darum(F). **1)** (til af 19.3) afmærke skel mellem engparceller. hans Naabohr schulde . . med hannem afreede hanss Eng NLøgum(1707. Vider.V.226). *å 'awˌre· ən pa'sæl'* at afrede en parcel Ål. naar Græsset skulle slaaes, skulle der først afredes. En Mand trampede i Græsset fra Skelpæl til Skelpæl, og derefter skulle Slætkarlen slaa æ Reskar (dvs redeskåret) Hunderup. Darum(F). **2)** (til af 19.5) blive færdig med såningen. Sjy(Molb). **3)** (til af 19.5) i ptc: (stærkt) medtaget. Vindblæs Gerlevh.

afreden ptc *aw·ræj'ən* Malt(F). **1)** intr. **1.1)** (til af 19.3) redet bort. *han 'æ 'awˌRæjn, de æ fɔ 'siˌ væn do væl 'snak ˌmæ ham* han er redet bort; det er for silde, hvis du vil tale med ham Felsted. **1.2)** (til af 19.5) færdig

med at ride. *e 'ʀyʧəʀə dʀæjə 'aw 'jæm ʃʀa e ˈʀeŋ ˈʀi·n,di hæ 'aw¡ʀæjn ʃɔ e 'daw* rytterne drager afsted hjem fra ringridningen, de er færdige med at ride for i dag Felsted. 2) (til af 19.5 og ride; jf afheste, afsprungen; især svjy) trans: dss afhestet. Odder. Tise Salling Nørreh. Tyregod. Taps. Egvad. Malt(F). Hunderup. Seem. Tandslet.

afregne v awrææɪi SktOlai. (til af 19.5; < rm; jf afregning) gøre regnskab. alm.

afregnet ptc (som supinum:) *'ow¡ræjnəð*, (som ptc: *no 'ær'əð*) *'ow¡ræjnən* Tved; *'ow'-¡rænət* Hundslund; *'å·¡ræ·nt* Rær, Erslev; *'å·¡ræŋt* Torsted. (til af 19.5) holdt op med at regne. *de 'wå·t 'læŋ· ənən de fæk 'ow'¡rænət* det varede længe, inden det fik afregnet Hundslund. Rær. Torsted. Skyum. Mors.I.77. Felsted.

afregning s *'aw¡rænɪŋ* Hals Læsø; *'aw¡ræjneŋ* Ål. (vbs til afregne; < rm) opgørelse af regnskab el mellemværende. alm. — hertil: afregningsgilde. AFSchmidt.LG.15,22. || spec: opgørelse mellem fiskerne af deres mellemværende efter endt fisketid. Holmsland(F).

afrensning s (egl vbs til afrense) avner og anden urenlighed som sorteres fra ved rensning af korn. Søften. Ulborg. Vedersø. Lindknud.

afrette v *'ow'¡ræ·l* Hundslund; *'å·¡ræ''l* Erslev; *'aw¡ræ''l* Give; — ptc: *'ow¡rælәð* Tved; *'å·¡ræ''lə* Erslev; - vbs: **afretning**, se ndf. (til af 19.5; jf afrigtet). 1) oplære i en færdighed; dressere. *dæŋ' hu'ŋ dæŋ' ær 'ow¡rælәð le ɔ feŋ·* Tved. Hundslund. Skyum.Mors.II.244. Give. 2) om redskab: indstille på rette måde (så det fungerer som forholdene kræver det). Henad Foraaret var Leerne kommen saa vidt, at de skulde slibes og derefter "afrettes". RibeAmt.1915-18.128. SJyAarb.1952.53. — vbs: afretning (møl) om indstilling af kippen. Dansk Mølleri-Tidende.I(1885).Nr.9. || spec (møl): fjerne ujævnheder på stenens maleflade. Møllen.46.

afribning s *'ɔ,re·bnɪŋ* Råbjerg. -m. (egl vbs til afribbe) den halm, der redes af, når man ribber langhalm til tækkemateriale. Tagrebberen bløw saa toe uk a vi skul ha røje op i Lowi, ha Aarebnengi slidtosken a bojen sammel a aa Vej tagribberne blev så taget ud, og vi skulle have ryddet op i loen, have afribningen slidtærsket og bundet sammen og af vejen. Vrejlev. || også (jf afrydning 2) om foderrest, som kreaturerne levner. Råbjerg.

afridning s, se afrydning.

afrigtet ptc *'åw¡ʀexdə* [< nty africhten; jf afrettet]. dresseret. *haŋ æ 'gåd 'åw¡ʀexdə* Als.

afrivepige s (til afrive; nu næppe br) pige, som river græsset af skåret. Frifelt-Kragelund.SH.28.

afriver s *'aw¡rywə* Ål; *aw·ryw·ər* Darum(F). (nomen ag til afrive; jf afrager) person, der følger efter slættekarlen og river græsset af skåret. Frifelt-Kragelund.SH.29. Ål. Hunderup. RibeAmt. 1936.118. SprogfAlm.1916.18.

afronniet ptc (til af 19.5 og ronnie, om vædder: være brunstig; jf afhestet, aftyret) omfår: drægtig. Heltborg. Aspe.

afronstret ptc (til af 19.5 og en afl til ronnie) dss afronniet. Ølstrup.

afryd s, se ored.

afrydning s *'o¡røjnɪŋ* Lerup, Torslev, Øland; *'o·¡røjnɪŋ* Brovst; *'o¡ryjni* Hune, Jetsmark; *'å·¡ryj·nən* Erslev; i bet 2: *'ow'¡ri·ni* Hjorth.N-Sams.12. [egl vbs til afrydde; bet 1 alm og kendt i Hvetboh, Han, Thy og Mors] 1) jordlag, som dækker over lag, der skal gøres tilgængelig; afrømning. VHjermeslev. Tranum. Skræm. Bejstrup. Klim. Snedsted. Heltborg. Ydby. Skyum.Mors.I.61. Ejerslev. Haverslev. 2) (jf afribning slutn) foderlevninger. Hjorth.NSams.12.

afrækker s *'ɑ·¡rægə* (nomen ag til afrække; sj) person, der læsser kornet af hjemme. Øsby.

afræksvogn s (1. led afl til række af, forke korn el hø (af vognen og ind i logulvet)) vogn, som tømmes hjemme, mens en anden vogn læsses i marken: tømmevogn. vi kører ind *mæ ˈɑð-ʀægsvu.n* Broager.

I. afrøgt s *'åð·¡ʀöjd* Vodder. (egl vbs til røgte af, jf af 19.5 og II afrøgt; svjy og sjy) kreaturernes sidste foder om aftenen. Føvling(RibeAmt.1930.575). *har æ kø'ər fån aw·röjt* Vslesv(F.IV.5). *ɔ gi 'åð·ʀöjd* dvs røgte af Vodder.

II. afrøgt el **afrøgtet** ptc *'ow¡rejtət* Tved; *'å·¡ʀöt* Hillerslev; *å·røjt* Erslev. (til af 19.5) røgtet af; givet kreaturerne det sidste aftenfoder. *no hå wi 'å·¡ʀöt* Hillerslev. Skyum.Mors.I.229. jf DF.IV.19.

afrøgten s (vbs til røgte af) arbejdet med at give kreaturerne det sidste aftenfoder. a æ fær'e mæ aw'røjt'en i daw Hunderup.

afrømning s *'o¡remnɪŋ* Skagen, Tornby, Tise, Gøl; aarimning Mygdal, Hørby, Tårs, Ajstrup; aaremning Skallerup, Vrejlev, Tolstrup; *'o·¡remnɪŋ* Nøvling Fleskumh, Bislev; *'o¡remnɪŋ* Voldsted; *'aw¡remnɪŋ* Skørping. — m: Råbjerg. [egl vbs til afrømme; i alm nok < rm, men især brugt i Vends og det nordlige Him; jf afrydning] fjernelse af overjord for at kunne udnytte dybereliggende lag (fx mergel, tørvelag olgn); også

konkret: det øverste dækkende jordlag. Råbjerg. Ugilt. Astrup. Volstrup. Vrå. Jerslev. Sejlflod.Ribe Amt.1930.601. (mergelen) laa dybt, saa der var megen Afrømning. SJyAarb. 1941.214.

afrådet ptc (til af 19.3) frarådet. *æ ˈha·j hiŋ ˈaw‚ʀajt, mæn ˈno ‚væl hon aˈliwəl* jeg havde rådet hende fra det, men nu vil hun alligevel Felsted.

afsaggiet ptc *aw·saqˈiəð* Vjy(F). (til af 19.5; sj)dss afpraggiet. Røjkjær.

afsagt ptc og a (til af 19.5; vel < rm?; sj) som a: udtalt, ubetinget. a haar en awsagt Awsky for Skroller. Noe-Nygård.P.76.

afsakket ptc *ˈa·ð‚sagəl* Fjolde [< nty afsackt, ptc til afsacken, synke; jf afsunken] om ko: som har vist tegn til nær forestående kælvning (bl a ved nedsynkning af partiet på begge sider af haleroden). *dæŋ æ ˈa·ð‚sagəl* Fjolde.

afsamler s *aˈsamlər* Vslesv(F.IV.5) (nomen ag til samle af) arbejder, der opsamler kartofler ved optagningen. Hunderup. Vslesv(F.IV.5).

afsats s *ˈaw(·)‚sats* Hillerslev. 1) (< rm) fladt stykke, der afbryder en lodret stigning; repos. alm. 2) (< nty afsatz el ligedannelse efter afsæt 2) afsætning. Vjy(F.IV.5). jf: en varig afsadskilde Brede(Jens Wulffs dagbog. Festskr.Skautrup.359).

afsavn s *o·saw'n* Havbro. *åwsaw'n* Linå; *ˈaw‚saw'n* Kragelund; *aw·saw'n* Vjy(F). [ænyda affsagn; jf af 19.3] det at måtte undvære, hvad man gerne ville have. Tolstrup. Hunderup. — især vistnok i nægtende (litotiske) udtryk: de sîr a ingen Awsawn o . . siges om noget man er kommen af med Røjkjær. *di li ˈeŋən ˈaw·‚saw'n ˈdæ·r o ˈlaw'* dvs de manglede ikke noget på det sted, de havde gode råd Tvis.

afse v *ˈå‚sij* Børglum; *ˈɔw‚se·* Hals Læsø; *o·siˑ* Ullits, Havbro; *ˈoˑ‚siˑ* Houlbjerg; *ˈɔ‚siˑ* Todbjerg, Elsted; *aw·si* Voldby; *ˈow‚siˑ* Tved, Gosmer; *ˈå·six* Torsted; *ˈå·siɟ* Ørslevkloster; *ˈåˑ‚siˑə* Tvis; *aw·siˑə* Vjy(F); *ˈaw‚siˑə* Ål; *ˈaw‚seˑ* Hostrup; *ˈa‚se·* Rise. -ˈ ptc: *ˈå‚sit* Børglum; *o·sit* Ullits, Havbro; *aw·sjet* Voldby. [til af 19.3; verbet næppe br uden for inf og ptc. jf JMJens.Vend.192. MKrist.Uds.18] undvære; undertiden m overgang til: unde el afstå noget til en anden el andre. *dè riq broˑr . . ku òlèr åsij no te dè fate broˑr* den rige bror kunde aldrig afse noget til den fattige bror Grønb.Opt.89. *ka do'' o·siˑ mjər* kan du ikke afse mere? Ullits. *hon ku et ˈow‚siˑ pæŋ·ən* hun (en nærig kone) kunne ikke afse pengene Tved. Voldby. *han wèl ˈgjaˑr ˈkyˑb dən ˈrəˑ, mæn ˈdæn' ka æ ˈit ˈwal ˈåˑˈsix* han vil gerne købe den røde, men den kan jeg ikke vel afse. Torsted. saa begynd' æ Muer aa snakk' med ham om, te nu sku' han te aa aasi æ Patt' te en minder, der war i Kom Aakj.GJB.85. *a ka ˈæ'' ˈaw‚siˑə ˈpæˑŋ te ˈde* Jeg kan ikke afse penge til det Ål. *han kaŋ ˈiɟ ˈaˑ‚seˑ ət* han kan ikke afse det Rise.

afsejlen s (vbs til sejle af; jf afsejler 2, afsejling 2) afslutning på gilde, før man bryder op. "No vel a gi en Pons te Ausejlen", sejer Mæt Smej, "a ka sie, I vel te o go". Frifelt-Kragelund.ØV.77.

afsejler s (afl til sejle af) 1) afskedsgilde, som den afsejlende holder for de hjemmeblivende. Fanø. 2) (jf afsejlen, afsejling 2) sidste drik (puns olgn) ved et gilde, før man drager hjem. Hunderup.

afsejlet ptc (til af 19.3; møl) sejlet af; fjernet el mindsket møllesejlene. Vindmøllen havde afsejlet, og Gudnaade de Luger, der ikke var forsvarligt haspede. Bregend.Sød. 1.12.

afsejling s *aw·sæj'ləŋ* SHo(F). (vbs til sejle af) 1) det at begynde en sørejse. SHo(F). 2) dss afsejler 1. Fanø(F). 3) (jf afsejlen) dss afsejler 2. Lønborg(F). *no ska vi ˈliˑ ˈha dən ˈsist ˈaw‚sæjləŋ de sæjə vi sɔ ˈtit næ vi æ te ˈgilˑ* nu skal vi lige have den sidste afsejling, det siger vi så tit når vi er til gilde Ål. 4) (møl, jf afsejlet) det at fjerne el mindske møllesejlene. jf: *ˈaðˑsɛiljŋs‚wærk* Apparat til at sejle på og af med Karby.

afsene v pass: *ˈåw‚senəs* Als; ptc: *ˈåw‚senə* Als (til af 19.5) malke (en ko) sen. *dæŋ æ ˈåw·‚senə* Als.

afsid s -n. — [< nty afsiet, afsiede, siderum el udskud i det saksiske bondehus, mnty afside, sideskib (i kirken), af mlat absida, ds] udskud (ved lade- el staldbygning), hvor vogne m m anbringes, el hvor der kan indrettes fåre- el svinesti. Møgeltønder(Begtr.Jyll.I.163, 165, 678). || (jf ty abseite, folkeetymologisk omdannelse af ovennævnte mlat absida) kvistværelse. absajde — skråkammer Møgeltønder.

I. afside s *aw·sijˑ* Darum(F). [1575 affside Vedel.Saxo.353; jf af 19.3 og afkrog] afsides sted. de legr te æn Awsi Røjkjær. *uˑð te æn aw·sijˑ* Darum(F). Sommersted.

II. afside s [ænyda aff szie, affside; sideform til afsid, < mnty afside] dss afsid. Overalt fik man . . ey være kræsen, om Huuset paa en Affside skulde tækkes med Lyng, Helme, eller hvad man

kunde faae at lukke det med Vslesv(Oec.-Mag.IV(1760).353).

afsides adv *'ɔw,si·ðəs* Hals Læsø; *'ow,si·ðəs* Tved; *'ow'si·ðəs* Hundslund; *'aw,sijðəs* Erslev; *'aw,si·ðəs* Give; awsis Lejrskov,Hostrup; åwsis Ullerup, Tandslet; *awsis* Felsted, Broager. [21/10 1488 affsydes, til siden (DaMag.I.21); i sjy antagelig < nty afsieds, afsides] fjernt fra andre el fra befærdede steder. Affsides. Ved en side fra andre Sønderjy(Uk. sjy. ca.1700). især i forb som bo afsides el (om gård:) ligge afsides. *di bu'ər 'ow,si·ðəs* Tved. Hundslund. Skyum.Mors. II.264. Give. Ullerup. Tandslet.

afsids a og adv aawsis Vistoft; awsis SBorris, Møgeltønder, Bylderup, Burkal; *aw·sis* Hostrup; *'åwsis* Nybøl; *åw·sis* Als(F). [oprindelse usikker; afl til avetside? ®] 1) (sj) bagvendt. Kok.DFspr.I.257. Vistoft. SBorris. Als(F). 2) (jf afsigels, afsigs, afvælt; sønderjy; se kort nr 12) spec om kreatur (især får): som ligger på ryggen og ikke selv kan komme på benene. Ottsen.Hostrup-D.II.1.25. Bylderup. Burkal. Bjolderup. Nybøl. Tandslet. Als(F). i forb ligge afsids. Møgeltønder.

afsigels a og adv *aw·sixəls* [oprindelse uvis, jf afsids, afsigs; sj; se kort nr 12] om hest el ko: dss afsids 2. Brarup. Fjolde(F).

afsigs a *aw·sixs* [oprindelse uvis; jf afsids og afsigels; sj; se kort nr 12] om hest el ko: dss afsids 2. Brarup. Fjolde(F).

afsindes a *aw·siŋəs* Angel(F); *'a·ð,siŋəs* Fjolde. [< nty afsinnes] som har skiftet sindelag, ændret anskuelse el hensigt; i pass-konstruktion: omsindet. Han er afsindes Hagerup.2. *haŋ vel 'eg 'ha hjŋ ,bæt, han hæ vudn 'a·ð,siŋəs* han vil ikke have hende mere, han har slået det af Tankerne Fjolde.

afsindet a *aw·siŋət* Darum(F). (til af 19.3) dss afsindig. Enten han var galsindet eller ovsindet ved a ikke, og han kom ridende, som han var gal. Dover(Krist. JyA.T.V.164). Hunderup.

afsindig a *aw'seŋ'diq* Tved; *aw'sen'di* Jelling; *aw·seŋ·ə* Lejrskov. (< rm, bogspr) vanvittig, gal. Vends(F.III.208). Torslev. Skyum.Mors.II.229.

afskaffe v *awskaf* Hals Læsø, Kragelund; *o·skaf* Havbro; *aw·skaf* Voldby, Vjy(F); *'aw-,skaf* Houlbjerg; *åwskaf* Linå; *å·ska·f* Agger. —præs: *-ə(r)* alm. — ptc: *åskafə* Grønb.Opt.21; *awskafə* Storvorde; *o·skafeð* Him(F); *'aw'skafə* Ørsted; *Oð'skafət* Todbjerg; *'aw,skafət* Ål. (< rm; til af 19.3) ophøre med; holde op med; lægge af. alm.

afsked s *aw(·)ske* Hals Læsø, Storvorde; *aw·skè* Sejlstrup(F); *aw·ski'ə* Sleth(F); *aw·sgi'ə* Voldby; *òw·skej'ð* Mols(F); *òw·skə* Hjelmslevh(F); owsked Alrø; *åwsgi'əj* Linå (de gl, *åwsge'j* de unge); *'aO,sge'ĭ* Kolt; *'aw,sge'ð* Gosmer; *'að·,sge* VVandet; *aw·sgið* Erslev; *aw·skej'r* Nysogn; *'aw,ske'* Ål; *'að·,sge'* Vodder; *aw·skə* Sundeved(F). - f: Tolstrup, Voldby; m: Tved; c: alm. [< rm; jf afskeden ®] det at skilles fra, sige farvel til el forlade en, fratræde en stilling el et hverv; især i forb som tage afsked, få sin afsked. alm. || hertil ssgr som fx afskedsansøgning, -besøg, -gilde, -skik, -ønske (spec i pl: breve, som konfirmanderne sender hinanden i anledning af konfirmationen). Sommersted.

afskede v *åwsgiəj* Linå(de gl). - ptc: *åwsgiəjt* Linå. [ænyda affskedis, affskeide, tage afsked; efter mnty afscheden; jf afsked, afskeden; sj] afskedige. Linå.

afskede v *åwsgiəj* Linå(de gl). — ptc: *åwsgiəjt* Linå. [ænyda affskedis, affskeide, tageafsked; efter mnty afscheden; jf afsked, afskeden; sj] afskedige. Linå.

afskeden s *aw·skiŋ* Torsted; *aw·skej'en* RøddingRøddingh; *'aw·,skej'n* Estvad, Nysogn; *'aw·,skæj'ən* Tvis, Jelling, Ribe(F); *'aw,skæj'n* Kragelund. Spentrup; *'aw,skæj'ən* Give; *'aw-,ski'ən* Ål; *'åð·,ske'n* Vodder. [1603 affskeden (Sthen.En Ligpredicken .. offuer Fru Mette Ulffstand.g7v); vbs til afskede; denne form, der i dial er ældre end afsked, er nu sj uden for vjy og møjy; ®] dss afsked. Der Posten nu var expederet og borte, tog jeg straks Absken og vilde gaaet hjem Samsø birketingsvidne 1713(AarbAarh.1947.62). A fo raa mi Avskien, aa mi Faaes Goer jeg får snart min afsked og min faders gård. Blich.EB.38. TKrist.BT.57. han to Avskejn med dæ hæ-Bjærremands-Sluri Aakj.P.161. du ska hå'n Kys te Aw·skæj'n! HPHansen.KF.II.165. A wa så vre te a næjt å flyj ham Håend te Awwskejn ABerntsen.H.20. *han 'fik hans 'aw-,skæj'ən o 'gro· pa'pi'ə* han fik sin afsked på gråt papir Give. *di 'næ·iəsd tåð 'åð·-sge'n mæ· 'li'x* de nærmeste tog Afsked med Liget (idet de klappede det paa Kinden) Vodder. || hertil ssgr som fx afskedensansøgning, -gave, -gilde.

afskelret ptc og a *'åwskjælərt* Linå. (til af 19.3) skilt ud (fra nogen el noget). *sow'n blöw åwskjælərt fræ smågri·sn* soen blev skilt ud fra smågrisene Linå. Faarestien (var) i et andet (dvs hjørne), hvor der ogsaa var afskildret (afgrænset) til Hønsene Karen

Thuborg.D.146. — jf: alt forsynet med fornøden Skillerumer og Afskieldringer imellem Creaturerne Synsforretning.1802 (AarbRanders.1918.45).

afskildre v *aw·skæl·ər* Vjy(F). (< rm, 1 br) afbilde; fotografere. Vjy(F). men det at lade sig "afskildre" nægtede Marie kategorisk AarbVejle.1940.79. Hunderup.

afskildret ptc og a, se afskelret.

afskilpet ptc (til af 19.3) om grønsvær, græstørv: skilpet af, afskrællet. afskælpet Vedsted.

afskindet ptc [efter ty abgeschunden] mager, afrakket. *dæn æ 'aw·sxɪŋət* Fjolde.

afskjoldet a (til af 19.3 og skjold, grønsvær; sj) befriet for skjolden; afgravet. En afskioldet Plet Sleth(Molb.488).

afskrift s *òw·skröwl* Mols(F); *åwsgröwl* Linå; *'aw¸skrywt* Ål; *aw·skröwt* Darum(F). — f: Tolstrup; c: alm. (afl til afskrive; jf af 19.4) hvad der er skrevet af efter et forlæg (en original); kopi. Haj tu æn Awskröwt å o·l Papiræn Tolstrup. *ən 'aw¸skrywt a ən 'skø·* en afskrift af et skøde Ål. E "original" æ dæ kon jen åwskrift åw SprogfAlm.1927.53.

afskrællet ptc [1601 affskrelde, inf. (Heresbach. Om Bondeværk. SprKult.XV.133); til af 19.3] (især om grønsvær) skrællet af. Asdal. Børglum. Klovborg. Hvirring. Gårslev.

afskum s *aw·skom'* Havbro, Agger. (jf af 19.3 og afskumning) **1)** dss afflød. Fovlum. Kolt. Tjørring. Brande. **2)** (< rm) overf, om person: afskyelig person; skarn. Agger.

afskumning s (jf af 19.3 og afskum) dss afflød. Tolstrup. Als Hindstedh. Afskumningen kan rönses og bruges til Foderkorn Valsgård. StAjstrup. Skader.

I. afsky s *'ow¸ski'* Tved; *'ow¸sky'* Hundslund; *'aw¸sky'k* Erslev; *'aw¸sky'* Give. (< rm; bogspr) følelse af modbydelighed. alm.

II. afsky v *'ow¸sky'* Hundslund; *'ow¸ski'* Tved; *'aw¸sky'k* Erslev; *'aw¸sky'* Give (< rm; bogspr) føle afsky for. alm.

afskyllet ptc *'aw¸skuɭ'* (til af 19.3) om svin, der skal slagtes: skyllet ren. Medelby.

afskytte v ptc: awskyt Hagerup.80. [til af 19.3 og et til s skytte, stigbord, afl verbum (jf også nty. schotten, schötten); møl] sætte skytten, stigbordet. Han har awskyt for æ Vajnd Hagerup.80. SprKult.II.125.

afskælpet v, se afskilpet.

afskåret ptc og a *o'sko·ɹ* Gerlev; *'ow'¸sko'ə* Gosmer; awskoren AarbSkive.1937.48; aw·skjoen Hunderup; *åwskoə* Kegnæs(F.IV.5); *åwsko* Egen. (til af 19.3) skåret af. så'n no o'sgoəɹ veɳeɹ kald di fjeðeɹveɳə sådan nogen afskårne vinger kaldte de fjedervinger. NPBjerregaard. ÅAO.71. *hans feɳə blöw åwsgo* Egen (Kort.175). SJyMSkr.IV.156. || overf. om person. i forb som godt afskåret, vel egnet. *haⱼ æ 'gât 'ow¸sgo'ə te hans 'haⱼ'værk* han er godt egnet til sit håndværk Gosmer.

afslag s *å·slaw* Tolstrup; *ò·slaw* Sleth(F); *'aw¸slaq* Storvorde; *'aw·¸slaß* Voldby; *awsla* Åby; *'ow¸slow* Tved; *a·slaw* Røgen(F); *'å·slå* Torsted,Ydby, Erslev (yngre: *'aw¸slæ̈*); *'aw¸slaw* Give, Nysogn, Ål; *a·sla* Sønderho; *aw·slaw* Darum(F), Mandø, Sundeved(F), Hostrup; *'a·sla* Rise. — n: vend, øjy og sjy (Hostrup, Als); c: vjy. (vbs til afslå; i alm < rm;®) **1)** nedsættelse (af en pris, en fordring). haj fæk åslav paa prisen Ugilt. *han ga mæ 'å·slå po ə 'prixs* Torsted; Skyum.-Mors.II.273. Fovsing. o æ Mærkend maat a gi en stuer Auslaw for o fo æ Hest soeld på markedet måtte jeg give et stort afslag for at få hesten solgt Hunderup. **2)** afvisning (på en ansøgning, et frieri); nej. Røgen(F). *han 'bèj·ɭt 'te heɳər mæn han fèk 'å·slå* han bejlede til hende, men fik afslag Torsted. Nysogn. *han fek 'aw¸slaw o a 'an¸søq'neɳ* Ål. Rise. MartinNHansen. RB.87.

afslid s *'aw·¸sler* Voldby; *aw·sleð* Ål, Darum(F). (vbs til afslide) slitage. Voldby. Hoven. Ål. Darum(F). æ davløen er saa lille te æawsled o mi Klejer o mi Spaaetøj tejer de hiele daglønnen er så lille, at afsliddet på mine klæder og mit spadetøj tager det hele. Hunderup.

afslidt ptc *a·slit* Keitum. (til af 19.5 og 3) stærkt slidt; også: slidt af. Støvlsaalen er afsledt Felsted. *vi ha· inɟt sɔ manə fɔ'skælix slaws sko· — vi løf i klɔsər te sko·l ɔ di vɔ sɔ a·slit* vi havde ikke så mange forskellige slags sko, vi løb i klodser til skole, og de var så afslidte. Keitum.

afslutning s *'ɔw¸slutniŋ* Hals Læsø; *'aw·¸slutneɳ* Gerlev; *'aw¸slu''tneɳ* Jelling, Ål. (< rm) endeligt ophør; ende. alm.

- **afslæbt** ptc *å·slæbt* Vends(F); *ò·slæft* Hornum(F); *aw'slæft* Malt, Hammerumh(F); *'aw·¸slævt* Ål. [til et v afslæbes (til af 19.5), spec mht mager, udslidt hest: udnyttes til efterårsarbejdet for derpå at jages ud som udgangsøg (helmis), jf synsforretning 1740: 4 bæster, deraf en liden sort Hellemiss, som dette Aar skal afslæbes. PNLaurits. Hjerm.118] om person el (især) hest: opslidt. *a 'hæ·st o 'ky'ə o 'meɳəskə di æ 'aw¸slævt* hestene og køerne og menneskene de er afslæbte Ål. *æ hæl·məs æ blöwən aw'slæft* F. Hunderup.

afslæt s *åslæt* Vends; *o·slæt* Sejlflod, VHor-

num, Fovlum; åvslet Hvidbjerg Hindborgh; aa·slet Grinderslev; ååslet Sejling; *o·slet* Ry; *'å·ˌslæt* Tvis. Sunds. [ca 1300 af slæt JyLov (DgL.II.270) i bet 1; i bet 2 er ordet kendt (men nu svindende flere steder) i Vends, Han, det nordl Ty, Mors, Him, Sall, Fjendsh, Ry, Hards, Taps, Ansager, Højst, Felsted og Dybbøl; egl vbs til afslå;®] **1)** (obs) ulovlig mejning af eng. Komdrup (1716 Vider.II.91). Blenstrup (1729 Vider.III.304), VTorup (1760 AarbThisted.1942.291). **2)** dss afslag 1. Der var just en Bonde hos ham (dvs præsten), og vilde have Afslæt paa sin Tiende. Blich.XIV.157. haj fæk åslæt Råbjerg. aaslet paa prisen ØBrønderslev. StAjstrup. de kund' væ godt nok, om vi kund' faa nøj Aaslet i waa Ugywter NChristians.NPW.55. Østerild. Galtrup. *haŋ fæk 'e''t så 'let 'å·ˌslæt* Tvis.

afslå v *'ow'ˌslå·* Hundslund; *'owˌslå·* Gosmer; *'awˌslo·* Give. ptc: *'owˌslåw·ən* Tved; *'Oθ'ˌslaθ·n* Todbjerg; *'ow'ˌslå·əð* Hundslund; *å·slån* (nyere: *'awˌslå·n*) Erslev; *'awˌslaw'ən* Give; *'åwˌslawn* Als. (< rm; sj uden for inf og ptc) **1)** i ptc: blevet færdig med at slå (hø). Todbjerg. **2)** afvise; sige nej (til). alm.

afsmag s *aw·sma·q* Vends(F), Ssams(F); *o·sma·q* Gislumh(F); *aθsmå·x* Voldby; *'owˌsmå·q* Tved; *ôw·små·q* Hjelmslevh(F); *'ow'ˌsmå·q* Hundslund; *ôw·smò·q* Søvind(F); *Ow·sma·q* Tåning; *å·små·q* Agger; *'awˌsmå·q* Fur. Mors. Hammerumh(F). Give. Jelling. Darum(F); *aw·smax* Sundeved(F). - m: Vends. Ssams(F); c: alm. (< rm) ubehagelig bismag. alm.

afsmeret ptc [efter nty afsmeren, ty abschmieren, afsmøre] afpudset. *æ huks blywər 'a·'sme·əl* Ottsen.HostrupD.II.4.46. || jf vbs: afsmørende, afpudsning; også konkr: afpudset murflade. *'a·'sme·rəŋ* smst.

afsmidt ptc (til af 19.3) smidt af. *e 'ʀo·ə blõw 'awˌsmet å e 'gɔsˌplas* roerne blev smidt af på gårdspladsen Felsted. || også m objektskifte: tømt (for noget). *væn vi haj e 'vu·n 'awˌsmet kø vi 'u·ə ɔ 'hiŋt et 'nyt 'las,* når vi havde tømt vognen, kørte vi ud og hentede et nyt læs Felsted.

afsnak s *'å·ˌsnak* Erslev. (til afsnakket 2; sj) aftale. Skyum.Mors.II.194. Skyum.M.58.

afsnakket ptc *'ow'ˌsnakəd* Hundslund, Linå; *'å·ˌsnakəð* Torsted, Agger; *'awˌsna''kəd* Ål; awsnakkeð Røjkjær; *awsnakə* Felsted (til af 19.5) **1)** intr: snakket færdig. Tolstrup. Hundslund. *wi fæk 'snå·r 'å·ˌsnakəð* vi blev snart færdig med at snakke (ofte: vi kunne ikke komme på talefod) Torsted. A troed' næjsten, vi tow haaj aasnakked for aall' Daw' Aakj.LH.102. da æ Kwonner omsejer fæk awsnakker om djer Kringler SStef. Av.10. Ål. Hunderup. || (jf bet 2) trans. i pass. konstruktion: *de æ 'li· 'låŋ' o 'li· 'bre· de æ 'li· 'møj' hwo'dan an 'ta·ə ət de æ 'e·qəntli 'awˌsna''kəd* det er lige langt og lige bredt, dvs det er lige meget hvordan man tager det, det er egentlig afsnakket Ål. **2)** (især nvjy og vjy) truffet aftale; aftalt. KSkytte.DE.95. Hillerslev. Skyum.Mors.II.194. Røjkjær. Da a saa vild te o go, trai hun tæt hen te mæ o huisket: "Æ et aasnakket". Thyreg. I.213. Saa! Lad det nu være afsnakket. Thyreg.-F.II.211.

afspidse v kun i ptc og inf pass. (til af 19.5) gøre (mere) spids. *e 'ma·k blöw 'awˌsbesə i e 'nö 'æ·ŋ da dæŋ 'ny 'væj ˌkɔm ɔ 'tɔw en ˌsdʀeməl* marken blev spidset til i den nordlige ende, da den ny vej kom og tog en strimmel Felsted. *'de ˌsdyk 'töj sga eˌlet 'awˌsbesəs 'iŋən de blywə 'saməlˌsy, 'æsən 'sdʀudə ˌde* det stykke tøj skal spidses lidt af, inden det bliver syet sammen, ellers strutter det Felsted.

afspist ptc ospist Virring; owspist Ry; *aw·spi·st* Bølling; åspist Engum. (til af 19.5) spist færdig. Da a no had ospist, saa kam Pigen mæ bron Sokker po et Kop JPKrist.KL.5. Hørning(Krist.JyA.IV.75). Thomaskjær.H.26. *såsnå·r di hår aw·spi·st å æ bow'ər æ blöwən ry·ət, så beqənər di å drek kafə* Bølling(Sgr.-XII.200). ABerntsen.HD.42. Thyreg.F.I.71. Felsted.

afspolt s, se ausbundt.

afspring s *å·sprəŋ'* Hammerumh(F); *aw·sprəŋ'* Malt(F). (jf af 19.3) (harens) sidespring (fra sporet). Hunderup.

afspringe v avsprønge Schade.28. — ptc: *åsproŋən* Tolstrup(F); *o·sproŋ·ən* Hornumh(F); *'å·ˌsproŋən* Erslev; avsprungen Bording, Nysogn, Seem; asprongen Rømø. [til af 19.5; jf afheste, afprøvet, afreden;®] især mht øg og får: bedække; især i ptc: gjort drægtig. Schade.28. Asdal. Ugilt. Sulsted. Skyum.Mors.I.90. Hunderup.

afspændt ptc *aw·spæ·ŋ* vestjy(F); aspænd Sommersted. (til af 19.3) spændt fra (vognen). *fo aw·spæ·ŋ* vestjy(F). Hunderup. Felsted. Hagerup.

afstakket ptc *owstakə* Oksbøl(F.IV.5) (til af 19.5) mht (hø)stakke: gjort helt færdige. do ska ha di hjø'hes'e aw'stak'et (sat øverste top paa) Hunderup. *di fæk æ hyə saməlröwə å saməlstakə mæn iŋ owstakə* Oksbøl(F.IV.5).

afstand s *aw·staj* Vends(F); *'ow'ˌstaŋ'*

Hundslund; (ældre:) *åwstå'n* (yngre:) *åwstan'* Linå; *'aw'ˌstaŋ'* Tvis. Jelling; *'awˌstaŋ'* *'awˌståŋ'* Ål; *'aw'sta·ŋ* Øsby; *'aw·'sta'ŋ* Hostrup; *åwståŋ* Kegnæs(F.IV.5). — pl: *'awˌstaŋ·* Ål. (< rm; fl steder l br; jf hjemlige synonymer som tag(n), stød) fjernhed; mellemrum. alm. — konkr: (lang) vejlængde. de waa æn laang aw'staaend o go jæn daw Hunderup. *'dɛ·n 'da ən 'aθ'sda.ŋ* det er endda en Afstand, dvs der er temmelig lang Vej derhen Øsby. — ordspr: *låŋ' awstaŋ' gjör kål' kjærli-hi'əð* Røjkjær. || i forb tage afstand fra. alm.

afsted se sted.

afstedet s bf. (spøg substantivering af præp-forb af stedet; vends) målet for en rejse. *wi ma nåk sij å stifəl, åm wi ska no te awste'ə in de wor aw·tən* vi må nok se at skynde os, om vi skal nå til målet, inden det bliver aften. Vends(F.IV.5). han længtes efter "Afstedet", han skulde til. NLevinsen.FV.176.

afstemning s *'ɔwstæmniŋ* Hals Læsø: *'owˌstæm'neŋ* Tved; *'ow'ˌstæmneŋ* Hundslund; *'awˌstæm·neŋ* Tvis; *åθstæm·niŋ* Løgumkloster. (< rm) afgivelse af stemme; votering. alm.

afstikke v pass: *a·stekəs* Ladelund. (til af 19.3) afmærke grænsen for tørv(egravning) ved spadestik. AarbVends.1944.170. Ladelund.

afstikker s *ɔwstekər* Hals Læsø; *'owˌstekər* Tved; *'ow'ˌsteka* Hundslund; *'aw(·)ˌste''kə(r)* Erslev, Give. Jelling. **1)** (til af 19.5) person, som stikker af. CDuus.Sundewitt.25. MMHans.DFS.28. **2)** (< rm) kortvarig tur (bort fra den sædvanlige vej). alm.

afstilt ptc *aw·stilt* Darum(F). [til ænyda afstille, standse, hindre, fra mnty afstellen; sj] udsat, forpurret. Ål (sj). Hunderup. Darum(F).

afstokke v (til af 19.5) dss afpynte. afstokke, afpynte en høstak Sommersted.

afstreger s *a·strɛxə* (jf af 19.3 og afstreget) lille kalkkost, hvormed murens fuger hvidtes. Aventoft.

afstreget ptc (til af 19.3; jf afstreger) spec om fugerne i en mur: fremhævet ved optrækning med en smal kalkstribe. Først blev Muren kalket rød, og derefter blev alle Fugerne trukken med en meget smal Kalkstribe. Man sagde: "Vi haa wo Hus austregt". Kragelund.GVF.17.

afstride v (< nty afstrieden; sj) få til at opgive (en mening osv). Men mè go-Fòhrvassel — de è novver ant; te de kan vas-fò, de ler æ mè it avstri men med gå-forvarsel — det er noget andet; at der kan vares-for, det lader jeg mig ikke afstride. Hagerup. 170.

afstridt ptc *'ow'ˌstrit* Hundslund; *'a'ˌstʀi'ə* Aventoft. (til af 19.5; sj) udstridt. *no ho haŋ 'ow'ˌstrit* Hundslund. Aventoft.

afstyddet ptc (til af 19.5) styddet af, stivet af, understøttet. *e 'mu·ə, e ˈla·j, e 'gʀe·n æ 'awˌsdöjə . . æ 'hæ əm 'awˌsdöjə* muren, laden, grenen er "afstivet" (stivet af) . . jeg har dem "afstivet, stivet af" (dvs jeg har dem i "afstivet tilstand") Felsted.

afstyrt s *aw·stört* (jf af 19.3) ulykke med kvæg. Vslesv(F.IV.5; "sædv. dog vanstyrt").

afstyvet ptc afstøvet Vinding Tyrstingh; *'awˌstöwn* Felsted. (til af 19.3) beskåret, styvet af i toppen. Er saa vel en Del Eg som Bøg hallend i Toppen, men ikke afstøvet synderlig Vinding Tyrstingh (Indberetn. 1731. JySaml.3.Rk.VI.165). der findes kun nogle faa gamle, afstøvede Bøgestumper og et lidet Holt ved Mossø Indberetn.1731(JySaml.3.Rk.VI.181). Horndrup Skov bestod af store Ege og Bøge, alle gamle og afstøvede Indberetn.1731(JySaml.3.Rk.VI.173). *vi 'hæ ˈoj e ˈdixə 'awˌsdöwn* vi har alle digerne "stynet" Felsted.

afstøvet ptc, se afstyvet.

afstå v *o·sto'* Års; *'owˌsto'* Tved; *åwsto'* Linå; *awsto'* Kragelund; *aw·sto'* Darum(F); *'å·-'stå'* Erslev; *å·ᵊsto'* Ørslevkloster; *'aθ·ˌstå'* Løgumkloster. - præt: *o·stu* Års; *åwstoj* Linå; *'awˌstøj'* Ål; *'aw·ˌståj'* Darum(F). — ptc: *o·ston* Års; *'aw'ˌstɔn·* Kolind; *'awˌstaŋ'ən* Ål, Darum(F). — vbs (i bet 2): **-else** Års. Tved. Linå. Erslev. Lejrskov. (< rm) **1)** i forb afstå fra, ophøre med. alm. **2)** overlade, overdrage. alm.

afsunken ptc (til af 19.3) om ko: dss afsakket. (den er) *'a·θˌsOŋgən* den løder, om Ko, der skal kælve Fjolde.

afsuntet ptc *aw·suŋ''tət* vestjy(F). (til af 19.5) færdig med at sunte (sunde) sig. Røjkjær. de ga en gue Mejsøwn, o saa er en awsuntet. Hunderup.

afsvalet ptc *awsu·ələt* vestjy(F); *awsow·ælt* Røjkjær; *'awˌswo·lt* Vrove. (til af 19.5) afkølet. Tved Hillerslevh. Vrove. Hunderup. Sommersted. || jf vbs **afsvaling.** Di grov Kager blø osse . . lå uk på e Bove te asuleng grovbrødene blev også . . lagt ud på et bord til afsvaling. Vrejlev.

afsvampes v (til af 19.3) behandles således at svampeangrebet standses el uskadeliggøres. *de* (dvs kornet) *ska 'awˌswam''pəs* Tvis.

afsværdet ptc avsvarret Hoven; *a·sve·ət* Aventoft. [til af 19.5 og sværde, forsyne (spær på indersiden) med sværd(lægter)] om spærkon-

struktion: afstivet med sværdlægter. Hoven. Aventoft.

afsyget ptc [til af 19.5 og syge, skrante; jf nty utsükt, ptc til utsücken, komme over en sygdomsperiode] kommet over en skrantningsperiode, blevet rask. *haŋ hæ ɔwsyxə* Als.

afsyn s (vel paralleldannelse efter afsmag olgn?; sj) vansyn. "de ær Awsøj·n o eð" -Vansyn Holmsland(Røjkjær).

afsyne v (til af 19.5; sj) syne, besigtige. *æ bæk skal aw·sjøn·əs imå·n* Ringkøbing(F).

afsysle v - ptc: *a'syslət* Agerskov. (til af 19.5; sj uden for ptc) sysle færdig. Hagerup.92. *no ha vi tesyslət* (sjeldnere *a'sysləl*) Agerskov. Moderen har imens faaet afsüsselt og er kommet ud til os. Sydsl.II.99.

afsælding s *'aw,sælɧŋ* (jf af 19.3 og afflød, affejning ofl.) dss afsældning. Hals Læsø.

afsældning s (jf. af 19.3 og afsælding) dss afflød. Asdal. Ejdrup.

afsæt s *aw·sæt* Darum(F), Sjy(F.III.586); *å·sæt* Agger. *åwsæt* Linå; **1)** (vel < rm) afsats. Røjkjær. **2)** (jf af 18.2) som vbs. **2.1)** (< rm) handlingen at sætte af før et spring. Linå. **2.2)** dss afsætning 2. *dær ær eŋən å·sæt o fesk i då·* Agger. Røjkjær. Hunderup. -talem: *stå[ʃ]''thi·əð æ dær a[ʃ]''ti go·i aw·sæt å·* Sjy(F.III.586).

afsætning s *awsætniŋ* Hals Læsø; *åsætnəŋ* Vends(F), Tolstrup; *'ow',sætneŋ* Hundslund; *'å·,sæ''tnəŋ* Erslev; *'aw,sæ''tneŋ* Give, Ål. — m: Vends; c: alm. (vbs til afsætte, jf afsætting) **1)** (til afsætte 1) konkr: dss afgøring 1 slutn. Seem. **2)** (til afsætte 3; < rm) salg. alm.

afsætte v *o·set* Års; *o'set* Gerlev; *'ow,sæt* Tved; *'ow',sæt* Hundslund; *'å·,sæ''t* Erslev; *'aw,sæ''t* Jelling, Give. — pass: *'aʊ·,sætəs* Hjoldelund. — ptc: *'aw·,sat* Hals Læsø; *o·sat* Års; *o'sat* Gerlev; *'ow',sat* Hundslund; *'aw,sat* Give; *'å·,sat* Jelling; *'å'sât* Hostrup; *a·sɔt* Rise; *a·sæt* Braderup(DSt.1939.50); *a·sət* Ladelund; avsådden Felsted. — vbs, jf afsæt, afsætning, afsætting. [ca 1300 af sættæ, fjerne fra et embede, Flensborg stadsret (DgK.I.135); til af 18.2; i bet 5 < nty; 1 br uden for ptc] **1)** sætte til side; reservere. *vi haj· sɔən sø·əŋ a·sət* vi havde sådan syring (dvs surdej) afsat Ladelund. en dav va avsådden te å bach pandkache mæ sveske i, fo dæ kunn da it blyv ju'l urren pandkache Felsted. **2)** afskedige. *ham ka di et 'ow,sæt* Tved. Jelling. (han var) *"blöw'ən a·sæt få de di vil ha te han vår åtə tysk"* (alt for tysk) Braderup (DSt.1939.50). || talem: Do æ studi·ert te præjst å faldt igjæm'el som en ow'sat dæj'n Lisbjerg (Sgr.II.26). **3)** sælge. NPBjerregaard.ÅAO.24. han haa læt ve o fo si kram awsaat Hunderup. Sommersted. **4)** (< rm) aflejre; i ptc: lyw'sən sgu .. id væ· ðər så læ·ŋ, te de, dæ wa o·sad, blöw smeld o· i'jæn NPBjerregaard. ÅAO.37. **5)** (< nty afsetten) dække (en mur) med puds; pudse. Hjoldelund. *vi·l ha æ huks 'å·'sât ɔ kalgət viʈr* Hostrup (jf Ottsen.HostrupD II.3.183). — også, i ptc: fuget. *e mu·ə æ ʳiʃ a·sɔt iŋo* Rise.

afsættelig a (til afsætte 2; < rm) i talem: storhed (hovmod olgn) er afsættelig, storhed osv står for fald. Skødstrup. Klakring. *stuehe·e æ ow'sætelæ* Lisbjerg(Sgr.I.188). Vends-(Krist.Ordspr.327).

afsætter s *'aw·,sætə* (< nty afsetter) dss aflægger 1. Hjoldelund.

afsætting s *o·əsæ''təŋ* Sleth(F). — n. — (vbs til afsætte) dss afsætning 2.

afsørget ptc *'å·,sør·ə* Erslev. (til af 19.5) i forb have afsørget, være færdig med at sørge; også: ikke have sørget. Tolstrup. Skyum.Mors. II.201.

aftab s (jf af 19.3) dss aftagende. *æ ʳmå·n æ iʳåwtaf* Als.

aftage v *'aw·,ta* Hals Læsø. — præs: *'aw,tå·ʳ* Jelling. — ptc: awtawn Velling, Ullerup; aetaaen Sønderho; atawn Vedsted; atejn Åbenrå; *'a·,tæjn* Ladelund; *a·taj'ən* Tønder; *'aʊ·,tɛjn* Jørl; *'aw,tɔwn* Felsted. — pass: *a·tajəs* Tønder; *'aw,tæjəs* Felsted. [ca 1300 af takæ, udskyde, forkaste (DgL.II.9, 21, 139); til af 19.3 og (i bet 4) 19.4; sj uden for ptc; jf aftagen] **1)** tage af, fjerne (fra noget). Albæk. Taps. *de blöw 'möjə 'aw,tɔwn fɔ ʳnæ·n å e 'kjywl, dæŋ va 'oʃt fɔ 'laŋ* der blev taget meget af forneden på kjolen, den var alt for lang Felsted. Jørl. **2)** tage fra, lægge til side. *de blöw ʳiʈ 'möjə 'aw,tɔwn te ʳaw,tæjt te di ʳgamøl* der blev ikke taget meget fra til aftægt til de gamle Felsted. *sɔ haj vi ən 'sy·ə,de·x — dæŋ blæw olti 'a·,tæjn væ·ɹd gŋ· væn vi bo·x te sisd* så havde vi en syredej — den blev altid aftaget hver gang når vi bagte til sidst Ladelund. **3)** tage af, svinde. Asdal. *æ sy'n 'aw,tå·ʳ* synet aftager Jelling. **4)** (især sjy) fotografere. Sønderho. Vedsted. Åbenrå. Tønder. Ullerup. *haŋ æ blöwn 'ɔwtɔwn* Als.

aftagen a *'å·,taw'n* Herning; åtaven Hammerum, Bording; *ataw·ən* Houlbjergh(F); alm gengivet ataw(e)n, ataven; (sj:) adtavn Ut; atagen Skern Middelsomh; atave Hals Kærh; otaaet Als Hindstedh. [vel egl ptc til aftage m

pass bet: "kommet ud af el rykket ud af ligevægt"; ordet synes ukendt i Sønderjy og sj i Vends, men forekommer ellers spredt over hele området, nogle steder kun erindret af de gamle, og flere steder m vag el udflydende bet, se ndf; ®] overvældet af følelser, stemninger, især spec: bestyrtet, overrasket, forbavset, betaget. Harring. Lødderup. Hals Kærh. Mens han nu rider på vejen, er der noget, der siger: "Hulter-te-pulter er død!" Så bliver han så a-tagen over det, at han vilde ikke en gang snakke med hans kone, da han kom hjem Skern Middelsomh(Krist.JyF.VIII.30). Vinderslev. Ørsted. a æ hielt atawen (bestyrtet) øvve hva dæ sæjes Søften ("et helt glemt Udtryk i Dag"). Randlev(Krist.JyF.IX.252). Ælse ku it sej Nojj, saa atawn bløw hon Thomaskjær.SV².55. Randbøl. Jeg kunde se paa hende, at hun var noget "atawwen", og skyndte mig hen til hende. Se, sagde hun, der sidder en grimme Krage ude paa Laden. Det er nok mig, der er Bud efter LHagelskjLaur.M.II.147. HPHansen.D-G.III.154. Hunderup. Hjerndrup. — videre fx: forskrækket (Bording, Brejning), forpustet (og bange) (Tise, Balle), anstrengt og overrumplet (Tem), udmattet (Funder), ked af noget (Haderup).

aftagende s *'ow'ˌtɑ̂ːi* Ssams; *'awˑˌtɑ̂ːən* Vrove; autauen Ullerup. (vbs til aftage 3; jf aftab, aftagning; uden for Samsø sikkert < rm) om månen: være i aftagende, formindskes. Års. Ssams(APhS.XXVII.62). Vrove. Ullerup.

aftager s — pl: *'ɑˑtæjərə* (nomen ag til aftage 2) i pl om de folk, der tager imod kornet ved aflæsningen. Øsby.

aftagning s *'ow'ˌtɑ̂ˑni* Nsams; *'ow'ˌtɑ̂ːni* Ssams. (vbs til aftage 3) dss aftagende. EJens.Nsams.35. APhS.XXVII.62.

I. aftale s *'awˑˌtaˑl* Hals Læsø (ældre: *'awˑˌtɑ̂ˑl)*, Tved, Sundeved(F); *'awˌtoˑl* Tolstrup; *oːtɑ̂ˑl* Støvring(F); *ɔ̀wˑtɑ̂ˑl* Hjelmslevh(F), Mols(F); *'owˑˌtoˑl* Gosmer; *'awˑˈtɑ̂ˑl* VVandet; *'aw(ˑ)ˌtɑ̂ˑl* Erslev. Give, Ål, Darum(F); *ɑ̂ːtɑ̂ˑl* Åle(F); *aˑtɑ̂ˑl* Fanø(F). - f: Vends; c: alm. - pl: *-ə(r)* Tolstrup. Linå. (til II aftale) hvad to el flere personer er blevet enige om; overenskomst. de haad wat en Awtaael imel ham o Hanss, sin' di waar i Kjøvvenhavn Bloch.71. *a ho trofən dæj' 'owˑˌtoˑlmæ 'hörˌswenərən, te haj sga 'kom å 'mandə* jeg har truffet den Aftale med Hørsvingeren, at han skal komme paa Mandag Gosmer. han mødt da po æ Plads næjst Awten, som æ Awtaal war bløwen Aakj.P.159. *a vel hɑ̂ːn reˑ awtɑ̂ˑl* jeg vil have en red aftale Mejrup. *sɔ æ 'de ən 'awˌtɑ̂ˑl* så er det en aftale Ål. || talem: *de ær æn u'ər o æn awˑtɑ̂ˑl* det er et ord og en aftale vestjy(F). jf: De her æ, min Siel aa min Saaelighied, it ætte uer Ord aa Owtaahl Mols (1760, JySaml.3.Rk.I.59). — Re Awtå·l, de gi·r inen Attersnak Røjkjær.

II. aftale v *awˑtɑ̂ˑl* SktOlai, Års; *'owˑˌtɑ̂ˑl* Hundslund; *åwtɑ̂ˑl* Linå; *åwtɑ̂ˑl* VVandet, Mors. — præt: *'owˑtaɭ* (ældre *'owˑtɑ̂ɭ*) Hundslund; *'awˌtaɭ'* Barrit; — ptc: *oˑtɑ̂lˈ* Gerlev; *'owˌtɔɭ'* Tved; *'owˑtɑ̂ɭ'* Hundslund; *'awˌtaɭ'* Jelling; *aˑtaːɭ* VVedsted; *'awˌtoɭ* Felsted. [til af 19.5, jf ymda affthalet, (endelig) afgjort, bilagt (1472, Diplomatarium Christierni primi.1856.259); i alm nok < rm] m pl-subj: (gennem mundtlig forhandling) blive enige om. NPBjerregaard.Om.36. Hundslund. så awtald di, te di vild ur et jet Gång å se, væn dæ ku skaf de nættest Påppe så aftalte de, at de ville ud endnu en gang og se, hvem der kunne skaffe den kønneste dukke. JMads.FH.53. *di toɭ 'aw te di viɭ ˈjalp væˈʀanŋ, de hæ di 'awˌtoɭ* de aftalte, at de ville hjælpe hinanden, det har de aftalt Felsted. || m sg-subj, i forb aftale med en, komme overens med en. *hå do 'owˌtɔɭ' mæ ham?* Tved.

aftalt ptc og a *'awˑˌtoːɭ* Tvis; *'awˈˌtɑ̂ːɭ* Ål; *'aˑˌtoːɭ* Øsby; *'awˌtoɭ* Felsted. (til aftælle) 1) om mængde: som har den rette ved tælling afdelte størrelse. *'awˑˌtoːɭ 'pæŋˑ* Tvis. *dæŋ wa 'awˈˌtɑ̂ːɭ i 'sniəs* den var aftalt i snese Ål. Øsby. *æ 'hæ e ˈmasgə te e ˈtomɔlˌfeŋə 'awˌtoɭ* jeg har maskerne til tommelfingeren talt op Felsted. 2) (til af 19.5) færdig med at tælle. *do 'sedə ɔ 'tæl e ˈheˑlə 'ti, hæ do ˈiɭ 'snaˑt 'awˌtoɭ* du sidder og tæller hele tiden, er du ikke snart færdig med at tælle Felsted.

aftappe v pass: *'aːˌta''pəs* Vodder. — ptc: *'awˌta''pət* Give; *'awˑˌtapə* Hjoldelund; *'aːˌta''pət* Vodder; *'aˑˌtapət* Ladelund. — vbs: **aftapning** *'awˌta''pneŋ* Give. (til af 19.3; sj uden for ptc) tappe af. *a 'öl ka blyw 'dɔw'ən næ de ska 'stoˑ 'læŋˑ 'awˌta''pət* øllet kan blive dovent, når det skal stå længe aftappet Give. *'sɔ sgu de 'aːˌtaˈˈbəs ɔ 'æθ'əi iˑ 'sdoˑ 'kai* saa skulde det (det kogende Vand, der var hældt paa Malten) tappes af og (hældes) over i det store Kar Vodder. Felsted. Hjoldelund.

aftegn s *awˑtæj'n* Vends, Mors (også *åˑtæj'n* Erslev), Vjy, Sjy; *awˑtɛ̀j'n* Voldby; *åwtæj'n* Linå; owtejn Bjerre, Tandslet; åtejn Sjørring; Oetæjn Fovlum. - n: Vends. Østjy; c: vestjy. - pl: 0 [ænvda aftegen, mærke; til aftegne; alm og

kendt i hele området, nok hentet fra fagligt sprog el rm; jf aftegning; ®] større el mindre, forskelligt formet plet i hårlaget hos kreaturer (især heste og køer) med farve afvigende fra grundfarven (jf fx blis, hjælm, stjærn). Hvans för Avtejn hää̈r di sôet Hos? — Tu — den hää̈r trii hviid Fædder aa en laang Blæs Schade.28. Sortbrogede Køer kan have pæne Awtegn SktHans. Wo hæest wa brun mæ hvid awtejn Givskud. mi Hest æ næem o kin'd for den æ fuld a awtejn, bo'de i æ Hue o Krop (hvide Pletter) Hunderup. || sjældnere om erhvervet ejermærke (ved klip i ørene el brænding olgn) Volstrup. Gammelsogn Djurs. Anst. GlHaderslev. || (sj) om mærke fremkommet ved tryk (fx på et sovende barns kind efter broderi på puden olgn). Janderup.

aftegne v — præt: oetejnt Gunderup. — ptc: aatejjent Astrup; a'tæjjnet VVedsted; *'a·ˌtæjnəl* Haderslev; atejnet Braderup. — vbs jf aftegning. (< rm; sj uden for ptc) **1)** (til af 19.4) i ptc: afbildet. Her er dæj berømt Stad Criwitz i Meklenborre aatejjent Reuter.MH.9. han var aatent i e avis Østerild. VVedsted(Krist.DS.IV.396). — spec: fotograferet. Møgeltønder. Haderslev. **2)** (jf aftegning) mærke (et kreatur). Prongeren han oetejnt dyre nær han hoj kjovt æ Gunderup. || ptc: mærket med et aftegn. de sorte pletter på en sortbroget ko: den wa hel tombe køn atejnet Brarup.

aftegning s åtejneng Tolstrup; oetegning Farstrup; *aw·tɛj'nin* Voldby; *'owˌtæj·neŋ* Tved; *'awˌtæjneŋ* Ål; åtæjning Malt; *aw·tæj·nəŋ* Darum(F). — pl: *-ə(r)*. — m: Vends; c: alm. (egl vbs til aftegne) **1)** (til aftegne 1, 1 br) afbildning, tegning. Tolstrup. Horne. Ål. — spec: fotografi. Grindsted. **2)** [til aftegne 2; forekommer vekslende m aftegn over hele området; ®] dss aftegn; i Ty flere steder også brugt om tilsvarende mærker på andre dyr end heste og køer (fx Tisted, Hillerslev, Snedsted, Ydby). Tolstrup. Sejlflod. Nsams. SLem. Ål. de æ æn kjøn føl, dæn hå·er så·en fin avtejninger i æ hu·e o æ bien Oksby. Sommersted. || også om erhvervet ejermærke. Kreaturhandleren klipper aftegning . . i nærheden af halen paa dyret Nors. Rind. åtæjning, mærke på bagen af en hest (brændt i håret) Malt.

aftemset ptc og a, se aftimset.

aften s ordet udtales uden stød i Vends m Læsø, Han, Nordty (og langs kysten til Agger, i Sydty blandet og på Tvholm med stød), Mors, Him, Ommers, Djurs m Sams og Møjv, i enkelte tilgrænsende sogne i Isøjy samt i det stødfri område i Sjy, i alm *awtən* (m varierende kvantitet af diftongens komponenter); særformer: *ɔtən* Hals Læsø; *a·tən* NTvrstruph (de gamle, men svindende), Nordby Fanø(jf DgF.II.412), Fjolde; *'au·dən* Øsby; *owtən* Felsted; *'åwtən* Asserballe; i det øvrige område (Tvholm og sporadisk i Sydty, Sall, Fjends, Hards, Søjy (undtagen NTyrstruph), Svjy og i Sjy Hvidingh og sydpå til Ballum og Brede) med vestjy stød: *aw''tən;* særformer: *å''tən* (vekslende m *åtən*) Barrit; *a''tən* Sønderho; *'ɔw''tən* Lysabild; se kort nr. 10. - m: Nøvends. Djurs (undtagen Rougsø; i Tved vekslende med c); c: alm. — bf: *awt(ə)nən* Nøjv (undtagen Nøvends) og Øjy(jf dog ndf lin 18ff); *awteni* Råbjerg, Børglum; *awtənən* ved siden af *awtənen* Tved; i VHan mangler i visse forb bf: *mø''t əpo aw·tən* (Kvolsgaard.L.110), men fx *åm aw·tənən* (smst. 56); i Vends og Djurs (m Sams) samt i de nordøstlige egne af Møjy erstattes bf af aften i alm m bf af aftning el afting, se disse. — gen: -s (1 br); om formen aftes se ndf bet. 1.3. - pl: *-ə(r)* (også: *aw('')tnə(r)*); bf *awtnərən* SktOlai, Todbjerg, Tved (også *aw·tənərn, aw·tnənərn*), *'awtiˌnæ·n* Voldby.

[1586 avten JakMadsen (ActaJutl.II.3.103); 2/5 1564 iaten (Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe.II(1893).49); ca 1300 aftæn JyLov (DgL.II.289f), vn aptann; jf afting, aftne, aftning; jf Meijerbergs Arkiv.V(1943).50ff]

1) tidsrummet mellem eftermiddagen og natten (uden fast afgrænsning, men alm — efter hilsningsudtrykket — begyndende ved attentiden (om vinteren eventuelt tidligere, om sommeren eventuelt senere) og sluttende ved sengetid (jf Bertil Ejder. Dagens tider och måltider (1969). 199ff, spec 211ff).

1.1) i al alm. De war e Awten fa bette Jywlawten Blich.EB.1. *no skal do goˑ, eˌjənənstijˈ de wor rænt awˑtən* nu skal du gå, forinden det bliver rent aften Hellum. *de wa 'siˈən 'awtən* det var sen aften Storvorde. *də ə føsd hæn' ɔ ˌaðdnən te fɔlg begønə ɔ dreg* det er først hen på aftenen, at folk begynder at drikke Åby Hasleh.(Dania.V.229). *hun wa 'bæŋ''kˌwaɾmər æ hiəl aw''dən* hun var bænkevarmer hele aftenen Vrove. *an sku beˈgøŋˑ i a 'mör''knəŋ a 'aw''tən 'fö·ə* man skulle begynde (dvs ved bagning) i mørkningen aftenen før Give. *de wœ 'liˑve O blɥw 'aθ''dn* det var lige ved at blive aften Brøndum Skasth (Dania.I.230). *'sɔ sgu vi jœ haˑn knɛb 'limˑˌʀeɖəs ˌmæ ˌjæm' 'væ 'aθ''dən* saa skulde vi jo have et Knippe Limeris med hjem hver Aften Vodder. || m forudgående dagbestemmelse (ca 1300 annæn

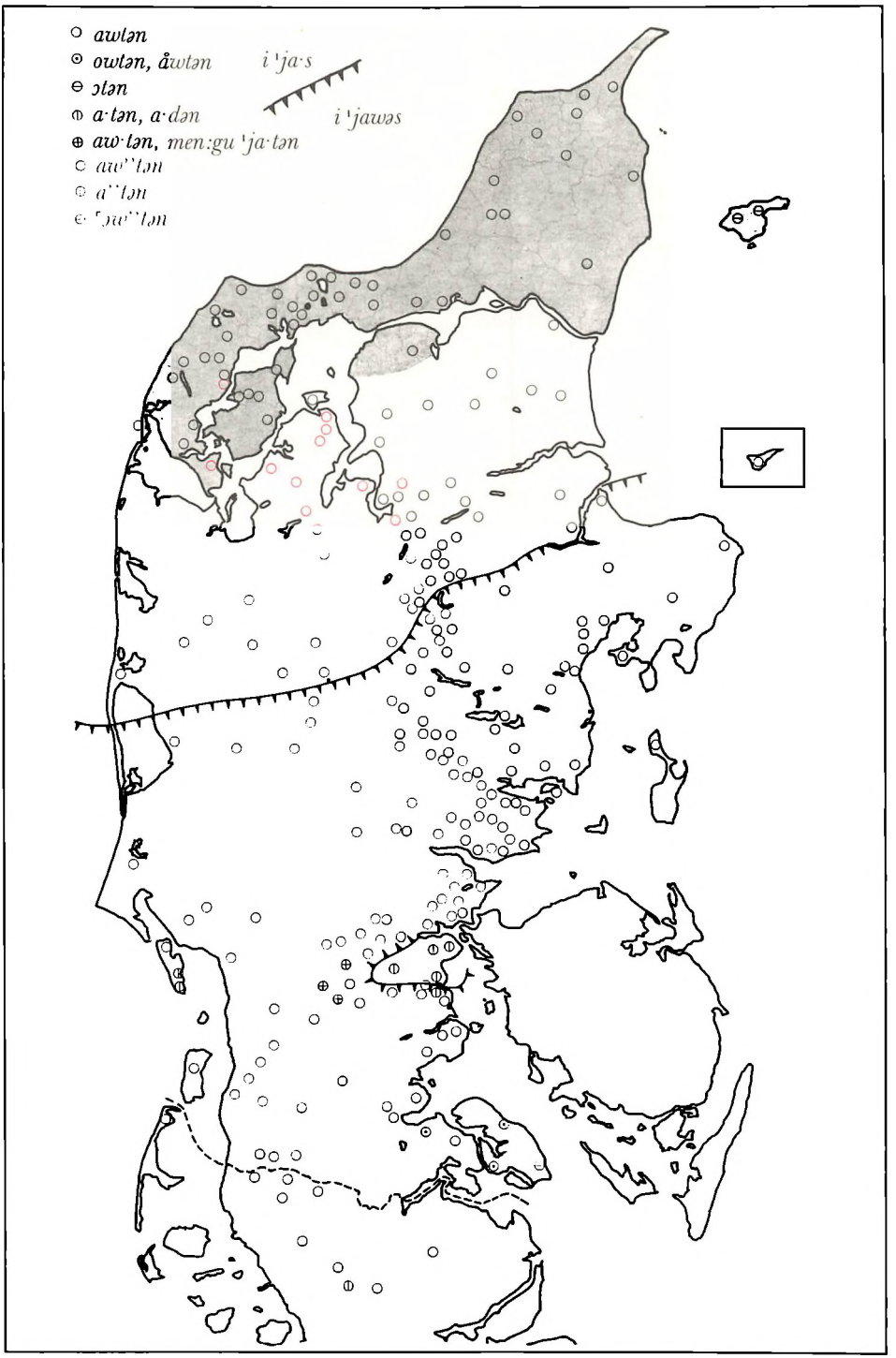

Kort nr. 10. Aften og i aftes; i det nordlige skraverede område kendes forbindelsen i andendag-gård aftes, i forgårs aftes.

dagh aftæn, næste dags aften, JyLov(DgL.II.290)). *sønda a·wdən ɔpɔ baki* Tise(DF.XV.78). Annendawsawten på den sidste af to bestemte på hinanden følgende Dage Røjkjær. — (vestjy og sønderjy) i går aften, i (går) aftes. *i gur 'aw''dən* Vrove. Holmsland. da hun og hendes moder i 1910 flyttede fra Kærup til Janderup . . sagde Folk i Janderup "i go·r awten" (i går aftes), mens man i Kærup havde brugt udtrykket "i jawes" i samme betydning Janderup. Lejrskov. Hunderup. *han wå hær i 'go·raw''tən* Darum(F.II.7). *a kam dæ 'tɛə 'graðˑdən* jeg kom dertil i Går Aftes Øsby. Vodder. — (i) overgår aften, i forgårs aftes. Linnerup. Estvad. *'æð(')əgœi 'að''dən* Vodder. || den anden aften. 1. forleden aften. Tåning. *dən 'najˑn 'awˑt(ə)n* Torsted. Jelling. — også: i forgårs aften. *dæŋ 'åˑn awˑtən* Tved. 2. den følgende (anden) aften. A hæll di hæ Kvinner aa di hæ Bøhn te den aahn Awten, jeg skjulte de her kvinder og de her børn til den anden aften Blich.EB.45. || i morgen aften. *i 'mɔˑn 'ɔtən* Hals Læsø. *i 'mðˑon 'aðˑdn* Voldby. *i muən 'awtən* Houlbjerg. *i mu'nawtən* Hundslund. *ị mOn 'aw''dn* Kragelund. *æ mo'naðdən* Haderslev. *ə mån'awˑdən* Jels. — på morgen aften, i morgen aften. *o mån aw''tən* vjy(F). *o 'måˑn 'aw''tən* Al. || (Han, Nvjy; jf ndf u bet 1.3) i andendaggår aften, i forgårs aften. Torslev. *i 'antə'guˑr awˑtən* Rær. *i (j)andəgu 'awˑdən* Skyum.Mors.I.185. || m karakteriserende attrib. *om somərən næˑ i lyˑws awdənəɪ kam, så sgu i sduˑəɪ dreˑŋə gæˑn uˑð po gåˑðən, næˑ kyˑərən wa komən ən' i nøˑsd* om sommeren, når de lyse aftener kom, så skulle de store drenge gerne ud på gaden, når køerne var kommet ind i nødset. NPBjerregaard. Om.33. no hå vi mø'rk awt'ner Hunderup. — de lange aftener, vinteraftnerne. om e laangg Awtener saa ka' du somti løes faa wos i en kjøn Bog Bloch.64. Torslev. *i di 'låŋ 'awtnə sku 'kåˑlən snow 'simə* i de lange aftener skulle karlene sno simer Hundslund. *no komˑər di låˑŋ awˑtənər snåˑr* Hillerslev. Skyum.Mors.II.42. — en glad (el lystig Jelling, Vodder) aften. Hundslund. Give. i talem: ønske en god dag og en glad aften. Torslev. *a vel 'ønsk də ən 'guˑ 'daw' å ən 'gləð 'awtən* Hundslund. Agger. Skyum.Mors.II.260. || god aften, se godaften. || Guds aften (nu næppe kendt), dss god aften. Vends(CBruun). Guds Auten, Bahtel NBlich.VP.175. || i talrige forb m morgen. di sejer, han løser i Bivlen baad'e Maa'n aa Awten NChristians.NPW.9. de gjeres mi Siel ent behou aa la vuo Dien reng Kjerkeklokkin Muen aa Aufden, for aa sei vuos naa stoer Svuol op, aa naa goer Svuol nier, de er noud vi ka sie det gøres minsæl ikke behov at lade vor degn ringe kirkeklokken morgen og aften for at sige os, nu står solen op og nu går solen ned, det er noget vi kan se. ALimennchar.FB.17. Tved. — fra morgen til aften, se ndf u bet 1.2. — jf videre ordsprogligе talem ndf u bet 1.4. || i forb gøre aften (jf gotl gärä af(f)tä, slutte dagens arbejde) holde op med arbejdet ved aftenstid; holde fyraften. *wi gy 'tilə 'awˑtn no* vi holder tidlig fyraften nu. Torsted. Skyum.M.40. *dð kad 'jæidn gyˑəi 'aˑdən,* du kan godt holde fyraften Fjolde. jf: *væn vouɪ 'hæiˑ 'eg gyˑəid 'aˑdən, da vu dɛ vål 'eŋən 'aˑdən 'aˑð* sagde en pige, som gerne vilde holde tidligt op med Arbejdet, dvs hvis Vorherre ikke gjorde Aften (dvs lod Solen gå ned), så fik vi vel aldrig Fyraften Fjolde. — holde aften, ds. Torslev.

1.2) i faste præp-forbindelser. || **i aften** *i '(j)awtən* el *i '(j)aw''tən* (om særformer i øvrigt se ovf) den (samme dag) kommende el indeværende aften. *Iawten A daanser, imuen kan A døe Blich.EB.12. *de æ stiˑənəð i jawˑtən* det er stjærnet i aften, sagde de gamle Tved. *dær falər slaws i 'jawˑdən* der falder slags (dvs dug) i aften Rær. *æ frøst væl ta te söˑn såm æ sdjanər tinˑəɹ i aw''dən* frosten vil tage til, sådan som stjernerne tindrer i aften. Vrove. No maa I ha Gunat o Tak for i Jawten aald sammel JJacobsen.T.1.52. *vi sga ha 'ʀeˑn 'åˑ i 'jåð''dən* vi skal have rent (Linned) paa i Aften Vodder. *Mon itt hun skuld komm e jåwten,/ de kån hun da itt hå glemt MartinNHansen.HF.39. *v 'lOfd æ 'koˑl i ˌaˑdən* Luften er kold i Aften Fjolde. — (sangleg, m variationer:) *A haar spur', dæ skul' vær Leg,/ aa ded skul vær i Jauten Hjemmen.52. Gejlager.NHF.105. Skautrup.H.II.106. DF.I.136f. JMads.FH.114. || **om aften(en)** el **om aftener(ne)** **1.** om tiden (tidspunktet) for en enkelt el en bestemt begivenhed. **a.** ubf: om aften (især Han og nordligste Ty, derudover kun sporadisk forekommende). Tømmerby. Om Awten kom han saa slæbend med nogle Sviregaster, og de holdt et skrækkeligt Hus den hele Nat Skjoldb.RF.I.128. *'yw·l'dåˑ ɔm awˑtən* Rær. *sjlˑ ɔm aðˑdən* Hundborg. SJyMSkr.XII.16. — **b.** bf: om aftenen

(sporadisk også m efterhængt art i vjy). om Awtenen kom di rehle nok Blich.EB.45. CJRLund.TN.10. *om Awtenen kam hun å satt sæ ve mæ ABerntsen.M.27. Bording. Om æ Aw'ten kom han hen te Jens Jepsen i Løsbæk Kaae.Torsted.146. *dæ gik di 'om' om 'aw''tənən* der gik de om om aftenen Ål. — **2.** om tiden (tidspunktet) for den gentagne el sædvanemæssige begivenhed. **a.** ubf: om aften, om aftenen. *de blöw 'al',ti·ə 'dæjnət om 'aw''tən* det blev altid dejnet om aftenen Give. *a 'kå·lʃɔlk om 'aw''tən di sku 'kå·r* karlfolkene om aftenen, de skulle karte Ål. — **b.** (synes ukendt i sjy) bf: om aftenen. hun faatalt nok saa mø om aalt de Sukker, di (Bjærgerne) ku ta (stjæle) saant næ di gjik hjem om Avteni Gaardboe.FV.271. *wi mot ejt hysəl åm aw·tənən hèl̥ər əpo haw' fɔr så kal̥t wi dæŋ slæm· tew'ôs* vi måtte ikke fløjte om aftenen eller på havet, for så kaldte vi den slemme til os Kvolsgaard.F.32. HJens.HDF.45. *'kat,öw'n di ær 'grem· ɔ 'sj· ɔm aw·tənəŋ* katteøjne de er grimme at se om aftenen Tved. *åm 'såm'ərən brænər ən 'it 'lyw's åm 'awtənən* om sommeren brænder man ikke lys om aftenen Hundslund. *åm æ aw''dən gor æ brâk tit å sna·qər i æ 'ø·q- å æ 'ko,lo·t hæn o æ aqər fâr'ə feŋ 'tör,basiər* om aftenen går brokken tit og snager i øg- og kolortene henne på agrene for at finde skarnbasser Vrove. Æ du et' ræj' om æ Awt'n HPHansen.SB.74. - **c.** (især svjy og sjy) pl: om aftener, om aftenen, om aftnerne, hver aften. om e Sønda saa spiller han saa deile o e Orværk, o om Awtener saa spiller han eller Johánne somti o e Clavíer Bloch.71. *æ wil̥ jo gja·r te 'ræŋ' ɔm aw·dnə* jeg ville jo gerne ud at rende om aftenen Rær. BJulNiels.B.210. *ves an 'gik 'u·ð om 'aw''tənə sɔ mɔt an 'æ'' 'flöj''t* hvis man gik ude om aftener, så måtte man ikke fløjte Give. *ɷ'mæl· ku vi væ 'fæi· ɷ klɔg 'sjʊ' ɔm 'åʊ''dnəi mæn dæŋ kuŋ 'ɔ blj̥ʊ 'teq* imellem kunde vi være færdige (med at tørre Malt) Kl. 7 om Aftenen, men den kunde ogsaa blive 10 Vodder. Keitum. Om Avtne ven æ i min Seng gær om aftenen, når jeg går i min seng. Hagerup.180. *'dOqə dɛ Om 'a·dnəi ˌføi·i ɒ 'su·ɜl gɛ·pi 'ɥŋə da gi·ʀ ɜ 'ʀäj·n* dugger det om Aftenen før Solen går ned, da giver det Regn Fjolde. — **d.** pl bf: om aftnerne, alle aftener, hver aften. *wi 'sej'r 'hjèm· åm ə 'aw·tnər* vi sidder hjemme hver aften Torsted. Skyum.Mors. I.237. Fur. *de æ lysd om æ aw''dnər no* det er lyst om aftnerne nu Skautrup.H.I.226. Ladelund. || **til aften. 1.** indtil aften. Høj ær å dæm (dvs af de dovne), dær hår mjæst traw'elt frå Sol gor ni'r å så te Aw·ten AarbVends.1942.218. — fra morgen til aften, hele (arbejds)tiden, hele dagen. Blich.XXVII.234. hanj skjæller bare uw jæn gång åm dawen, å de æ frå måen te awten Torslev. *he·r leq'ər haŋ ɔ dåw·nər fra mu·ən ɔ te awtən* her ligger han og dovner fra morgen til aften Tved. Hillerslev. *men naar a fræ Maar te Awten er træt, /hurfor vil æ Soel da vækk mæ?* ThøgLars.LF.39.(jf StudierDahlerup.221). *han æ te 'fa·s fra 'mɔ·n o te 'aw''tən* han er til færds fra morgen og til aften. Ål. — **2.** henimod aften, ved aftenstid. Storvorde. *de sdœŋər te aʊ·tən* det lider mod aften. Hundborg. *te 'aw''tən plæjə a 'væj'ə o flaw 'aw'* til aften plejer vinden at flove af Ål. *æ bö·n blywə gjæn· tvæ·r te aw·tən* børnene bliver gerne tvære henimod aften Agerskov. Bov. - **3.** i verbalforbindelse angivende den sidste af flere gentagne, til dagnets arbejdsrytme hørende arbejder, fx malke til aften. Hals Læsø. Torslev. Anholt. *mɔlk te aw''tn* Jelling. Stauning. - spise til aften. Hurup. Barrit. || videre i forb som ad aften, mod aften, ved aften, se u ad, mod, ved.

1.3) formen **aftes** i præp-forb el m forudgående dagbestemmelse (præp-led). || **i aftes** *i 'jə·s* Vends, Han, Ty, Mors, Sall, Him, Ommers, Fjends, Hards(undtagen de sydøstlige sogne i Hammerumh) og Tyrstruph; *i a·(ə)s* Storvorde, Stagstrup, Durup; *i 'jaw(·)s* det øvrige østl og sydl Jylland; *i 'aws* Houlbjerg, Hvilsager, Lime, Ål; *i 'aw·əs* Klakring, Lejrskov; *i jaw·əs* (Darum(F. I.10)) el *ia·wəs* Darum(F.II.4); *i 'jə·wis* Hundslund; *ija·wəs* Hjelmslevh(F); *æjaw·əs* Agerskov(F); *ejåw·əs* Sundeved(F); ajawes Hagerup.2; se kort nr. 10. [af ældre (i) aftens, adverbiel gen (jf arlæ afftens ca. 1450 RomDigtn.II.136); 1534 i iafftis (KarlMagnus.251), 1/6 1564 iates (Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe.II(1893).51); fsv i aftons, i aftes; jf Aage Hansen. Bestemt og ubestemt substantiv.1927.91ff.] foregående dags aften. Anne Chrestensder vor til vot i âtes pro Anne Christensdatter var til vores i afttes Farstrup(JesRel 1743). Bindslev(Melsen 1811). And.Gille[1].5. Thise.LS.I.167. *dær war 'nʊ·ər ˌlyw's i 'jaw·s* der var nordlys i aftes Tved. *ija·s war haŋ lij·fram' wo·q, mæn i æ''təmæj·ðə ær haŋ så möj' hwæl·* i aftes var han meget syg, men i eftermiddag er han

helt vel tilpas Agger. *do war swirend' ijaes, do er swirend' ino! Aakj. ET.58. En Måån ve æ Dåwwer sæjer mi Mower: "Vi vel snåer spør Lik, får i Awwes, da a liig wa kommen i mi Sæng, høer a, æ Brømaskiin gjæk nåwwed rask Oddum-(Krist.DS.NyR.II.519). *i 'awəs a 'klå''k 'ni· ælə ve 'de 'law'* i aftes kl. 9 eller ved det lag Ål. MartinNHansen.KK.18. || **i går aftes** *igoja·s* Vends, Han(F); *i 'gowə ja·wis* Hundslund; *igujaw·is* Tåning; *igwår·əja·s* Agger; *i guw·ər jaw·əs* Hjarnø(F); *i 'gu'ə 'awəs* Give; *egɑ̊'jaws* Rise; *ɛ gO 'jɔws* HJørg.Als.45; *i gOv 'ja·ds* Fjolde. [sporadisk forekommende over hele området; jf i går aften ovf] dss i aftes. Hals Læsø. Nebel. Åbenrå. *dɛ vɑ ʀ i gOv 'ja·ds 'kOld* det var koldt i aftes Fjolde. || **i andendaggår aftes** *i aŋdagoja·s* Vends, Han(F); *i aŋ·tigur 'ja·s* Torsted; *i jaŋ·tiguja·s* Agger; *i (j)andəguja·s* Erslev. [Vends, Han, Thy og Mors; se kort nr 10] i forgårs aftes. Thise.NKS.90. hanj dø·j nåk i 'andəgorja·s Hune(DF.X.120). Lars.Ordb.4. *wi war 'iç æ 'byç i 'an''təgu'ja·s* vi var på besøg i forgårs aftes. Hvidbjerg Relsh. Skyum.-Mors.I.185. Skallerup(Krist.JyA.T.VI.322). jf (sj): *i 'fårəgos ja·wis* Hundslund. || **i overgår aftes** *i ɔw'əgorja·wəs* Hjelmslevh(F); *i æw'əgujaw·əs* Hjarnø(F); *i 'öw'əgo 'awəs* (el *'aw''təs*) Give. [jf i overgår aften ovf; 1.br] i forgårs aftes. Hundslund. Tåning. *'öwəgo'jaws* Rise. *'ɥθəgOvi-ˌja·ds* Fjolde.

1.4) i talrige talem og ordsprog, bl a flg: aften(en) kommer selvbuden (el selv Tåning, el af sig selv Vodder) [ca 1614 Anders Sørensen Vedel (GkS 3603, 8 fol 39 v)]. Krist.Ordspr.2. *ən ka gjör mæj·a o mælmadaws hwitər ən vel, aw''tən komər sjælbòj'ən* en kan gøre middag og mellemmaddags, hvornår en vil, aften kommer selvbuden.vestjv(F). ogsa: Mè ka hòl mæja næ mè vel, avteni byje sè sil man kan holde middag, når man vil, aftenen byder sig selv. Grønb. Opt.246. — Morgen rød, giver aften blød Grædstrup(ØH.1951.145). — aften rød giver morgen sød. Endelave. — den, der synger (el grinner Torslev, Tved) om morgenen, kommer (gerne) til at græde inden aften olgn. Gerlev. Tåning. Vrove. Give. Ussing.ME.185. jf: *dæŋ' dær seŋ'ər po få·steŋ hjå·t, wel kom 'te ɔ græ·ð enən aw·tən* den, der synger på fastende hjerte, vil komme til at græde inden aften. Tved. Dæj Fåwl, dær sønər så tilæ om Måneŋi, tå'er Kati ien Awten AarbVends.1933.99. — *æn ka re·s æn gamøl hælməs åm æ må·r, å så ka æn in'da rænlåbsk enən aw·dən* en kan rejse en gammel helmis om morgenen, og så kan den endda løbe løbsk inden aften Skyum.Mors. I.91. — Fajen sk- aaller saa heed om e Maar, de ka i blyv kold innen Avten — dette Ordsprog bruges især om Tjenestefolk og Husbonde og Madmoder, som i Førstningen rose hinanden meget Schade.52.

2) aftenen før en høj helligdag el helgendag. *ən 'hötələ 'awtən* — en Højtidsaften Gosmer. Om Aftenen til Sankt-Hans Dag Ferring-(Krist.JvF.V.3). Guj gi, de va Avten ò mòrn Mikkelsdav/ Så ho æ min Lön fòteen, ò så kund æ rejs av Hagerup.185. (efter lat vigilia) i ssgr som frue-, helligtrekongers-, jule-, mikkels- mortens-, nyårs-, peders-, pinse-, påske-, sankthans-, valborgaften ofl.

3) aftensmåltid, aftensmad. *næ vi spist aw''tən de wa 'na''tə* når vi spiste aften, det var natter Give. || også i gen: aftens. *vi ſæk ſeŋgə te awtəns* Linå.

aften- el **aftens-** i ssgr; såvel i ældre faste ssgr som i yngre fri dannelser foretrækkes aftens-, især i Nøjy, Nvjy og Vjv. — af de talrige ssgr kan foruden de ndf anførte nævnes aftenbestilling, -gerning, -gilde, -hvil, -klokke, -luft, -røgt, -salme, -snak, -sol; aftensflyt, -folk, -regn, -svale, -time, -tur, -øl.

aftenarbejde s *'aw·təns,ar·be:ð* Tved; *'awtən,arbejt* Hundslund; *'aw''tən,ar·bə* Vrove; *'a·dən,ɑ̊u·bj* Fjolde. (jf aftengavn, -nytte, -plis, -ponni, -praggi, -rod, -saggi, -struddi, aftensfærd, -handel, -hyre) især om de regelmæssigt genkommende (mindre) arbejder, der afsluttede dagens gerning. NPBjerregaard. Om.17. Fjolde. aftens-: Torslev. Rær. Skyum.-Mors.I.237. SFelding. Klovborg.

aftenbakke s *'aw''tən,ba''k* Tvis, Ål. — pl: *-ə(r)*. [1459 afften bakcær (Mandevilles Rejse.(1882).188), flagermus(?), 1603 affthen backen (SprKult.V.22), natravn(?) el flagermus; se kort nr 11; ®] **1)** (spredt forekomst syd for Limfjorden) flagermus (af familien Vespertilionidae). Nødskov.Thim.69. Anholt. Hørning. Ry. Bredstrup. Hjerm. Skautrup.H.I.129. Strellev. Ål. Føvling(Sgr.V.106). Bylderup. Felsted. || om dyrets anvendelse i magien. Højbjergcyprianus (1785) (Krist. JyF.VI.361). HPHansen.KF.II.121. Øse(Krist.DS. NyR.II.94). **2)** (især i Hards, se kort nr. 11) natravn. Caprimulgus europaeus europaeus L. Skasth (Teilman.1763). E. Pont. Atlas.I.630. Skelund. Tåning. Resen Skodborgh. Kragelund-

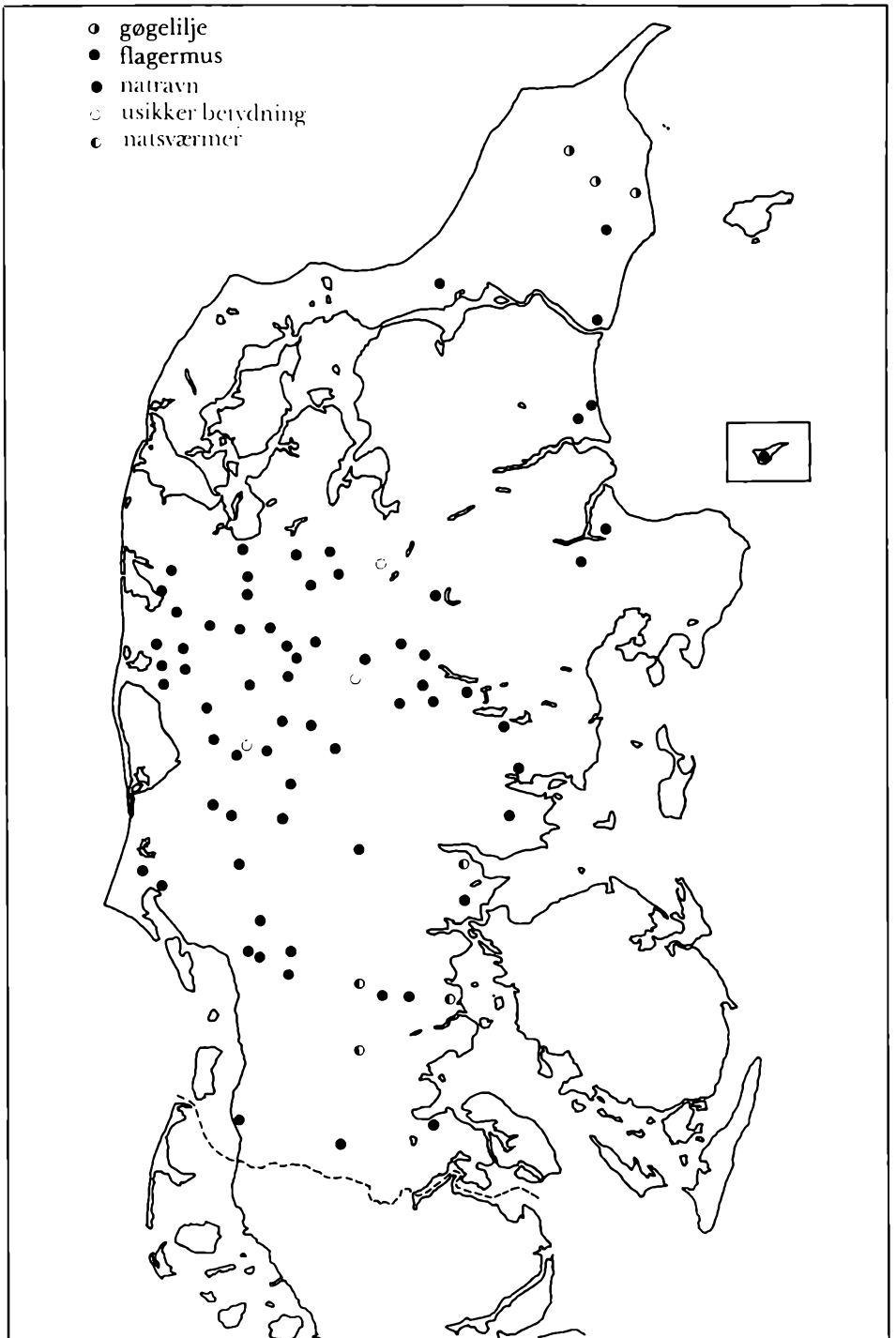

Kort nr. 11. Ordet aftenbakke, betydninger.

HPHansen.S.23). Gørding Hjermh. Haderup-(Sgr.V.106). *jæn' snor'ə,* en snurren — om *æ aw''tənba''k* der sad og snurrede (sang) — folk troede *de wa sno·q di hø·r* Sinding. *Men Aftenbakken smøg sig tyst og travl / om Hedebrink, om Hæs og Gaard og Gavl; / og bjærged den en Brad . . / da slog af Fryd den trende Vingesmæk Noe-Nygaard.S.3o. Naar Aftenbakken, Natravnen, bruger sin knurrende Stemme ikke ulig Frøernes Kvækken, sagde man i ældre Tider: "No sjønger æ Hogworm!" Kaae.Torsted.32. Assing. He. Natravnen ("Aftenbakken") galrede, og Mosekonen bryggede ved Aaen SOmme(AarbVejle.1937.176). Vrads. Sommersted. Hjerpsted. jf: De morsomste Fugleunger var "Kukkemandsungen" . . og saa "Aftenbakkeunger", der altid var to Ønskebørn, men aparte SOmme(AarbVejle. 1937.169). — vistnok undertiden forvekslet m horsegøgen. Ikast. SBorris. 3) sommerfugl af natsværmergruppen. Gauerslund. Fjelstrup. Jels. Bevtoft. 4) (plant; Vends) gøgelilje, Platanthera solstitialis Dreyer. Mejborg.DB.6. Ugilt. Volstrup. Torslev. JLange.II.283. 5) (jf aftenhøne) person, som er sent på færde med sit arbejde, som går og roder om aftenen el natten. Tåning. Sevel. Rind. SFelding. GlHaderslev.

aftenbløde s [ænyda aften-bløde PSyv. I.468] (vedvarende) regnvejr om aftenen. Hunderup. - aftens-: Tolstrup. - i talem: morgenrøde giver aftenbløde. Vust. Linå. Sjy(Kok. Ordspr.148). jf: Morgenrød giør Aftenblød Randlev(NBlicher 1811).

aftenblødt s dss aftenbløde. i talem: morgenrødt giver aftenblødt. Tåning.

aftenbord s bord dækket til aftensmåltid. Hunderup(Frifelt-Kragelund.DV.116). — aftens-: Ribe landsogn.

aftenbøn s *aw·tənbön'* Vends(F); *'aw''tnbön'* Kragelund. (jf aftensuk) bøn om aftenen. Klastrup.T.25. Man sagde, at deres (dvs læsoboernes) Aftenbøn i Storm var: "Aa Gu bejr et fo den stakkels Sømand, Guj gi, hvis han ska straj, han saa maa straj po wos. Ja Wohær, gi wos en gue Strajing inden i Maa'n Grüner-Nielsen.LGD.72. Kvolsgaard.L.110. Skyum.Mors.II.9. ABerntsen.GÆ.16. Ottsen.HostrupD.II.1.60. — aftens-: Tolstrup.

aftenduft s (plant) gul snerre, Galium verum L. Øjy(Lange.I.634).

aftendug s *'a·dən,dOq* Fjolde, dug, som falder om aftenen. ja ja! hyt sæ for Kaahlfolk aa for Autendoeg Blich.XX.114. "Lattet" skulde jo have Aftenduggen og Dagsolskin, for at Blegningen kunde virke godt. ØH.1950.68.

aftenfalde el **aftenfallig** a *'a·dən,fOlə* Fjolde. [formelt kunne sidste led være lånt fra nty fallig, ubehjælpsom, klodset, men betydningsmæssigt dog snarere a falde, bleg, gusten, jf vn fǫlr, bleg; sj] aftensøvnig. Fjolde.

aftenflugt s *a·tənflöwt* ændernes flugt om aftenen fra havet til damme i klitterne. Fanø(F).

aftenfugl s *ˈawtənfɔwəl;* pl: *ˈawtənˈfâwəl* insekt af familien Tineidæ; møl. Rise.

aftengavn s *'aw''təngaw'n* vestjy(F). [ordet er kendt, men nu i br over det meste af Nørrejylland, især i Nvjy og Vjy, derimod nu ukendt el ikke br i Sønderjy; jf aftenarbejde osv; ®] indendørs arbejde (nogle steder specielt om kvindernes (hånd)-arbejde) om (vinter)aftnerne. Tise. Ajstrup ("for mange år siden"). Galten. Gerrild. Samsø. Vedslet. Thv. Mors. Sall. Fjends. Hards. Søjy. Naar kvinderne om aftenen syede — strikkede o.l sagde man: nå i gø nok avtengavn her GlHaderslev. Før i Tiden blev Pigerne altid fæstet til at gøre Aftengavn, stoppe og sy o.l. for Husmoderen. Toftlund. — (især i Hards) aftens-: Vust. Awtensgavn betyder: Kvindernes Aftensarbejde. Ordet er kendt men blev ikke brugt ret meget for vi kaldte det: Awtensarbe Aspe. min mor gjorde aftensgavn om vinteren i mørkningen mellem 4-5, hentede brændsel, ordnede i køkkenet, sørgede for vand, lavede til rette til aftensmad m.m. He. Holmsland(Røjkjær). Stavning. når klokken blev 8 om vinteraftenerne, skulle konen og pigerne ud at malke køerne og karlen ud at fodre hestene av, d.v.s. give hestene vand og foder og tillige strø dem, samt se døre og vinduer efter om de var lukkede, samt andre småsysler. Det kaldtes o gør æ autensgavn Strellev.

aftengrin s *awtəngrɛj* Vends(F). - n. (sj) aftenlatter. di fèk dèm da djæt avtèngrèj mag te djæt mòngrèj de fik sig da deres aftenlatter mage til deres morgenlatter Grønb.Opt.41. Tolstrup.

aftengæv(e) s *a·wtənjö·w* Astrup; *'aw·tən-'gjæw·* Tved. — c. aftenfoder. Tved. Tåning. Linå.

aftengævt s *aw·təngjæwt* agger(F); *'aw·təns-,gjæwt* Torslev, Rær, Hillerslev, Erslev. - dss aftengæv. Torslev. Agger(F). - aftens-: Kvolsgaard.L.80. Hillerslev. || spec: første gift foder

om eftermiddagen. Skyum.Mors.I.229. AarbHards.1914.30. || (spøg) aftensmåltid. Torsted. Skyum.Mors.I.133.

aftenhøne s dss aftenbakke 5. Gunderup. Fovlum.

aftenkonge s *aw''tənkoŋ·* den hyrde, der bragte kreaturerne først hjem fra marken om eftermiddagen pinsedag (måske snarest pinseaftensdag, jf aftenravn). Grene(F), jf Feilb.BL.333.

aftenkors s pentagram, mærkors. I Thy kaldes det "Awtenkorset" og tegnes med Fingeren paa Sengestokken, thi over den kan Maren ikke komme. JKamp.DF(1877).314.

aftenlag s *'aw·təns'law'* Rær; bf: *a·wtən-law'ət* Søvind(F.IV.5) el *aw·tənlaw'ət* Søvind-(F.IV.XXXII). aftenstid. Blich.XXIX.13. i forb i aftenlaget Søvind. - aftens-: i forb ved aftenslag. Rær.

aftenlukker s (plant) engnellikerod. Geum rivale L. Sønderjy. (Lange.1.655).

aftenmalkende vbs *'aw·tən'mål·kəŋ* dss aftensmalkning. Ottsen.HostrupD.II.3.28.

aftenmand s *aw''tənmaŋ'* Darum(F.II.611); *aw''tənsmaŋ'* Ringkøbing(F.I.11). person, som ynder el er god til at være (sent) oppe om aftenen. KSkytte.FN.229. Sommersted. — i talem: Min oldefar, der var født i Roager 1787 havde følgende sej·, hvad arbejdet angik: E mon·mand gæe mæ'et, / E avdenmand stæe mæ'et, morgenmanden går med det, aftensmanden står med det. Roager. jf: *æn må·nmaŋ' gor fram', aw''tənmaŋ' for skam'* Darum(F.II.614). — aftens-: Røjkjær.

aftenmælk s *'a·wtəns,mjælk* Råbjerg; *'awtən,mjæ'lk* Tved; *'aw''tn,mjælk* Kragelund; *aw''tənmjælk* Darum(F); *'aw''tən,mjalk* Vodder; *a·dənmjɛlk* Fjolde. - n: østjy; in: vestjy. -den mælk, som malkes om aftenen. Torslev. Hundslund. Skautrup.H.I.227. *æ Bønder vil sæjj, /te æ Awtenmjelk æ den fjedest. ABerntsen.1.7. Fjolde. - aftens-: Råbjerg. Ulsted. Rær. Skautrup.H.I.246. Give. Ål.

aftenmål s *'a·wtəns,mo:l* Råbjerg; *'awtən-,mo:l* Tved; *aw·tənsmo:l* Mors(F.I.11); *'aw''təns,mo:l* Ål; *aw·tənmå:l* Agerskov. — n: Torslev, Agerskov(F); c: vestjy. det mål mælk, der malkes om aftenen. Torslev. Estvad. — aftens-: Råbjerg. Skelum. Hundslund. Skyum.-Mors.I.201. Hunderup.

aftennytte s (jf aftenarbejde osv) dss aftengavn. Fovlum. — aftens-: Suldrup.

aftenpladder s (vistnok:) aftenregn. i talem: efter morgengladder (dvs klart, lyst morgenvejr) kommer aftenpladder Hammerumh(AarbHards.1914.56). Jf(misforstået): morgensladder gir aftenpladder Borbjerg(AarbHards.1928.24); Møller.Borbjerg.24.

aftenplis s (af aftenpligts-arbejde el -gavn; nu ikke mere brugt) dss aftengavn. hos os i ældre tid . . awtenplis(sen) Tyregod.

aftenponni s (jf aftenarbejde osv; Hards) dss aftensyssel. Bøvling. Om Aftenen til Sankt-Hans Dag, da Kræsten havde faaet hans Aftenponni gjort og ædt hans Nadver, skal han jo af Sted Ferring(Krist. JyF.V.3). Snejbjerg. Tjørring. — aftens-: Skautrup.H.I.240.

aftenpraggi s i bet 1: *aw''tənpraq·i* Karup Lysgårdh; *'aw''təns,praq'i* Tvis. Ringkøbing(F). 1) (jf aftenarbejde osv) dss aftensyssel. aftens-: Vind. Skautrup.H.I.227. 2) person, som sent bliver færdig med sit aftenarbejde. aftens-: Vind. || dss aftenravn. aften-: HPHansen.HH.165.

aftenravn s den hyrde, der fik kreaturerne sidst hjem fra marken pinseaftensdag (jf aftenkonge). Vedersø(Sgr.V.166). || også: person, som er sent på færde om aftenen. Fovlum.

aftenregel s i ordspr: aftenregel og morgenregel sæder it, husordenen morgen og aften stemmer ikke. Branderup(F) (jf Krist.Ordspr.2).

aftenrend s *aw''tənsræŋ'* Ringkøbing(F. 1.11). (jf aftensløbende) det at færdes (unyttigt) ude om aftenen. Det Aftenrend hover jeg kun grumme ringe KSkytte.FN.133. — aftens-: Tolstrup. Holmsland. Hunderup.

aftenrod s bf: *aw·tənroj'ət* — i talem: *må·nmon'ət æ bæj·ər eŋ aw·tənroŋ'ət* (forvanskning af *aw·tənroj'ət?*), rask arbejde, der giver forspring om morgenen er bedre end at "rode" silde om aftenen. Røgen(F.I.10).

aftenron s, se aftenrod.

aftenrød s *'aw''tən,rø:r* Vrove. himlens rødlige farve ved solnedgang; i talem: aftenrød gør morgensød. Randlev(NBlicher 1811). Kousted. Vrove. Sommersted.

aftenrødt s [ænyda Aften-rødt PSyv.I.468] dss aftenrød. i talem: aftenrødt gør (el giver) morgen (dagen Røjkjær) sødt. Hundslund. Tåning. også: aftenrødt gør morgenrødt, morgenrødt gør trøjen blødt Nees.

aftensaggi s i bet 1: *aw''tənssaq'i* vestjy(F). 1) dss aftenpraggi 1. aftens-: vestjy(F.I.11). Vind. 2) dss aftenpraggi 2. Nes. — aftens-: Holmsland. Vind. || dss aftenravn. Steensberg.SS.9.

aftensang s 1) (obs) gudstjeneste, der holdtes

(i byerne) klokken 2 søn- og helligdage. Nibe(1776, Vider.II.58). 2) sang, der synges om aftenen. Tolstrup. Hundslund. *læ wòs 'fo' ən 'aw·tn'saŋ'* Torsted. Skyum.Mors.I.282. Løgumkloster. MartinNHansen.RB.72. || i talem. *de wå hans må·nbön' o de wå hans aw''tənsåŋ'* vestjy(F). *'pip 'pip peðə 'masəns 'gaŋ', 'de æ wo 'piqə djæ aw''tən,saŋ'* pip pip Peder Madsens gang, det er vore pigers aftensang Ål(jf flg). || pigernes aftensang, navn på en pardans. Him(AarbSkive.1929.164).

aftensarbejde, -bløde, -bord, -bøn se aftenarbejde, -bløde, -bord, -bøn.

aftensende s *aw·təns æŋ·* Agger; *'aw''təns-'æ·ŋ* Tvis. [jf: *fra Morgenstund oc end til Afftens ende. Hans Tausens Salmebog (1553).blad 99] i forb som fra morgen(stund) til aftensende, hele dagen (fra man står op til man går i seng). HJens.HDF.23.Lisbjerg(Sgr.II.26). *haŋ gor o pofler fræ må·rstå·ŋ te aw·təns æŋ·* han går og pufler (dvs gnaver) fra morgenstund til aftens ende. Agger. *Mi Nobo Mowns han vild' no drikk'/ fræ Maan' te Awtensend'. Aakj.VVF.98. Brøndum(AarbSkive. 1946.38).

aftensfærd s *aw·təns fa·ə* Hadsh(F); *aw''təns-fa·r* vestjy(F). (jf aftenarbejde osv) færd el handling (arbejde) om aftenen. de ær et gådt å sæt åp te Awtensfa·r Holmsland(Røjkjær, jf F).

aftensgavn, -gævt se aftengavn, -gævt.

aftenshandel s (jf aftenarbejde osv) arbejde el virksomhed om aftenen. Hillerslev. *æ ka 'iɣ så 'gòt 'tu·r mæ 'de 'aw·tns'haj'l* jeg kan ikke så godt have med aftenvirksomhed at gøre eller deltage i aftenselskab Torsted.

aftenshyre s dss aftenshandel. at spelte . . *'de wa jo 'aw''tns'hy·r* Boddum.

aftenskaffe s kaffemåltid om aftenen (i stedet for ældre tiders nadvermåltid). Torslev. Hundslund. Rær. Skyum.Mors.I.133. Vrove. Jelling. Ål.

aftenskirke s gudstjeneste om (eftermiddagen el) om aftenen. *aw·dənskjɾg* Aventoft.

aftenskole s *'aw''tən,skuəl* Tvis; *'awtən-sko·əl* Rise. skole (om vinteren) for yngre (ud over den undervisningspligtige alder) el ældre (jf Anordning af 29/7 1814 for Almue-Skolevæsenet paa Landet i Danmark artikel 28). alm.

aftenskrage s (poetisk, med henblik på kragen som varselsfugl for døden:) *Si dæ no om, og kik tebaag': / En Omfer heller tow, / læd ham saa komm', æ Awtenskraag', / og hwil' sæ po di Plov! Aakj.MM.135.

aftenskær s (jf aftenrød(t), aftenskære) skær el lysning ved aftenstid. *awtənskjæ·r* Års. i Awtenskjaret Alrø.

aftenskære s [vn aptanskæra, aftenskumring] dss aftenskær. *aw''tənskjæ·r* Darum(F).

aftenslag s, se aftenlag.

aftensløbende s dss aftenrend. *aw·təns-löb·in* Agger.

aftensmad s *'awtəns,mað* Storvorde; *aw·-tənsmað* Agger; *'aw''təns,mað* Fur. Ål. Darum; *'aw''təns,mar* Tvis. måltid om aftenen (især ved gilde, enkelte steder fortrængende nadvermåltidet; de fleste steder et nyt ord). Storvorde. NPBjerregaard.Om.25. Aftensmaden, som mest var varm Mad, fik vi Kl. $5^1/_2$. Aarb-Thisted.1933.337. søhn bløw han ve aa eed, te han bode fæk Awtensmad aa Nætter. VilbMøll.24.juli.1914. SkautrupH.I.166.Ussing. ME.24. LSJespers.SS.189.

aftensmadder s aftenregn. i talem: morgenbladder giver aftensmadder, stærk morgensol giver aftenregn. Ølgod. *'mɔ·n,blað'ə de gir 'aw''tən,smað'ə* Ål.

aftensmalken s dss aftensmalkning. Hillerslev. Skyum.Mors.I.201.

aftensmalkning s *'awtəns,molkneŋ* Tved; *'aw''təns,mal''kneŋ* Ål. dagens sidste malkning.

aftens-mand, -mælk, -mål, -nytte, se aftenmand, -mælk, -mål, -nytte.

aftensnæresråd s [til snære i bet snare?; Fanømål] i udtr: gå i aftensnæresråd, om ungkarlelaget: gå på besøg om aftenen i nærmeste omegn, hvor der var giftefærdige pigebørn. Grüner-Nielsen.Vals.32.

aftens-ponni, -praggi, se aftenponni, -praggi.

aftenspraj s (til praje, samtale, passiare; 1 br) aftenpassiar. *a wa 'li· hæn· o 'fo ən aw''təns,pra·j mæ 'ham* jeg var lige henne og få en aftenspraj med ham Ål.

aftens-rend, -saggi, -struddi, -stund, -sæde, se aftenrend, -saggi, -struddi, -stund, -sæde.

aftenstid s *aw·tənstij'* Vends(F); *'ɔtəns,tij'* Hals Læsø; *'aw''təns,tikj* Tvis; *'aw''təns,ti·* Ål, Lejrskov; *'awtəns'tiɣ* Aventoft. - oblik el pl (jf ca 1300 vm nattæ tithæ JyLov(DgL.II. 30,450,498) i forb ved aftenstide: *'awtəns,ti·* Hundslund; *aw·tənstij·* Lild; *'aw''təns,ti·* Ål; *'a·dəns,ti·* Fjolde. — pl: *aw·tənstij·r* Agger; *'aw''təns,ti·ə* Ål. — f: Vends; c: alm. — tiden hen imod aften. Grønb.Opt.50. *Nu knævrer æ Stork imod Awtensti, / saa maa en nok hjem, men' æ Øwn ka'

si! Aakj.ET.14. Skautrup.H.I.228. især i forb ved aftenstid(e) ved aftenens begyndelse, i skumringen. Blich.XXX.150. *We' Awtens-Tijj', næ Suelen sakk' / nier bag we' Hworrup Tjærk' ved aftenstid, når solen sank / ned bag ved Hvorup kirke. LCRingsholt.N.25. Ve awdensti·, næ· ðə blöw så mörg, te i id mier ku si po låw'ən, wa·nd di øq' i'jæn ved aftenstide, når det blev så mørkt, at de ikke mere kunne se på loen, vandede de øg igen. NPBjerregaard.ÆAO.18. Torsted. *Kom mi' bitte Kipkal, / komm mi' bitte Kwi'! / Husbond han er hwipgal / no ved Awtensti' Aakj.DFK.120. *æ 'mu·əs,ku·ən hon brøq'ər — sæj'ər vi nær de dam''bər ve 'aw''dəns,ti· hæn i æ law·neŋər o æ sɔm'ər* mosekonen hun brygger — siger vi, når det damper ved aftenstide hen i lavningerne om sommeren. Skautrup.H.I.109. ABerntsen.FA.40.

aftenstjerne s *'aw·tən,stjə·n* Erslev; *'aw''tən,stjə·r* Vejrum Hjermh(F); *'aw''tən,stjə·ŋ* Tvis; *'aw''tən,stjæn·* Give, Vodder; *'aw''tən,stjan·* Jelling, Anst(F); *aw'tənstjə'n* Malth(F); *ˈawtənˈstjærn* Rise; *að·dənsdjæɹ·n* Løgumkloster; *adənsde·rn* Fjolde. [1400t aften stiern (Grinderslevhs, Suso.165)] stjerne, som lyser om aftenen. Tolstrup. Tåning. Lejrskov. Hjoldelund. || bf spec: planeten Venus. Skautrup.H.I.103. *a 'aw''tən,stjæn· dæn 'si'ə vi om 'veŋtə 'sɔ:n i sy'væst næ a 'hem'əl wa 'klå'ə* aftenstjernen den ser vi om vinteren sådan i sydvest, når himlen var klar. Give. Lackmann(Dania.I.116). — også: nordstjernen. Hunderup.

aftenstruddi s *aw''tənstrur'i* Ringkøbing(F. IV.6). (jf aftenstrunni) hårdt arbejde ved aftentide. — aftens-: æ Awtensstrurre Røjkjær.

aftenstrunni s *'aw·tən,strun'i* Erslev. (jf aftenstruddi) travlhed med (hårdt) aftenarbejde. Skyum.Mors.I.195.

aftenstund s *'ɔtənstu'j* Hals Læsø; *'awtən,stu·ŋ* Hundslund; *'a·wtən,stå·ŋ* Ræ; *aw·tənstå·ŋ* Agger(F); *'aw''tən,stu·ŋ* Ål; *ˈawtənstoˈŋ* Rise; *'awtən,stu·ŋ* Hjoldelund. — m: Hals Læsø, Nsams. — c: alm. [1495 affthen stwndh (Rimkr.1952)] tidspunkt el kortere tid på aftenen; også: aften. NChristians.NPW.83. *æ 'komər ən 'aw·tən'stå·ŋ å wèl 'ham'i 'ka·fə* jeg kommer en aftenstund og vil have min kaffe. Torsted. dæm· a kam sam'el mæj æn ler·e Awt'enstå'nd dem jeg kom sammen med en ledig aftenstund. TKkrist.BT.68. Skautrup.H.I.227. saa er æ en Aftenstaand, te æ Forkaal skal ud og gi dje Hejst den sidst Gjewt Aakj.P.57. *i·n 'låŋ' 'aw''tən,stu·ŋ* Ål. MartinNHansen.RB.48. — aftens-: Tolstrup. *di ku tæjəl ən awdəns sdßw'n* de kunne tage det (dvs et træ) en aftenstund. Erritsø(DF.III.58).

aftensuk s *aw·tənsok* Vends(F); *aw''tənsok* Heldum. [1684 Aften-Suk (Kingo.SS.III.285); bogspr el < rm; jf aftenbøn] (kort) aftenbøn. Tolstrup. de var hæt avtènsok å de var hæt mònsok det var hendes begæring tidlig og silde. Grønb.Opt.210. *Mi Awtensuk vil a løs aa kiig / herfræ aa op te æ Stjarer mit aftensuk vil jeg læse og kige herfra og op til stjernerne. ThøgLars.LS.40.

aftensunner s [sidste led vbs til et (i jy nu vistnok ukendt) verbum sun(d)re (jf fynsk, loll og falstersk sundre sig, betænke sig, besinde sig), afl til sunde (sig), jf sunnie, nøle. Mors (F.III.465: sonnie);®] aftennølen; det at sidde længe oppe om aftenen. i talem: aftensunner gør morgenlunner, aftennølen volder morgenladhed (jf vestjy lonnie, dovne, være lad). Mors(F,gldgs). jf: enkelte gamle mener at huske talemåden, og tyder den derhen: den som går rettidig i seng om aftenen er frisk om morgenen Brarup. || i flere besvarelser er talemåden mistolket som parallel til aftenrød gør morgensød olgn talemåder.

aftensvand s *aw·tənwaŋ'* Søvjnd(F.IV.XXXII); *'aw''təns,waŋ'* Tvis. Ringkøbing(F), Jelling; *aw·tənsvaŋ'* Løgumkloster. — c: vestjy; n: østjy og sønderjy. 1) aftenregn. Jelling. Løgumkloster. — især: dagsregn, som vil vare ved til aften. *de gi'r ræt æn aw''tənswaŋ'* Røjkjær(F). *de blyw'ər någ æn 'aw''dns,waŋ'* Skautrup.H.I.104. 2) (aften)urin. aften-: Søvind(F.IV.XXXII).

aftensvande s *'aw·təns,wånŋ·* Rær; *'aw·təns'wònŋ·* Torsted; *'aw''təns'waŋ·* Estvad. - n: Torslev; c: vestjy. - dss aftensvand 1. Torslev. Rær. VVandet. *de blywər 'nåk ən 'aw·tns'wòŋ·* det vil nok regne hele aftenen Torsted. Skyum.Mors.I.77. Estvad. MylErich.JH.307. - aften-: Lejrskov.

aftensyssel s *aw·tənsysl* Voldby; *'aw''tən,sysəl* Vrove, Vodder; *ˈawtənsysəl* Rise. [især i svjy og sjv, men sporadisk kendt over hele området; jf aftenarbejde osv;®] dss aftengavn. Ugilt. Bregnet. VAssels. Karen Thuborg.D.134. Tim. Gaverslund. Herslev. Svjy. Sjy.

aftensæde s *aw·tənsæ·ð* Randers(F); *'awtən,se·* Todbjerg; *'aw·tən,se·ð* Tved; *'awtən,sæ·ð* Hundslund; *'awtən,sæ·ð* Klakring; *'aw·tən,sæ·ð* Hillerslev; *'aw·təns,sæ·ð* Erslev; *'aw''tən,sæ·r* Vrove, Vodder; *'aw''tən,sæ·* Kragelund; *'aw''ten,sæ·ð* Jelling, Ål, Darum; *ˈaw·tənˈsæ·ə* Øsby; *ˈˈawtən,sɛ·ə* Åbenrå; *ɔwdənse·* Als(F.IV.6) — i

alm uden genusantydende bestemmelse, i vends og øjy dog alm n, i vjy og sporadisk andetsteds c. — pl: *'a·wtən'sæ·ðə* Rær; *'aw·tən'sæ·ə* Øsby; bf pl: *aw·tənsæ·ðərn* Lild (Kvolsgaard.L.88). [1688 aftensæde (Peder Syv. Danske Ordsprog.II.272); jf vn kveldseta, no dial kveldseta, sv dial kvällsäte; alm over hele området, men svindende;®] det tidsrum fra lyset blev tændt om aftenen — (i alm fra mikkelsdag, 29/9: Lild, Tørring Gerlevh, Mors (Skyum.Mors.I.186), Agerskov (SJyAarb.1944.198); fra Kliplev marked (9/9): Sjy (SjyMSkr.X.174); når humleplukningen begyndte sidst i september el først i oktober: Berthelsen.Eltang.289; når rønnebærrene var modne; Sabro(AarbKult.1898.99; til femogtyvende marts: Lild(Kvolsgaard.L.31). Vrejlev, Mors(Skyum.Mors.I.186); til 14 dage efter petersdag (22/2) (SJyMSkr.V.118); når udearbejdet begyndte. Bording(Budst.1959.165)) — til (nadvertid og) sengetid, da man samledes i opholdsstuen og syslede i fællesskab med forskelligt arbejde. Torslev. Buderup. SVasegaard.KS.35. Elsted(DF.X.38). Alrø. Hundslund. Tåning. *wi sku et hå æ lyjs tæŋ' 'mæð'æ sa·m, sɔ ær æ 'a·wtən'sæ·ðə så lå·ŋ* vi skulle ikke have lyset tændt med det samme (dvs når mørkningen kom), så er aftensæderne så lange. Rær. Aakj. FB.80. Ussing.ME.31. Ål. *di 'laŋ· 'aw·tən'sæ·ə* Øsby. MartinNHansen.SM.68. - aftens-: Skyum.Mors.I.186. - også om selve arbejdet, især kvindernes arbejde, under aftensædet. Klim. Børglum. Skelund. Kolt. Ryde. Tem. Give. Smidstrup. Gram. Egvad. — spec: et karlelags sammenkomster om vinteraftnerne. Sams(Krist.-JyA.T.III.122). || i forb sidde aftensæde. Ørsted. så sbi·sd vi Nædåwer å sað Awdənse·ð te Kl. 9 Skarreso. BMads.P.252. *'no æ wi be'gyŋ' å sej 'aw·tn'sæ·ð* nu er vi begyndt at sidde oppe om aftenen ved lys Torsted. Agger. Klakring. ABerntsen.B.11.Øsby. Møgeltønder.

aftensæt s (fiskersprl) udsætning af bakker om aftenen. Vi tog både aftensæt og morgensæt, og det var især kuller, vi fangede. Elling(Krist.JyA.T.V.29).

aftentaffel s (fugl) dss taffel, dobbeltbekkasin. *Aftentoflen trommed/ og Kaalgaardgjøgen gol Aakj.VVF.124.

aftentoffel s, se aftentaffel.

aften-vand, -vande, se aftensvand, -vande.

aftenvind (poet) vind ved aftentid. Aakj.P.11. *Æ Awtenvind swååler så råer om æ Kinder. SStef.BJ.40. *De pusler i æ Kjærrgorskroog,/ men de æ kons æ Awtenvind. ABerntsen.M.25.

I. after s *'awtə* Rise; awte Alling, Tåning, Balle, Hornborg, Tofitlund; awter Seem, Brede. — in. — [substantivering af aftre (2); jf I afterst] dss afterkorn. Tåning. Balle. Hornborg. dæ æ formøj awter i et Brede. Rise. — også: urenheder, avner og dårligt korn, som skummes af ved rensningen (jf afflød). Vindum. Alling. Seem. Tofitlund.

II. after adv *a.wtər* Børglum; *awtər* Hellum. Tolstrup, Øland; awter Hune, Bælum, Års, Ajstrup, Foldby; *a·wtər* Nsams; *awtə* Gosmer. Barrit; (i forb after og fram:) *atər* Lild, Torsted, Stagstrup, Erslev, Vrove (vekslende m *a''tər*); atter Skallerup, Hillerslev; *a''tər* Vejrum Hjermh, Vinding Ulborgh, Nees; (ved sammenfald m agter:) *aqtər* Selde(Lyngby). [æda aftær, atær, vn aptr og (komp) aptarr, sv åter, jf da atter; synes ukendt i Svjy og Sjy; jf I after, I og II afterst samt aftre; i skrift alm gengivet agter, i bet 2 også atter og efter] 1) (jf æda: bivthær hin skotæ antigh til en by æth twa aftær Flensborghs af JyL(DgL.III.155)) tilbage. JMJens.-Vend.6. Tolstrup. Øland. || især i forb (gå osv) after og fram (i skrift alm normaliseret agter og fram), (gå osv) frem og tilbage. gaae eller løbe after og fram dvs at løbe frem og tilbage Åsted (Røst 1808). *awtər å fɾɑ·m* Vends(F.I.15). di 'tremølt ham awter å fram̃ låŋs å grön·eŋən, så læ·ŋ di ku ræj, te hanj kom 'retji te ly·w i'jæn de trimlede ham frem og tilbage langs ad grønningen, så længe de kunne magte, til han kom rigtig til live igen. Hune(DF.X.120). Skørring Framlevh (Krist.BK. II.123). *wi .. hoq·ər atər å fram' mæ snö·rən* vi .. hugger frem og tilbage med snøren Kvolsgaard.F.43. Skjoldborg.RF.I.397. *han 'gik 'atər å 'fram' po ə 'gu'əl* han gik op og ned ad gulvet Torsted. en Skivels, der skrijer agter og fram forved æ Vinnier en skikkelse, der skrider frem og tilbage foran vinduerne. Aakj.P.102. *Vi fårer som Blånner atter å fram vi farer som skyer frem og tilbage. Noe-Nygård.J.15. BJulNiels.B.210. || i talem: *a''tər o fram' æ li·q låŋt* frem og tilbage er lige langt. Vejrum Hjermh(F.I.15). 2) (jf æda: of thæ willæ æi at orvæs tha føræ aftær thet te hafthæ fangæt Flensborghs af JyL(DgL.III.88)) i forb m handlingsverber angivende en tilbagevenden til en tidligere tilstand; især (jf ymda: the lwcte porten ader RomDigtn.I.25, vn: luka hurðu aptr, var haugrinn aptr lokinn,

osv; jf også u efter) angivende at en åbning (en åben plads olgn) igen lukkes el dækkes. *wenɔrəð ær murəð 'awtər* vinduet er muret til Tved. *kåst 'graw'n 'a·wtəi* kaste graven til Hjorth.NSams.83. Kong Frederik indrissed hans Navn i Rosten (dvs Rødstenen), aa dier staar 'en ino, hwis den eit æ growed atter mæ Mo'es Fur. *de ær 'veˑ ɔ grow 'a''tər i 'jænə 'skit* det er ved at gro efter i ene ukrudt Tvis. æ groef skød atte fåmæ tow gong i attemedde grøften skød sammen for mig to gange i eftermiddag. Givskud. *æ væj æ knøqən hi'əl a''tər* vejen er knøget til Darum (F.II.230). **3)** (ænyda affter, atter (*Saa tog de ham Niding/ Bar ham i kircken ind/ Atter da gick hans danne kone Ranch.339; hornede diur gribe de (dvs ulve) an affter til. Aalborg.Hushold.A4). no dial att, atter; synes kun bevaret i enkelte ssgr, hvor der i nogle tilf mul også kan foreligge påvirkning fra el sammenfald m after(-), jf dette og efter) (i modsætning til for el fram) angivende stilling bag ved el som bageste del af noget; se II afterkast, -rå,-sting, -vogn.

III. after præg, se efter.

after- i ssgr, se også efter-.

afterbyg s *a''tərby''k* (til I after og aftre; jf afterkorn) dårlig byg. Vestjy(F.I.15).

aftergroet ptc og a (til II after 2; jf eftergroet) om mark: tilgroet. *de ær a''tərgrå'* Darum(F.IV.18).

afterhavre s *'awt,hawə* (til I after og aftre; jf afterkorn) dårlig havre. Houlbjerg.

I. afterkast s *'a''tər,kåst* Tvis, Hammerum-(F.I.16); *a''tərkâ·st* Herning. (substantivering af II afterkast; jf afterkorn) det ved kastningen bagest faldne og letteste korn. Avlum. Herning.

II. afterkast ptc og a (i bet 2:) *a''tərkâ·st* Darum(F.IV.18) **1)** (til II after 3 og aftre; jf afterkorn) i forb afterkast korn, dss afterkorn. Bording. Jf HPHansen.GD.I.114. **2)** (til II after 2) tilkastet. *æ hwål ær a''tərkâ·st* Darum (F.IV.18).

afterkorn s *atəko·n* Alrø; *a''tərku'ən* Lyne; *aw''tər kuw'ən* Darum(F.I.15); *'aw·tə-'kvor'n* Hostrup; *aw·tərkvon'* Agerskov; *'aw''tə,ko·n* Vodder; *aw·təkvo·rn* Brarup. [til I after og aftre; jf nty achterkorn samt afterbyg, -havre, -rug og afterstkorn; i skrift ofte gengivet agterkorn] ved rensning (kastning osv) frasorteret dårligt korn. Afterkorn Spandet(Fog 1808). Hadsh. Alrø. Søby Gernh. Tåning. Vedslet. Uldum. SOmme. *framku'ən* det bedste Korn, som flyver længst op, *a''tərku'ən* det daarligste, som ligger Avnerne nærmest Lyne. Hunderup. Ottsen.HostrupD.II.1.24. *æ 'aʊ''da,ko·n 'feg æ 'sveɳn, 'dɛ ku dɛ jɔ vɛ 'mu·s,lo·ɪd ,eɳ, 'dɛ vɔ fɔ 'ʀɛɳ· tɛ· 'hæ·sd* Agterkornet fik Svinene; det kunde der jo være Muselorter i; det var for ringe til Hestene Vodder. Hagerup.3.

aftermure v pass: *a''tərmu·rəs* (til II after 2) mure til. Vestjy(F.I.35).

afterrug s *'aw·tə'råw* Hostrup. (til I after og aftre; jf afterkorn) dårlig rug. Ottsen.HostrupD.II.1.24.

afterrå s *awterro* Vends(F.IV.367); *'awtər,råˑ* Ingstrup. (til II after 3 el til agter; jf bagrå) den bageste akselstok i en vogn; også om hele den bageste del af undervognen. Ingstrup. Gøl. Ulsted. StAjstrup. Grimstrup.

I. afterst s *a''təst* Holstebro(F); attest Ø-Svenstrup. ØVandet; at'est Hillerslev; a'test Tørring Skodborgh; attes Fabjerg; atterst Humlum; awtest Gerlev; attask Villerslev; agterst StSolt. [substantivering af II afterst; jf I after] afterkorn. ØSvenstrup. NPBjerregaard.ÅAO.16. Tørring Skodborgh. *æ a''təst ær e''t komən fræˑ ər* aftersten er ikke kommen fra det. Holstebro-(F.I.15). Avlum. || i overf bet: dæ go møj te at'est der går meget i svang Hillerslev.

II. afterst a *a.wtəst* Børglum; *awtəst* Råbjerg, Åsted Hornsh, Tise, Vrejlev, Houlbjerg, Bælum, Klakring, Barrit; *awˑtəst* Råbjerg, Års; agerst Hellum (jf ndf I 47); afters Åsted Hornsh; avtes Overlade; awdes Givskud; *a''təst* Lild, Torsted, Erslev, Vejrum(F), Tvis, Grindsted; *a''təs(t)* Humlum; *a''tərst* Hillerslev, Rær; atest Torslev; *aw''təst* Darum(F.I.15); *awˑtærst* Fjolde(jf ABjerr.Fjolde.208). [vn aptastr; sup til aftre; i skrift oftest gengivet agterst] **1)** bagest. afters Hiul dvs Baghiulene Åsted(Røst 1808). Gien paa de agterste Øg Bindslev-(Melsen 1811).JMJens.Vend.182. awter ææj å de awtest wun bagenden af den bageste vogn StOlai. *dæjˑ gåɳˑ hon så wiɭ siˑ teba·q, så kuj hon enɭ siˑ te de awtəst å øqˑe* dengang hun så ville se tilbage, så kunne hun ikke se til bagenden af øget. Åsted Hornsh(Krist.DS.II.171). Vindblæs Gerlevh. Darum(F). Fjolde(F). — kalderåb i legen enkeløb: "agerst å bagest herut" Hellum(Røjkjær; vel fejlhøring). **2)** (jf aftre 2) i forb det afterste (korn) el afterst korn: den dårlige og letteste del af det renscde korn (i mods til frammerst (korn)); afterkorn. Bindslev-(Melsen 1811). Schade.92. Blicher.XXII.63. Råbjerg. *åmsijˑər sku kuˑərəð kå·stəs; awˑnern sku tåəs fræˑ te ɣyˑərn, å roˑqən diˑələs iðˑə*

a''tast å de fram·ast omsider skulde kornet kastes; avnerne skulde tages fra til køerne, og rugen deles i det bageste (dårligste) og forreste Kvolsgaard.L.78. Houlbjerg. *'a''tast 'ku'ar* betyder dårligt korn Torsted. *æ owan kam kɔr''dasd, ɔ næsd a''dar kam de a''dasd ku'an* avnerne kom kortest og næst efter kom det afterste korn Skautrup.H.I.271. BJulNiels.B.210. Kok.DFspr.I.156. Fjolde. Hagerup.3. 3) i forb det afterste: efterbyrd. Givskud. Egvad. Grindsted. 4) videre anv af bet 2: dårlig. de ar 'west no 'atast 'bønar det er vist nogle dårlige kaffebønner. Torslev. *an 'a''tast 'kow'* en dårlig ko Torsted. *an 'a''tast 'skual* en dårlig skole smst.

aftersting s *a''tarstøŋ'* Darum. [ænyda attersting (Moth); til II after 3 el aftre el efter; mul også under påvirkning fra nty achterstek, holl achtersteek; jf eftersting] bagsting. Darum(F.I.35). de æ sy mæ at'erstyng, o saa ka et et go i styk'er Hunderup.

afterstkorn s *'a''tast'ku'ar* Torsted. *'awtast,ku'n* Barrit; *'awtast,ku·adn* Fjolde; *'aw·tas,kvorn* Hjoldelund. [til II afterst 2] dårligt korn. affaldskorn. VHjermeslev. Torsted. JSandholm.BH.71. Nees. BJulNiels.B.210. Fjolde. Hjoldelund.

afterstoppet a *a''tarsta''pat* (til II after 2) tilstoppet. Darum(F.IV.18).

aftervogn s [ænyda agtervogn (1659; ØH.1949.44); til II after 3 el til agter; jf nty achterwagen; i skrift gengivet agtervogn] den bageste del af en vogn; bagvogn. Hagerup.3.

aftes s, se u aften 1.2 sp 134f.

aftimset ptc og a (til af 19.3) timset fra, sigtet fra. Rugmelet blev aftemset; det aftemsede Mel lavedes der Kage af, det grove blev brugt til Brød Brede(SJyMSkr.-XIII.101).

afting s *a.wtaŋ* Børglum. — pl: *-ar* Mellerup. — m: Nøvends, Nsams; c: alm. [kontamination af aften og aftning; sporadisk forekommende] dss aftning. Mellerup(Krist.JyF.IX.1888.236).Hornslet(Krist.JyF.XII.25). *om 'a·w,ti'an* om aftningen Hjorth.NSams.34.

aftne v præs: *awtna* Hjoldelund; *aw''tnar* Vodder; *a·tnar* Fjolde; *åwtna* Als; pass præs: *ɔtanas* Hals Læsø; *aw·tnas* Vends(F); *awtnas* Lejrskov; pass ptc: *a.wtnast* Børglum. [1400t pret afnedes (HellKv.18)] upers: blive aften. Hans-Povls.HD.58. de awtne, de æ ve o mørkes Give. Vodder. Hjoldelund. Als. *dɛi 'a·dnai 'ti·la i ˌja·dan fa de· 'gʀO·v 'lOfd* Det aftner tidligt i Aften, for det er grå Luft Fjolde. || dep: Hals Læsø. JMJens.Vend.6. Tolstrup. Det begyndte at aftnes Aakj.VF.211. Lejrskov. Hunderup.

aftning s *awtnaŋ* Storvorde, Åby Hasleh, Lejrskov; *aw''tnaŋ* Nes, Give; bf: *a.wtnaŋi* Børglum, Ugilt; *'awt,naŋ'an* Storvorde, Dråby; *awtnaŋan* Udby, SHaldh, Fuglslev, Trige; *awtne·ŋ* el *awtneŋ'aŋ* Tved; - m: Nøvends, Tved; c: alm. - pl (i bet 2): *-ə(r)* alm. [1575 vdi afftningen (Vedel.Saxo.375), i bet 1; egl vbs til aftne; jf aften, afting samt mørkning, plasning; synes lidet kendt i svjy og ukendt i sjy; ®] 1) (især vestjy) overgangen fra dag til mørk aften; mørkning. de var sådan i æ sildige aftning Ferring(Krist.JyF.IV.164). Røjkjær. *han kam i æ aw''tnaŋ* Nes. Give. Lejrskov. de waa en awtning li'g i æ mørkning Hunderup. Sommersted. 2) (især vends og øjy) dss aften 1. *wi saj i 'u,hæ'ɭ 'hiəla awtne·ŋ i 'kwât,spel* vi sad i uheld hele aftenen i kortspil Tved. Om Avtnien holde vi aalti fri, og no erre jo novve gue laang Avtnier Nsams. — især i forb om aftningen. "Du gaar aldrig med mig ud — jæ er vel kuns go' nok om Aftningen?" KBecker.TK.I.95. Æ bette Stø etter wa hun aaep aa tæej aajjer Tjiel — hun ha jo laa' æ terett om Awtningen et bitte stød efter var hun oppe og tænde under kedlen — Hun havde jo lagt det til rette om aftningen. LCRingsholt.TK.43. MarieMagdalene. Lime. Skødstrup. Kartegilder var altid om aftningen Nsams(Krist.JyA.T.IV.32).

afto v pass: *a·to·as*, ptc: *a·to·i* Agerskov. (til af 19.3; jf afvasket) afvaske. *æ vu·n ær a·to·i, skal a·to·as* vognen er afvasket, skal afvaskes. Agerskov. Hagerup.96, 155.

aftoklet ptc (til af 19.5 og tokle, smøle, snøvle; sj) snøvlet færdig. *han 'gæ·a ɔ ˈtɔgla e 'he·la daw ɔ fe ˈala ˈnɔwa 'lawa, han 'kan 'it få 'aw,tɔgilt* han går og snøvler hele dagen og får aldrig noget lavet; han kan ikke få snøvlet færdig Felsted.

aftopper(jern) s (jf af 19.3) redskab til at afhugge (roe)toppene. *'aw,tɔ''pa — 'awtɔpa,ja·n le å hoq a 'tɔ''pa 'mæj* Give.

aftravlet ptc (til af 19.5) færdig med at have travlt. Nó hær æ awtraflt .. nu er min Travlhed forbi. Hagerup.98(jf F.III.838).

aftre a *aw·tar* Vends(F.I.5), *a.wtar* Børglum; *awtar* Hellum(F.I.15); *awta* Søvind; *aqtar* Agger-(F.I.15); *a''tar* Mors(F.I.15), Vejrum Hjermh-(F.I.15); *aw''tar* Darum(F.I.15), Vodder; *awta* Felsted; awter StSolt; ajtə(r) Års. [til II

after; egl komp: "bagre", jf vn aptare og II afterst og bagre; i skrift oftest gengivet agter] **1)** som ligger (befinder sig) længere tilbage el bagude i forhold til noget andet; bagest. After. Adj. bag, bagerst Åsted (Røst 1808). Tolstrup. han havde set en stor sort hund, som havde et tov på, gå imellem de to agter hjul Strandby(Krist.DS.VI.1.37). *å, vel du iʦ køs katən i heŋ awtə yw·?* åh, vil du ikke kysse katten i hendes aftre øje (dvs: bagi). Søvind(F.II.105). På skafter (dvs af leen) er der to knager, "æ frammer og æ awter knag" Feilb.JS.174. **2)** i forb det aftre el (det) aftre korn, om den (letteste og dårligste) del af kornet, som ved rensning med kasteskovl faldt ned bag det tungeste (og værdifuldeste) korn (dvs nærmest den kastende); afterkorn. Råbjerg. Ulsted. *awtə ko·ən* Tåning. "Frammerkornet" .. var renest .. Det øvrige Korn kaldtes det "ættest" (i Stensballe det "awte") og skulle kastes igen Gejlager.NHF.91. Det var kun det agter Korn, der blev brugt til Brændevin. Lidegaard.GF.67. Uldum. Hunderup. Vodder. Felsted.

aftrin s (jf af 19.3 og aftrit) wc. *æd 'ɑʊ̈·ˌtʀɪn* Hjoldelund.

aftrind a (spøg dannelse efter aflang) i talem: den æ awtrind lisom frederik marettes kjen· (kærne) Gylling.

aftriner s *'a·'tʀi·nə* Aventoft; *'a·ʊ̈ˌtʀi·nəi* Fjolde. (nomen ag til trine af, jf af 19.3) spec: person, som skridter en grænse af mellem (eng)lodder. Aventoft. Fjolde.

aftrit s *'a·ʊ̈ˌtʀet* (< ty Abtritt; jf aftrin) wc. Fjolde.

aftrukket ptc og a *'aw·ˌtʀo''kən* Tvis; *'awˌtʀɔl* Felsted; *'a·ˌtʀå·t* Ladelund. **1)** (til af 19.3) **1.1)** fjernet el frigjort (sig) fra. *haŋ ˈha·j sæ 'awˌtʀɔt ɔ va 've ɔ gå i 'sæŋ* han havde taget tøjet af og var ved at gå i seng Felsted. No vild di ha en Guldring, hun hai o hind Finger, men den saat saa fast, di kund int fo en awtraat Feilb.FH.85. **1.2)** passivisk. || befriet for (noget). *væn vi føsd haj ən a·tʀå·d blæw ən ən sdo·ŋ kɔxd* når vi først havde den (dvs osten) aftrukket, blev den kogt en time Ladelund. || fradraget, afkortet. siden den 10. har de nu ogsaa aftrukket os betydeligt med Brødet. Dette Afdrag skal kun vare 10 Dage siger de, men vi kender jo de Herrer Citat 1917(SJvAarb.1926.282). **2)** (til af 19.5) om bier: færdig med at trække. Om efteraaret, naar de havde aw·trok'n og de ikke fløj ud mere, blev der bundet en gammel Sæk .. for Mundingen af Kuben. SprKult.V.5.

I. aftræde v *å'tʀæ·ð* Lejrskov. (til af 19.3 og træde, føre trætte) i forb ikke lade sig aftræde, ikke lade sig overbevise, ikke indrømme at have uret. Hand vil it' la sæ avtræ·e, Han holder paa, at han har Ret Felsted.

II. aftræde v *åwtʀæ·j* Linå. (til af 19.3) **1)** afskridte, måle med skridt. Linå. **2)** fratræde (et embede). ptc: avtraadt Felsted.

aftræk s *'å·ˌtʀæk* Vends, Torsted, Agger(F); *ò·tʀæk* Hornumh(F); *ò·ətræk* Sleth(F); *òw·tʀæk* Hjelmslevh(F), Tåning, Mols(F); *'aw·ˌtʀæk* Randers(F), vjy(F), Ål, Darum(F). — n: Vends, Sleth(F); c: Randers(F), Hjelmslevh(F), Molsh(F), vjy. (jf af 19.3). **1)** ekstrakt. Det første Aftræk kaldes "Urt" og smager godt Gejlager.NHF.85. **2)** (jf afsæt 2.2) afsætning, salg. Tolstrup. Tåning. Linå. *dæ æ nåk 'iʦ 'reqtiq nøj 'å·ˌtʀèk 'po· əð* der er nok ikke rigtig nogen afsætning på det Torsted. Agger. Hunderup **3)** mørtelovertræk på væg el mur; puds. *di brut kalk te åwtræk i stæj'n få li'ə* de brugte kalk til aftræk i stedet for ler Linå. Røjkjær. Ringkøbing(F). Hunderup.

aftrækkende s (jf af 19.3, aftræk 3 og aftrækning) puds. *æ 'åʊ̈·ˌtʀæ''gəŋ* Vodder.

aftrækker s *'ɔwˌtʀækʊr* Hals Læsø; *'å·ˌtʀæ''kʊr* Vrove. (nomen ag til trække af; til af 19.3) den del af bøssens lås, som man trækker i for at affyre skuddet. Tved. Linå. Aventoft.

aftrækning s *'å·ˌtʀæ''knəŋ* Tvis. (jf af 19.3, aftræk 3 og aftrækkende; mur) puds (på væg el mur). Vrove. *huɾ æ 'å·ˌtʀæ''gnəŋ wɑ fåʃən 'ɑ̈· sgu æɾ kli·nəs, ɔ næsd ɑ''dəɾ liviəs fɑ·ɾ de blöw kɑl''gəɾ* hvor aftrækningen var faldet af, skulle det klines og næst efter livvies, før det blev kalket. Skautrup.H.I.25.

aftung a *'å·ˌtåŋ'* Vrove; avtong Avlum; av'taang Lønborg; autong Egtved. [dannet efter aflang? vjy, nu svindende; ®] om ting: som (ved ophængning) ikke balancerer, ikke er lige tung i begge halvdele el sider; sidetung. Avlum. "Aftung" kunde man sige om et Kornlæs eller et Hølæs, som var kommen til at ligge skæv. Det kunde ogsaa siges om to ting, som skulde veje det samme, hvis den ene halvdel var tungere end det andet, så var det aftung Brande. Strellev. Hoven. jf: hvis der skulle bæres en bjælke på skulderen så skulde den helst balancere så nogenlunde, gjorde den ikke det, da var den tungeste ende aftung Bording. — især om hjul, som er tungere i den ene side end i

den anden. Vrove. NOmme. Hvis et Hjul ved frit løb standsede med et bestemt sted nedad hver Gang, så var den autong. Egtved. — om kværnsten, slibesten olgn. naar man skulde henge en Slibesten o æ drov (haandsvinget), maatte den ikke være aftung, det kunde volde megen besvær at faa den ligevægtig Vedersø. æ Stien i æ Kva'en er av'taang, Stenen i Kværnen er for tung i den ene Side Lønborg.

aftusle v (til af 19.5) i pass: bringes i endelig orden. Hagerup.100(jf F.III.896).

aftyret ptc otyred Als Hindstedh; awtyr Gudum Skodborgh; awtyer Vinding Ulborgh; awty·ret SBorris, Hanning; *aw·ty·rəð* Lønborg(F). (til af 19.5; især hard; ®) om ko: dss afløben 3. Årestrup. Hvirring. Sennels. Oddense. Vrove. Naar vi ikke kunde faa en Ko "awtyr", saa gav vi den "Hjortsprøng" eller "Stangse marine", noget, der lignede Fiskeskæl Gudum Skodborgh(HPHansen.KK. 33). Hjerm. Ryde. Nær æ Kow wa awtyer, blöw den gjaen ladt (dvs åreladt) Vinding Ulborgh(HPHansen.KK.9). Avlum. Bording. Snejbjerg. Hover. Vorgod. Skern. Ølgod. Brande. Hjerndrup.

aftægt s *'ɔwtækt* Hals Læsø; *aw·tætj* Børglumh(F); *'a.wtekt* Børglum; *aw·tæqt* Tolstrup(F), Sleth(F); *Oð'tæjt* Åby Hasleh; *'ow',teqt* Nsams; *aw·tæjt* el *aw·tət* vestjy(F), Darum(F), Lindknud(F); *'aw·ˌtæjt* Tvis, Agerskov(F), Vodder, Løgumkloster, Hostrup, Braderup(F), Sundeved(F), Angel(F); *aw·tet* Kvong, Hunderup; *awtit* el *'awˌtæjt* Ål; *ˈawtæjt* Felsted; *a·ðtæxd* Fjolde. — f: Nøvends, Tved. — n: sønderjv. — c: ellers alm. [jf af 19.3; aftægtsforhold er kendt fra 1600tallet: 1636 afftegt (Skast herredstingbog.1636.(1954). 10), men ordet, der er alm udbredt over hele området, er først alm kendt fra 1700tallet; det forekommer fx i sønderjy marknavne som Aftægtseng (1791), Aftægtshave (1790), jf også u aftægtsfolk; synonymer er ophold, underhold, undertægt; ligesom aftægtsforhold nu kun sjældent oprettes efter gammelt mønster, er ordet og dets ssgr nu også svindende] **1)** (livsvarigt) underhold (bolig, naturalier osv), som den, der har ejet en ejendom, ved afståelsen betinger sig af den ny ejer. og skal hun hafue quit og fri hendes løfstid for ald udgift, saavidt det offuen melte aftegt af gaarden vedkommer Sorring i Dallerup sogn (1711; AarbAarh.1916.148). "Vildd du no, a en fremme Mand sku' go ind te de, o a di gammel Faáer o Múer sku' ta djær Awtæit a ham, istejfor a vi sku ha waa Føe i wor Aallerdom ve waa Søns Búer". Bloch.62. en god Aftægt som andre fattige Folk, 3 Tønder Korn og en Rigsdaler til Tobak og en Ko paa halv Mjelken og Lov til at have 2 Høns og en Gaas NLevinsen.FV.82. Hundslund. *di ha fɔn 'åw·tæjd vɛ 'kʀɛ·sdən* de har faaet Aftægt hos Kresten Vodder. — især i forb som gå, komme, være på aftægt. *da 'jærək wå blɒwən 'ænkəmɔj' ɔ 'åp i 'o'rən 'så·lt hɔj 'huwst ɔ kam på 'awtækt* da Erik var blevet enkemand og var oppe i årene, solgte han huset og kom på aftægt Hals Læsø. *di æ gon po 'aw·tèqt* Torsted. Klakring. Ål. Hagerup.171. || (billedl, spøg) i talem: *han seðər nåk o aw·tæjt ve dæj* om en, der sidder på en kant af bænken hos en anden vjy(F). Krist.Ordspr.2. || (sønderjy) i en skæmtehistorie, hvor man befrier sig for en aftægtsbyrde ved at drukne aftægtsmanden: "Det er Endrupskovs aftægt". Krist.M.11.56. SJyMSkr.1941.98. Krist.JyF.IX.106. Krist.JyA.T.II.20. **2)** (sjy) aftægtsbolig. Haderslev. *di æ flɒd å· 'åð·tæjd* de er flyttet paa Aftægten Vodder. (man) sagde i Får-hus: "op i æ kammer" og "op o æ awtæjt", til trods for at disse værelser lå på helt samme plan som stuehusets øvrige rum Bov. Rise. 1817 fek Hendrig e gå'e. E avteit va' da færrebygge. SAndr.SBH.21. Kort æddere fandt di ham død i hans lill Åvtæjt MartinNHansen.VA.25. **3)** om månens aftagende. Darum(F). *a 'mo·n æ i 'awˌtæjt* månen er i aftagende Ål.

aftægts- i ssgr; af de talrige (nu svindende) ssgr kan foruden de ndf anførte nævnes: (til bet 1:) aftægtsbolig, -enke, -forhold, -giver, -kontrakt, -korn, -lejlighed, -mælk, -papirer, -pige, -rum, -stue, -tager, -underholdning, -ydende, -yder, (til bet 2:) aftægtsdør, -skorsten.

aftægtsfolk s *'aw·tesˌfɔlk* Børglum; *'owteqtsˌfɔlk* Nsams; *'að·texsˌfal·g* Fjolde. (til aftægt 1) SBork(1754.Vider.II.542); ØLøgum(1795. Vider.III.72). Kvolsgaard.L.134. TKrist.BT.14.

aftægtshus s *'aw·tèqtsˌhuxs* Torsted; *ˈawtæjtshus* Rise; *awtæjtshu·s* Løgumkloster, Storvorde. (til aftægt 1). Tolstrup. Storvorde. Skautrup.H.I.21. *dæŋ 'gamøl hæ 'bɒxd sæ pd 'a·ðtæxdsˌhu·s* Fjolde. Hagerup.2.

aftægtskone s *'aw·tesˌku·n* Børglum; *'aw·tèqtsˌku·n* Torsted; *ˈawtæjtsˈku·n* Rise; *'a·ðtæxdsˌku·n* Fjolde. (til aftægt 1) HJens. HDF.11. Hundslund. Skyum.Mors.1.121. Aakj.

MM.39. *hun sedde Awwtæjtskuen i en Goer ABerntsen.I.17.

aftægtskærne s (til aftægt 1) (spøg) lille lerkærne, hvori små portioner (fløde) kan kærnes. Flødegryde med taphul og en "aftægtskerne" 20 centimeter høj. Hundrede Aar.131.

aftægtsmand s *'awtæqts,ma:ŋ* Tved; *'aw·tèqts,manˌ'* Torsted; *'aw·tæjts,manˌ'* Vodder; *'aθ·tɛxs,manˌ* Fjolde. (til aftægt 1) Tolstrup. Skyum.Mors.I.118. a vild' missel nødde ha' hat ham (dvs Metusalem) te Awtesmand Aakj.GJB.87. Ål.

aftæring s *aw·tæ·reŋ* Darum(F), vestjv(F). (jf af 19.3) forbrug (af fødevarer og drikke) Dær ær stor Awtæring i dæn Hus, der går meget til af Mad og Drikke, der kommer mange Fremmede Holmsland(Røjkjær), Hoven. Hunderup.

aftærske v ptc: aftorsken Blich.XIX.9, Gram; *'aw',tåskən* Ål. [1601 afftrerske (Heresbach. Om Bondeværk. NkS 351 d.4°. SprKult.-XIV.152); i alm vel < rm] **1)** (til af 19.3) ved tærskning skille kærnerne fra strået. Saaet Rug 7 Td. 7 Skpr. avlet 36 Traver, aftorsken 27 Td. 3 Skpr. Hemmet(1772. JySaml.I R.IX.80). Schade.Mors.300. Saa snart Rugen var vel i Hus, blev der aftærsket en Trave eller to til den første Bagning af den nye Høst AarbRanders.1945.73. **2)** (til af 19.5) i ptc: tærsket færdig. *vi hår 'aw',tåskən* Ål. Den, der først fik aftærsket, fik travl med at sende en Fluesmækker til den Nabo, der ikke var færdig Løgumkloster(SJyMSkr.XIV.47).

aftøjret ptc og a *'aw,ty·ət* Ål. (til af 19.3) afgræsset ved kvæg i tøjr. Spergel, naar disse om Sommeren var aftøjrede, eller slaaet til Opfodring om Vinteren, blev Brakken skrælpløjet Valsgård. *a 'græs,mark æ 'aw,ty·ət* Ål. — jf: første Aars Græsmark kaldtes for de nye Agre, forsaavidt de blev brugt til aftøjring. Valsgård.

aftørre v pass: *'aw,törəs* Felsted; ptc *aw·törə* smst. **1)** (til af 19.3) tørre af. *e 'op'vask 'æ 'aw,törə, dæŋ·sga jo 'aw,törəs 'iŋ dæŋ blywə 'iŋ i ə 'sgaf ,sæt ɔ dæŋ va 'nem ɔ tö 'aw fɔ e 'vaŋ va 'gɔt 'va·mt* opvasken er tørret af, den skal jo tørres af, inden den bliver sat ind i skabet, og den var nem at tørre af, for vandet var godt varmt Felsted. || (passivisk) i ptc: blevet tør. *de hæ 'iţ 'ræŋə 'möjə fɔ e 'væj æ 'oļə'rɛ· 'aw,törə* det har ikke regnet meget, for vejene er allerede tørre igen Felsted. **2)** (til af 19.5) ptc: færdig med at tørre. *no 'næn de e 'gæn, de 'ha·j 'æsən 'aw,törə i 'dæŋ 'blæst* nu regner det igen, det var ellers tørt igen (overalt) i den blæst Felsted.

afuld s, se armfuld.

afulde v, se armfulde.

afvandet ptc og a *'Ow·,waŋ·əð* Tved; *'ow'-,waŋəl* Hundslund; *'å·,wåŋə* Hillerslev; *'aw-,waŋəl* Ål. **1)** (til af 19.3) befriet for vand (ved dræning olgn). *de blywə jo 'aw,waŋəl* det (dvs sur jord) bliver jo afvandet Ål. **2)** (til af 19.5) færdig med at vande. *a 'hå·r 'ow·,waŋəð* Tved. Hundslund. *wi hår 'å·,waŋ·ə* vi er færdig med at vande høvderne Hillerslev. Skyum.-Mors.I.229.

afvandingsgrav s (jf afvandet 1) drængrøft. *en a·vaŋŋŋsgråð'* Løgumkloster. *aw·vaŋŋŋsgraw* Aventoft.

afvaret ptc og a *aw·wå·r* Ringkøbing(F), Hammerum. (til vare af, (søge at) hindre; nu 1 br) **1)** om vej: bekendtgjort som ufarbar. "æ Væj ær awwår" når det er almindelig kundgjort at den er ufarbar Røjkjær(jf F). **2)** om ko: aftyret, drægtig. æ Ko er awwå'r Gellerup. Hoven. i Aadum ved Tarm puttede man en sprællelevende Frø ned i Halsen paa de Køer, man ikke "ku fo awwår". Det blev gjort, saa snart Dyret var sprunget. Ådum(HPHansen.KK.7).

afvasket ptc (jf afto; vel < rm) **1)** (til af 19.3) renset ved vaskning, vasket ren. *e 'sgə·blöw 'aļə 'a·vasgət, mæn kon 'a·slæjt ɔ sɔ pod 'ob ebax e 'viŋə'hasp* skeerne blev aldrig afvasket, men kun slikket af og så puttet op bag vindueshaspen. Rise. jf vbs: *a·vaskən* opvask. Keitum. **2)** (til af 19.5) færdig med at vaske. *no ho vi 'ow',waskət fo 'dæŋ' gåŋ'* Hundslund.

afvej s *aw·væj* Lejrskov. pl: *'aw,væj·* Ål. (< rm, 1 br) vej bort fra den rette vej; i forb komme på afveje. Ål.

afveksling s *'aw,wækslen* Storvorde; *'aw-,wækslen* Tved; *'aw,vækslen* Give. (< rm) variation. alm. — i forb til afveksling, til forandring. TKrist.BT.136. Give.

afvise v *'aw,wi·js* Torslev; *'ow',vi·s* Hundslund; *'aw,wij·s* Erslev; *'aw(·),vi·s* Vrove, Give.-vbs: afvisning *'ow',visnen* Hundslund; *'ow-,wi·snen* Tved; *'aw,wiksnəŋ* Erslev; *'aw,vi·snen* Give. (< rm; til af 19.3) tilbagevise. alm. || i ptc: tilbagevist, ikke godkendt, ikke antaget osv. Sønderup. Skyum.Mors.II.273. Give. Felsted. || i præs ptc. *hon wa 'ow',vi·sən 'li· fræ 'föstən 'ow'* hun var afvisende lige fra først af Hundslund. Skyum.Mors.II.216.

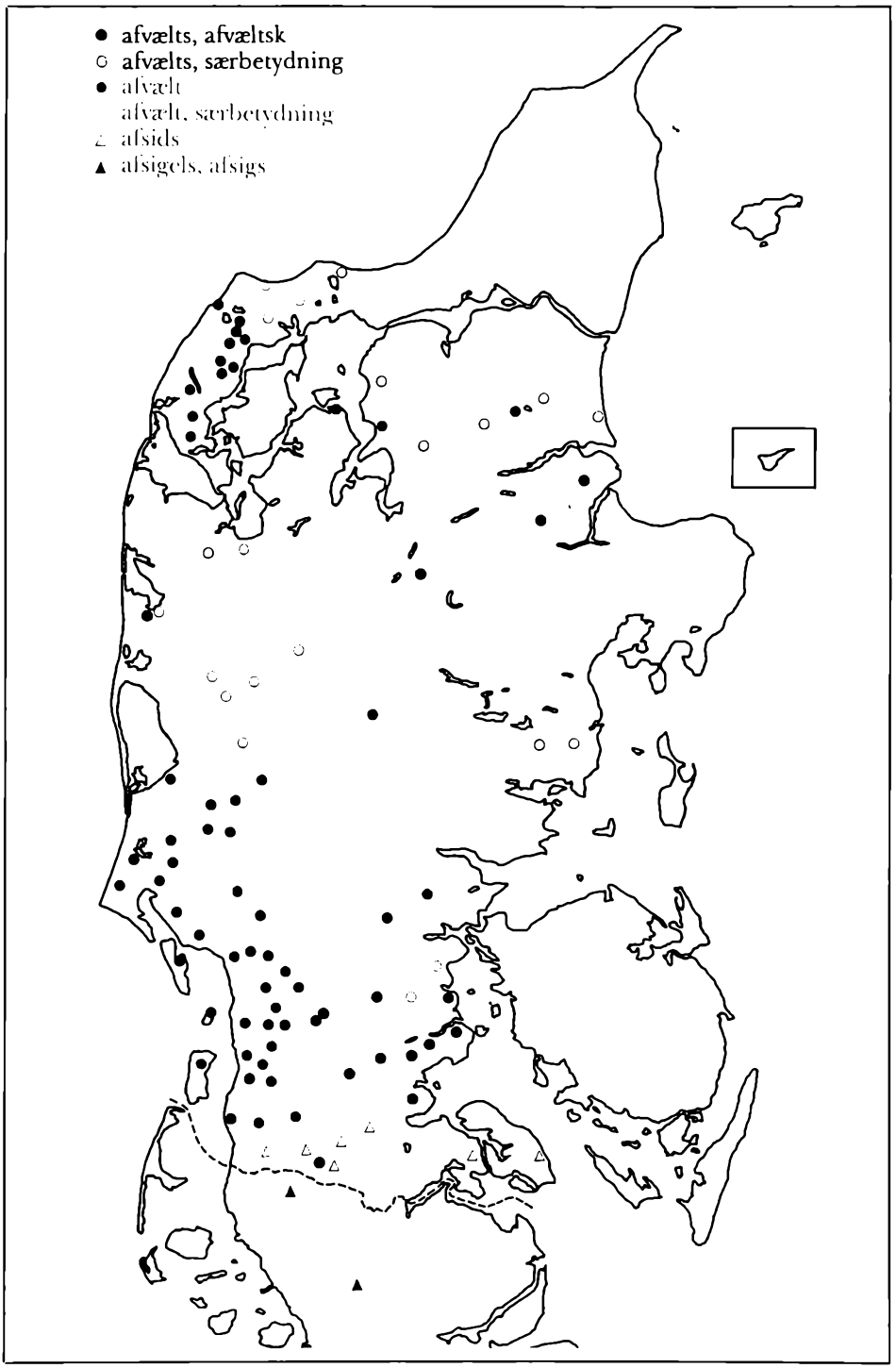

Kort nr. 12. Adjektivet og adverbiet afvælt med sideformer og synonymer.

afviske v (til af 19.3; 1 br) viske el tørre af. *vi sga ha 'de 'bo·ə 'aw¸vesgə, de 'æ sɔ 'fuɬt a 'plæt di sga 'aw¸vesgəs* vi skal have det bord visket af, det er så fuldt af pletter, de skal viskes af Fælsted. Sønderborg.

afvokset ptc og a *'ow'¸wåksət* Hundslund; *å·wust* Erslev; *å·u'st* Herning; *'aw¸væ'st* Ål; *a'væjst* Hostrup. (til af 19.5) færdig med at vokse. Vrove. *do hɔr e''d 'å·¸uğsd i'no* du har ikke afvokset endnu Skautrup.H.II.73. *a håð 'aw¸væ'st 'dæɳ'¸gåɳ' a wa 'ne''tən 'o'ə da wa a 'fuɬ''vɔqsən* jeg havde afvokset dengang jeg var nitten år, da var jeg fuldvoksen Ål. — om korn: Hundslund.

afvreden ptc og a *aw·vrèj·ən* Darum(F), Agerskov(F); *aw·vræj'ən* Darum(F.III.581). [egl vel, til af 19.3: vredet ud af sin naturlige el rette stilling, jf præt: afvred, forvred (Sgr.XI.32), samt: "awvrejen høres som benævnelse for hekseskud.SBorris"; sporadisk kendt over hele området, men 1 br og stedvis m vag betydningsafgrænsning;®] 1) "som er medtaget af en ubetydeligere Sygdom" Agerskov(Lyngby. jf F). jf: "tabt i Vægt — efter en Sygdom — radmager" Brejning. — "ynkelig" Resen. — "det kunde maaske siges om een der var helt elendig at han var afvreden" Velling. 2) tvær; vranten; arrig (og uvillig). Jetsmark. Kolt. Hillerslev. Nysogn. Ejstrup. Vrigsted. Billum. Jerne. Hunderup. *din aw·vrèj·ən oŋ·* Darum(F). Seem. jf: "tvær eller arrig efter en mindre Sygdom" Herborg. — også: "vanskelig at tale med" Vust. "afvisende" Galten. — "dvask, sløj" Vust. Hjerm.

afvædret ptc og a o·vejre Fjelsø; åvejred Sjørring. (til af 19.5; spredt forekomst;®) om får: dss afløben 3. Vebbestrup. Fovlum. Dalbyover. Galten. Rødding Nørlyngh. Givskud.

afvælging s *åwæleŋ* Hellum. — n. — (jf af 19.3; sj) hvad der er tilbage efter at det bedste er valgt. Afvelling Tise. *de war åwæleŋt wa teba·q* det var det dårligste (der) var tilbage Hellum.

afvælt a og adv ovælt Borup, Mjolden; oevælt Fovlum; *å·wèlt* Torsted; *'aw¸vælt* Ål; *aw·vælt* Darum(F); *'aθ·¸vælt* Vodder; *'a·w¸vælt* Mandø; a·vælt Roager; avil Fjelstrup. [til ændre af, of, se a-; sv dial åvällt, ds, no dial aa velte, ds, fær avveltur, ds, oldisl, isl afvelta, ds; jf no dial aavelta, f, og aalvelta, omvæltet stilling; folkeetymologisk her og der sikkert tilknyttet præp af; flere steder kun erindret af de gl; jf afsids 2, afsigs, afsigels, afvælts og afvæltsk; sc kort nr 12;®] 1) (især Thy og Svjy) om kreatur (især får el hest): som (p gr af udmattelse el sygdom) er faldet om på ryggen og er ude af stand til at rejse sig igen. Naar et Kreatur bliver "o-vælt", saa det ikke atter kan rejse sig, skal man have fat i et Menneske, der har slaaet en Angermus ihjel med Bagen af sin højre Haand, og saa snart dette Menneske stryger med den Haand tiende paa Kreaturet, saa rejser det sig og fejler ingen Ting Krist.JyF.VI.263. StArden. VVandet. Tilsted. æ hejst bløv åvælt å lå po æ røg å ku et siel kom op Snedsted. Bested. Ydby. Ejstrup. Viuf. Hemmet. Hoven. *ən 'hæst blywə 'aw¸vælt ælə ən krea'tu'ə blywə 'aw¸vælt sɔ ska an 'hæn' o 'ræjs dæm — di ka kɔm te o 'leq o a 'rø''k ælə o a 'si· mæ a 'bi'ən i a 'væj'ə — di ka 'æ'' 'leq 'læɳ· — di ka 'dø· 'å·ət* en hest bliver afvælt eller et kreatur bliver afvælt, så skal man hen at rejse dem, — de kan komme til at ligge på ryggen eller på siden med benene i vejret, — de kan ikke ligge længe, de kan dø af det Ål. Horne. Tistrup. Årre. Nordby Fanø. Vejrup. Darum. Hunderup. Seem. *æ fo'o ku blyw 'a·w¸vælt i· 'doəl'ga·f* fårene kunde blive afvælt i dolegabene Mandø. SHygum. Gram. Roager. Brøns. *æ 'hæsd æi 'aθ·vælд i· 'gʀo·f* hesten er afvælt i grøften. Vodder. Rømø. || også (spøg) om person. *æ ðo 'hi'əl 'å·wèlt?* kan du ikke rejse dig igen Torsted. Snedsted. Hunderup. 2) (spredt i vjy) i videre anv: udmattet, udkørt. Hillerslev. Østerild. Hjerm. Staby. Brejning. SBorris. a hå slet så·en i et i dav, the a æ hiil avvælt Oksby. Ansth(F). Hjerndrup.

afvælte v (til I afvælt; sj) refl: afvælte sig, tumle, rulle sig. ovælte sig. Kolt.

afvæltet ptc (til af 19.3) væltet af. *æ 'gʀø'i blåθ jɔ a'¸vælд i·n 'vɔl' 'hæn 'mɛ''d ai· 'bo·i* Grøden blev jo væltet af i en Vold hen midt ad Bordet Vodder.

afvælts a og adv *av·əls* ØLindet(F), Agerskov(F); *'awɬs* Løjt; *'aθəls* Øsby. [afl til I afvælt; sv dial åvälltes, no dial avveltes, ds; især sjy;® se kort nr 12] 1) dss I afvælt 1. Staby. Hoptrup. Sommersted. Vedsted. avæls siger vi om en Ælling som falder om paa Ryggen Gram. *dæɳ æ blöθən 'aθəls* Øsby. Om aftenen laae vor Vædder død, den var bleven "avilds" som man siger Dagbog fra Løjt 1858(jf Stambl.II.148). 2) dss I afvælt 2. Vust. Ravnkilde. Overlade. Odder. Aspe.

afvæltsk a og adv (afl til I afvælt) dss I afvælt 1. Vi bruger Ordet avildsk, som nærmest betyder hjælpeløs. F. Eks. Naar en Hest er kommen til at ligge paa Ryggen og ikke selv kan komme op Agerskov.

afvænnet ptc og a *'a·'væ·ŋ* Hostrup. (til af 19.3) vænnet fra. Felsted. Ottsen. Hostrup-D.II.1.162.

afvånden a *aw·wå·ŋən* vjv(F, jf F.III.1129). [til af 19.5, jf sp 72.29; sidste led a vånden, kræsen; sporadisk forekommende, især vestjy, men med vag betydningsafgrænsning;®] kræsen. SRind. afvont, kræsen, sær Kolt. NOmme. Hjerndrup. Billum. — også: vanskelig (at omgås, at gøre tilpas). Brovst. Vesterø Læsø. Hillerslev. Bredstrup. Brande.

afæde v pass: *'aw¸æRəs* Felsted. — ptc: *'å·¸æt* Tvis; *'aw·¸æt* Fovsing; *'aw·¸et* Jelling. *'aw¸æt* Felsted; *a·æt* vslesv(F. IV.57) (1 br uden for ptc) **1)** (til af 19.3) dss afgræsse. Nørhå. I Gaardkrog Eng . . havde der gaaet Kreaturer, saa der var afædt Græs for 3 gode Læs Hø. HKKrist.ØHorne. 85. Ål. *de 'gaməl 'gRæjs sga 'føst 'aw¸æRəs; e 'hø·ə hæ e gRæjs 'aw¸æt, di sga 'sna·t 'fløðəs* det gamle græs skal først ædes af; køerne har græsset ædt af, de skal snart flyttes Felsted. — (spøg) overf: Han for jo nok æ Tyrslau ouædt en Gaang, dvs han kommer jo nok til at mærke grænserne for hans kunnen engang. Klinting.VS.109. **2)** (til af 19.5) i ptc: spist færdig. JPIvers.BB.11. de tov ju en fi stånj, endnen di fæk ædt AarbThisted.1946.380. lad os nu bie, til de andre bliver færdige og faar afædt Højbjerg(Krist.JyF.IV.230). Jelling. || også (sj uden for Thy) passivisk: (over)mæt. O·edt, om et dyr, der har ædt sig overmæt NKongerslev. a er hil o'ædt Lild. Nors. Sjørring. Nørhå. Ydby. || i talem: *fa''dəmaŋ' hɔr ålər hwi·l, næ·r haŋ fɔr 'å·¸æt, sga haŋ uğr ɔ sgi·r* fattigmand har aldrig hvile; når han får afædt, skal han ud at skide. Skautrup.H.1.161. Røjkjær. jf: *i ve·r i''t, hwa æ smo byŋ'ər di li·ər, ven di har a·æt ska di fram' å ski·r* vslesv(F.IV.57).

aføden ptc *a·öw·əŋ* Vslesv(F) [vn afauðinn, nægtet en af skæbnen; jf øden; hvis udtalen er rigtig gengivet, kunne det være præs part afødende] forholdt en af skæbnen (modsat øden: forundt el beskikket (til gunst for en) af skæbnen). Hvad der er Folk aeuend (el aøvend), dèr it møj aa gør' ved Gram(M.J.Skov). (foranstående er kilden til:) *va dær æ fålk a·öw·əŋ, de æ dær it möj å gör ve* Vslesv(F. u afevnet I. 6).

afådet a *aw·oəðə* (?) (til af 19.5 og a ådet el ådig, grådig) egl vel: som er færdig med, har holdt op med at være grådig; kræsen; som for tidlig får afædt. Vejle(F).

afåndet a *awå·ŋə* Angel(F) (til af 19.3) kort åndet. Hagerup.2.

ag s *ax* Als. Fjolde. Hjoldelund. — n. [no dial ak, kørsel, fsv ak i ssg thorak, torden; egl vbs til II. age; jf I. age] **1)** som vbs: det at age; kørsel. *ɛd 'ʀast 'ax* en hurtig kørsel. Als. **2)** konkr: rum, der køres ind i. **2.1)** overdækket rum mellem to ladebygninger til gennemkørsel m kornel hølæs. Ribeegnen(Molb.). **2.2)** del af lade, hvori indkørsel og aflæsning af korn, hø osv kan finde sted; kørelo. Aget til Vogne Begtr.Jyll.1.165. Laden – Høladen -var, som i Gaardplanen fra Fjolde, delt i Ag (et Kørerum) og Høag, hvorfra var skilt en Svinesti Sydsl.I.119. *æ dʀjðəʀ 'jŋ. i· 'ax* jeg kører ind i Aget Fjolde. Hjoldelund. **3)** sted i marsken (el fra havsiden), hvor man kører op på diget. Emmerlev(DStedn.V.304).

Agathe propr. [jf sancta Agatha Hell-Kv.69; helgenindens dag var 5. februar] i forb sidde Agathe, i folketroen: ved at sidde oppe Agathenat få mulighed for at se sin tilkommende kæreste (mand). Sgr. VIII.61, X.78f.

agatheaften s aftenen før 5. februar. De sad "Agate-aften" og ventede på kjæresten, at han skulde vise sig for dem Tørring Gerlevh(Krist.JyA.IV.151).

agathedag s den 5. februar. Den, der gjærne vil vide, hvem den skal giftes med, kan aftenen forud for Agathedag (5. februar) gå ene ind i et helt mørkt kammer Grynderup(Krist.DS.VI.2.257). jf: Faster én st. Agathes dag, så drömmer én om natten, hvem en skal have Åby Kærh-(Krist.DS.VI.2.257).

agathenat s dss agatheaften. Krist.DS. VI.2.257. Feilb.Jul.II.124.

I. age s *'a·x* Als. – c. – [no dial aku, fsv aka; vbs til II. age; jf I. ag, agelse, II.agen og I. agende] **1)** som vbs: det at age; kørsel; køretur. Vends. *fa'væl ô mònə tak fɔ æ a·x* Havnbjerg(F.IV.6) **2)** konkr: dss ag 2. Brejning ("til at køre Vogne i om Vinteren, naar de stod i Hus"). **2.1)** dss ag 2.1. En Age – Aage – er Navnet paa en smal Gyde mellem to Længer af Laden Ørsted. *æn 'a·x* Et lukket rum mellem 2 ladebygnin-

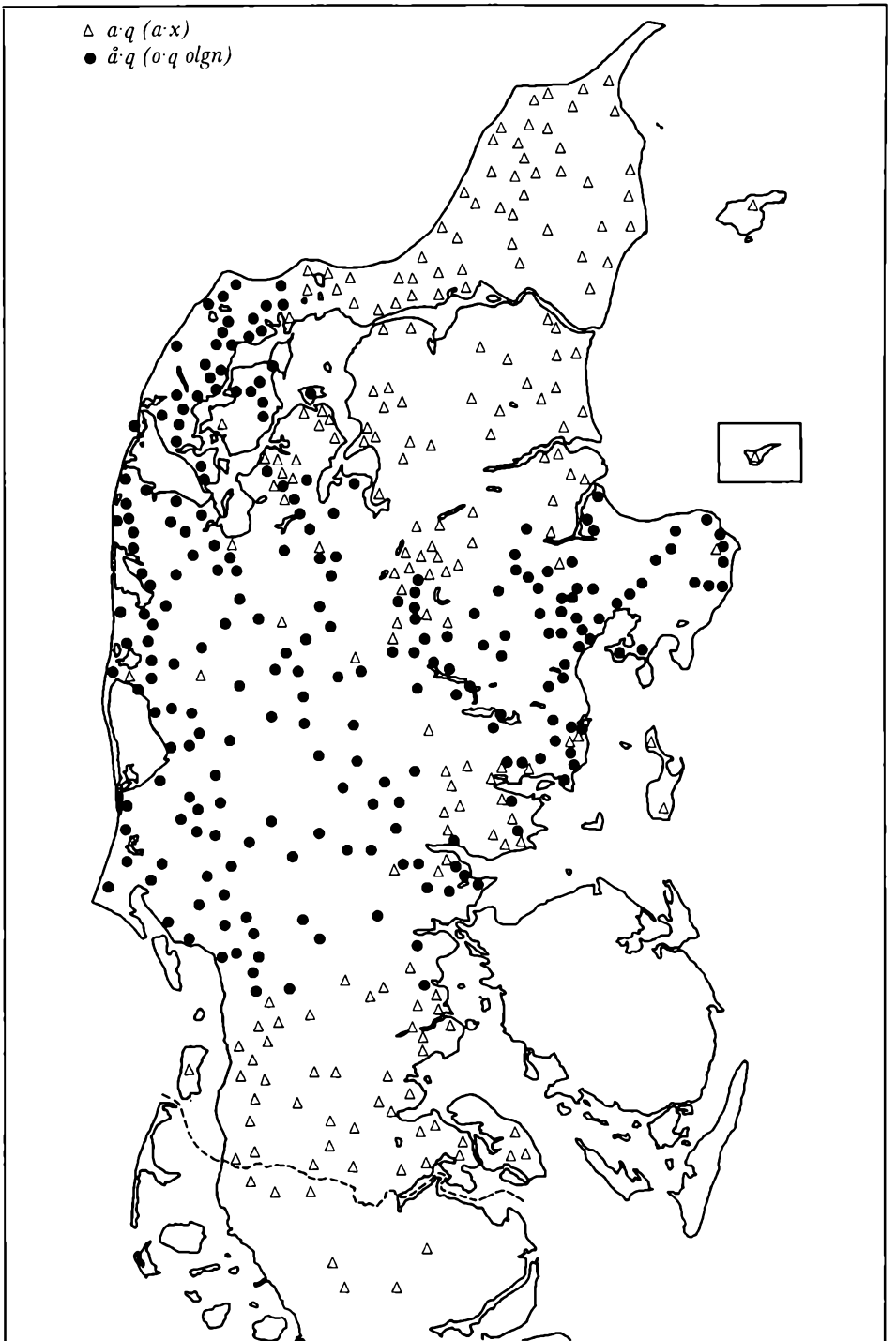

Kort nr. 13: II.age, infinitiv.

ger til at køre vognen ind i Als. 2.2) dss ag 2.2. Sjørring. Bredstrup. NNebel.

II. age v *a·q* Vends, Han, Him, Ommers, det nordlige Sall, dele af Tyrsting, Nim, Hatting og Nørvangh, Bjerreh og Slesv; m særformer: *a·x* Vodder, *a·x* Brede, Løgumkloster, Ravsted, Rømø, Brarup, Aventoft, Hjoldelund, *ˈa·x* Haderslev, Løjt, Åbenrå, Rise, Felsted. — *å·q* i det øvrige område; m særformer: *o·q* Randlev, *òq·* Søvind(F). se kort nr 13. — præs: *-ə(r)* alm; særformer: *aq'ər* Børglum, Hals Læsø, Mammen, Nsams(F), Agerskov, Branderup(F), Spandet(F), Tinglev; *axər* Bylderup, Ladelund(F); *axə* Åbenrå(F), Als (F.IV.6); *æxə* Felsted, Sundeved, Als(F.IV.6), Hjoldelund, Angel(F); *æxər* Eggebæk, Fjolde; *å:qər* Ålsø. — præs pl: *a·qə* Aventoft, *a·x* Fjolde. — præt: 1. stærkt præt: *o:q* er nu kun spredt bevaret, se kort nr. 14; særformer: *o:x* Ravsted; *o·x* Felsted, Als-(F.IV.6); *oəx* Sundeved(F), Ladelund(F), Angel(F), Hjoldelund(F); *u·əx* Eggebæk; *u·ɔx* Fjolde; *åq'* (el *å·qəð*) Thy(F). 2. svagt præt: *a·qəl* Vorning, Bjerring, Almind, Barrit; *a·ql* Nsams; *ˈa·xəl* Rise; *a·xəl* Aventoft; *a·xt* Als(F.IV.6); *a·qəð* Årestrup(F), Vindblæs, Anholt; *a·qə* Understed, Dronninglund, Hals Kærh, Storvorde, Havbro(F), Ullits, Nsams og Ssams(F), Brøndum Salling Nørreh; *a·xə* Rinkenæs, Holbøl; *a·ql* Janderup; *aqt* Hellumh(F), Houlbjerg, Falslev, Gimming, Vorh(F), Horsens(F), Uth, Rårup, SBjært, Lyne, Agerskov, Branderup(F), Bylderup; *ˈax·t* Als; *axəl* Haderslev, Åbenrå, ØLøgum, Tandslet; *axt* Løgumkloster, Vodder; *aq'l* Tvis, SLem, Hvejsel(F), Jelling, Give, Nørup, Lejrskov, Ål, Næsbjerg, VNykirke, Grindsted, Gørding Gørdingh, Vejrup, Darum; *å·qəl* Nimtofte, Ølsted VLisbjergh, Them, Malt, Vejlby Elboh, Janderup, Ansager, Aller(F); *å·ql* Houlbjerg, Rougsøh(F), Sønderhaldh(F), Grenå(F), Ålsø, Lyngby Djurs Sønderh, Dråby, Tved, Skarresø, Todbjerg, Vejlby Hasleh, Elsted, Dover, Linå, Røgen(F), Tåning; *òq·t* (el *o:q*) Søvind(F); *å·qəð* Tved, Rye, Torsted, Skyum, Hvidbjerg Refsh, Fur, Levring, Jerlev; *å·qə* Fly, Vrove, Estvad, Vinding Ulfborgh; *å·q* Tåning, Vrove. — ptc: 1. stærktbøjet form er spredt bevaret i Nvjy, Mvjy og Slesv (flere steder m vaklende vokalisme), m former som: *oq'ən* Snedsted, Stagstrup, Vestervig, SDråby, Lødderup, Frøslev, Bur; *åq'ən* Agger, Dragstrup, Vejrum Hjermh, Bur; *aqən* Fur, Selde, Åsted, Torum, Fly, Kobberup, Daugbjerg; *aq'ən* Tvis, SLem, Spandet, Branderup, Agerskov; *åq·ən* Daugbjerg; *oxən* Felsted, Hanved, LSolt, StSolt, Hjoldelund, Eggebæk; *axən* Hørup, Humtrup, Ladelund; *a·xən* Hanved; *a·qən* Fjolde; se kort nr 14. 2. svagtbøjet form, spredt over hele området, m former som: *a·qəl* Vorning, Bjerring, Almind Lysgårdh, Tamdrup, Jels, Brøns; *a·qəð* Øland, Årestrup(F), Mammen, Vindblæs Gerlevh, Anholt, Lild, Rødding Røddingh; *a·xəl* Ravsted; *ˈa·xəl* Rise; *a:ql* Nsams; *a·qə* Råbjerg, Understed, Dronninglund, Børglum, Vrå, Hals Læsø, NKongerslev, Havbro, Storvorde, Ullits, Ssams(F), Brøndum Hindborgh; *a·xə* Holbøl; *aq'əl* NSams(F), Barrit; *aql* Bælum, Havbro, Falslev, Gimming, Houlbjerg, Støvringh(F), Tved, Lild(F), Tvis, Stauning, Horsens(F), Vorh(F), Hvejsel(F), Nørup, Jelling, Lejrskov, Uth, Rårup, Lyne, Janderup, Ål, VNykirke, VNebel, Grindsted, Gørding Gørdingh, Darum(F), Aller(F), Agerskov, Branderup(F), Spandet(F), Bylderup; *axl* Vodder, Åbenrå; *å·qəl* Nimtofte, Linå, Hvidbjerg Refsh, Tørring Skodborgh, Give, Malt, Vejlby Elboh, SBjert(F), Kvong, Ansager; *å:ql* Rougsøh(F), Udby, Grenå(F), Ålsø, Lyngby Djurs Sønderh, Knebel, Tved, Helgenæs, Halling Galtenh, Sønderhaldh(F), Todbjerg, Vejlby Hasleh, Elsted, Hadsh(F), Dover, Røgen(F), Tåning, Voerh(F); *o:ql* Saksild; *ò:ql* Søvind(F); *å·qəð* Torsted, Skyum; *å·qə* Odby, Vrove, Estvad, Vinding Ulfborgh. — om særformer af præs ptc som rent adjektiv se II. agende. — vbs, se ag, I. age, agelse, II. agen, agende.

[ændra akæ, vn aka; verbet er svindende flere steder og fortrænges af køre, jf spec bet 2;®]

1) (trans) føre, transportere på et køretøj (især: vogn, slæde); køre. Om Høsten ager a Tjærre hjem om høsten ager jeg kærve hjem. Melsen. A ska ååg ham en Bieding Maag jeg skal køre møg for ham et bed. Schade.31. *di aqə tör'ə* Vends(F.III.938). "Så I ska te' å ag Ku'en end?" HJens.HDF.32. *å·q hy:* age hø. Hillerslev. *åq ku'ər, åq måq* Skyum.Mors.I.222f. *å·q kly·n* køre tørv Darum(F). *aq moq, aq kvon' jæm'* ere ved at gaa af Brug Agerskov(Lyngby). *a·x iŋ* køre korn hjem.Als. *ˈsɑ vu ʁ ən ɥθəʁ p ˈæ·ŋ ˌa·qən* så blev den (Ajlen) kørt over Engen Fjolde. || i talem: Han vil op aa aag Sill — siges om den, som slaaer stort paa eller og foretager sig noget, som man formoder han ikke vil komme vel fra Schade.130. jf (til urolige børn): *do hår nåk løst te å kom åp å a·q seļ'* — i gamle dage hentedes sild ved Limfjorden Vends(F). 2) (intr) i alm, i modsætn til køre, om den, der blot befordres, men ikke selv styrer spand el køretøj (nu mange steder svindende, fortrængt af køre): køre med el befordres som passager. Man gjør her stedse Forskjel paa at age og kjøre: kun den, der styrer Hestene, kjører; de Andre paa Vognen age Schade.22. *we do ˈåp o ˈa·q* vil du op at age?

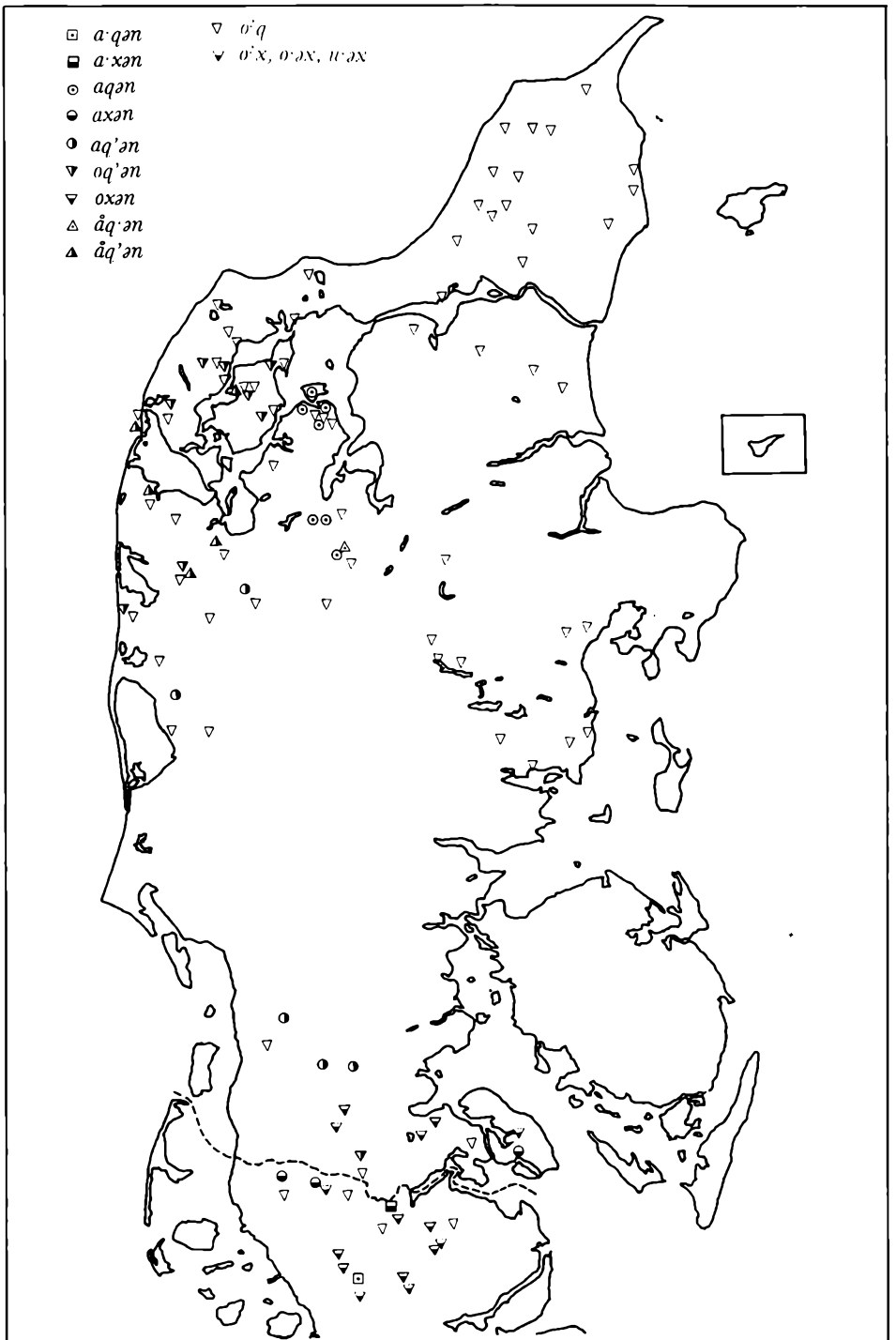

Kort nr. 14: Hage, stærktbøjet ptc og stærktbøjet præt.

Storvorde. *haŋ ka 'kj·ər, 'wi 'å·qər* Han kan køre, vi ager Tved. Dreng: *må a 'ky·ə 'mæ d'æ, nils 'så·rənsən?* N.S.: *'ne·j, 'a læ mæ it 'ky·ə mæ, betə 'do, mæn do må 'å·q 'mæ* Gosmer. Skyum.Mors.I.226f. Skautrup.H.II.56. *mɔ æ kœm 'œb ɔ 'a·x* må jeg komme op at køre? Vodder. *ve do ˈa·x mæ?* Vil du age med? Rise. *vi 'a·x mæ. 'sle·ɒ tɜ 'kiʀig i da·ð* vi kører i slæde til kirke i dag Fjolde. — også (sj): køre. Han ægger (ager) te æ Jord skungrer Hagerup.80. || (iron) i overf bet i forb som komme (godt) op at age, komme op at køre, komme til kort, komme galt af sted. *dær æ do komən òp å a·q mæ din swaw'ər* Lild(F; jf Krist.DS.VI.2.121). *do æ komən næt åp o å·q* Vestjy(f). — andre udtryk: "hun har været oppe at age", om en forført pige Vends(F). Ville op at age, ville paa Spil, paa Skjelmstykker. Melsen. Age i hele Vogne, være i god Behold sa. Han veed ikke andet end han ager, og da gaaer han med, (dvs:) han veed ikke andet end han er Noget, og da er han Ingenting sa. Han ær å"p å å·g i Kå'els wu'en (ær komen i Kå'els wu'en): kommen med en anden i storhed Galtrup (Sgr.XII.78). Ligge og age paa En, overhænge En for Noget Melsen. || i talrige rim. Schade.22. Hagerup.183. Krist.BRL.10. || præs ptc agende i særlige anv: være el komme agende. Tilsted. Jeg agede med ham hertil hed oftest: a war a·gen Næsborg. HimmerlKjær.1942.245. *nå, hon' æ do te fa's? . . å· a æ å·qəŋ* Herning(SprKult.-XII.57). Give. JMads.FH.59. Als. *vo· di 'a·xən* var de kørende? Fjolde. — som adj: *hæ dð 'a·xən 'ʃʀæmə* Har du agende Gæster Fjolde. — m passivisk bet: agende vej . . i modsætning til en fodsti Oversø. 3) være i (urolig) bevægelse el stilling, der minder om kørsel over ujævn bund. haj sa å og åpå lugi, han sad og agede på lugen.Grønb.Opt.226. *huð'ən ær' ət do seðər o å·qər!* til urolige børn Darum(F). *ser å a·q å æn sto·l* sidde og slynge paa en Stol Agerskov(Lyngby). — også spec: vugge (jf rim som: Age vugge vælte, Kjøb Barnet et Bælte Krist.BRL.10; Aag å vug å vælle, no vel Skoven fælle smst). Samsø(RCRasmussen). AEspegaard.VO.I.33.

agebro s — c. [ænyda ds] kørebro. AarbVends.1932.296, 303.

agebræt s *'a·q,bræt* Hals, Vrove. — n. dss agefjæl. Tranum,· Lindeballe. Gårslev. Felsted. Rinkenæs.

agebul s *'a·x,bOl* Fjolde. — n. — pl *-ər*. dss agefjæl.

agebænk s — c. dss agestol. Herslev.

agedant s, se I.aggedant.

agedat s, se akkordats.

agedør s *a·qdɔ̀r* Vends(F); *a·qda·r* Lild(F); *'å·q'da·r, 'å·qdar* Torsted; *'ax,dɔ̀ɹ* Fjolde. — pl. *å·qda·r* Lødderup(Lyngby). — c. [ænyjy agdør (1666. JySaml.1.rk.IX.314); brugt i Vends, Han, Ty, Mors og Sslesv] (dobbelt)dør ind til og ud af et agerum (el en kørelo). Agerum, det Rum i Siden af Laden, hvorigjennem der kan køres. Dørrene derfor kaldes Agedørrene Milling. Torslev. Agedørene er den dobbelte Dør eller Port ind til det Rum i Laden, Vognene køres ind i ØSvenstrup. *dən 'wæj·stəst 'å·qdar står 'o·bn* Torsted. Ladeporten kaldes Aag'dar Harring. Skyum.-Mors.I.23. *ɒ 'ax,dɔ̀ɹ* 1) Ladeport, 2) Loport Fjolde. Sydsl.I.119. || talem: *de ka do enŋ, om dæ så ær ən fi·əl få den rɔ̀w' som ən aqədø̀·r* om det umulige Vends(F.IV.6).

agefjæl s *'a·q,fi·l* Vends; *'a·q,fi·əl* Storvorde, Gødvad; *'å·q,fi·əl* Estvad; *'å·q,fjæ·l* Tvis, Give, Jelling; *å·qfjæl* Vestjy(F), Læborg; *a·qfjæl* Agerskov, Brøns; *'a·x,fjal* Vodder; *'a·xfjæl* Løgumkloster, Hostrup; *ˈa·xfjæl* Rise. - (jf agebræt, -bul) løs fjæl, der anbringes tværs over en arbejdsvogns sidefjæle og tjener som sæde for kusken. Saadan lidt hen over Ondendags vendte Andreas tilbage med én Mand til paa Agefjælen Aakj.FJ.11. Give.

agefærdig a *a·qfar·ə* Vends(F). — om korn: færdig til at køre ind. agfare kun Grønb.Opt.24. AEspegaard.VO.I.34. Tolstrup.

agegulv s *'a·qgwol* Torslev; *a·qgul* Lild; *'å·q,gu·l* Torsted. (Vends, Han og Thy) rum i laden, hvorindi man kan køre ad agedørene i ladens sider; kørelo. I gamle Lader paa mindre Gaarde var der for det meste en Gennemkørsel paa tværs igennem Laden, og det kaldte man Agegulvet Tise. *lå·ən lo mjèst søŋ·əst mæ· æn a·qgul mø"t igjèm·əl* Laden lå mest sydligst med en køreport midt igennem Kvolsgaard.L.15. AarbThisted.1925.90. — også: agerum. AEspegaard.-VO.I.34.

agehynde s *'å·q,høŋ·* Ål; *å·qhø·ŋ* Darum(F). - pl: *'a·q,hyŋə* Kragelund. - hynde til at lægge på agestolen. AarbVends.1931.161. Henne. Hunderup. Paa Sæderne lagdes "Agehynder" af Vadmel, der var udstoppede med Hø RibeAmt1906.123. HVGregersen.Bjolderup.198. Felsted. Budst.1959.95.

agekiste s *å·qkist* (obs) stort skrin der anbragtes i en hestevogn og anvendtes som opbevaringssted og agestol; vognskrin. di såd o æ å·gkist næe di kjor te æ by Malt.

ageknippe s *a·qknep* Vends(F). (jf sædeknippe) et knippe halm til at sidde på i stedet for agestol i de gamle vogne.Vends(F). AEspegaard.-VO.I.34.

agel s, se ankel.

agelade s dss agerumlade. Brande.

ageled s (obs) led hvorigennem der ages. Hvilken mand .., som gåer, rider eller kiører igiennem nogen af ågelederne og ikke lukker dem forsvarlig .. Kettrup(1698.Vider. II.55). || som propr: *ɛ ˈaxəlæj* Hørup(DStedn.VII.231). Ageled. DStedn.VII. 202.208.

agelejlighed s Han fæk å·glejlighed til byen SLem. Dybe.

agelo s *ˈa·qˌlo'w* Råbjerg. dss agegulv. Hvor der var port i begge ender, brugtes benævnelsen agelo om loen, men kun i forb m indkørselen Råbjerg. Lendum. Ugilt. Torslev. Vust.

agelse s *a·qəls* VHornum; *å·qəls* VVandet, Karlby, Egå, Hundslund, Ry. – n: Egå, Tyrsting-(Jyden.I.42). [ymda aggælse; egl vbs til II.age; jf ag, I.age, II.agen, I.agende; tidl alm brugt;®] kørelejlighed; køretur. Tranum ("spøgefuldt"). Vesterø. Tilsted ("meget gammelt udtryk"). fo aagels med en – Køretur Galstrup. A fæk Agels mæ vaa Naabo Skelund. Vebbestrup ("gammelt"). Langå. Kusken sagde til mig, vil du have lidt Agelse Ørsted Rougsøh. Skarresø. Ølst ("Kendt, men bruges ikke siden Aarhundredskiftet"). *a hå fåt noəð å·qəls i 'daw'* kan siges med et Smil, hvis hun tilfældigvis kom op at køre begge Veje Hundslund. Jyden.I.42. SFelding. Velling. Strellev ("helt gået af brug"). GlHaderslev. Als.

agelæs s *a·qlæs* Hornumh(F); *ˈå·qˌlas* Tåning, Tvis; *a·qlas* Nordslesv(F); *a·xlas* Løgumkloster. — n: Tåning, Løgumkloster; c: Vjv. 1) læs, der er så lille, at man kan age på det. Visborg. *deˈr æn ˈå·qˌlas ɔ eŋən ˈknå·qˌlas* det er et agelæs og ikke et knagelæs (dvs et læs så stort eller tungt at det knager i vognen) Skautrup.H.I.270. Avlum. Ulfborg. Vjv(Røjkjær). SBorris. 2) (jf kvædelæs ®) spec: det sidste (lille) læs korn som køres hjem. *a·qlas* .. det sidste læs korn, som køres ind, hvorpå alle høstfolkene ager syngende hjemad Hornumh(F). Nordslesv(F). Roager (SJyAarb.1952.68). DF.II.115f.

I. agen s, se agern.

II. agen s *a·qən* Storvorde; *å·qən* Tvis. — in: Vjy. [ænjy agen (Vider.II.571, Skast hrd 1636.11); vbs til II.age; stedvis vanskelig at skelne fra agende; jf ag, I.age, agelse, I.agende] det at age; kørsel. *ˈa·ɾ ˈsnå·ɾ ˈkyw' a ˈde ˈå·qən* jeg er snart ked af den agen Tvis. || kørelejlighed. især i forb få agen, få kørelejlighed. vil do ha' agen Understed. Vi hå fåt agen en lång vej Jetsmark. a fek agen til Hosens Gangsted. Sennels. De gamle sagde om kørelejlighed: Ka a fo ågen med dig SBorris. tak for agen Brarup.

agenant s også: aginant. [oprindelse uvis, måske til genant, penge el naturalier, der udredes til gengæld for en ydelse el et gode af en el anden art?®] påskønnelse, foræring. naar han som Dreng havde været særlig flittig, wa' braa, sagde hans Mor, a ska nok haa·w dæ mæ en Aginant Hals Læsø. vi ga' ham en lille agenant få hans Hjelpsomhed Bredsten. Han holder jubilæum, saa vi skal vist af med en lille aginant Assing.

I. agende s *a·qi* Råbjerg, Volstrup, Børglum, Tolstrup, Vrå, Harring, Hals Læsø, Sams; *a·qən* Storvorde, Nordslesv(F), Agerskov; *å·qin* Voldby, Agger; *å·qiŋ* Tåning; *å·qən* Vroue, ØNykirke, Borris; *ˈa·xɪŋ* Broager; *a·xəŋ* Valsbøl(F). — n: Vends, Voldby, Sams, Tåning, Nordslesv(F), Agerskov, Sundeved, Valsbøl, Angel. – bf (sj): *a·qəŋʃ* Børglum — pl(sj): *a·qiɜɾ* Børglum. [vbs til II.age; stedvis vanskelig at skelne fra II.agen; jf ag, I.age, agelse, II.agen; især Vends, Han, Him og Slesv; brugen aftagende] det at age; især spec: kørelejlighed, køretur. tak få agi SktOlai. JMJens. Vend.160. føst davi ætær fåtæle Vule, hvete e agi, de fanən ha jij ham, først Dagen efter fortæller Ole hvilket et Agende, som Fanden havde givet ham Grønb.Opt.219. Bejstrup. Gunderup. EJens.N-Sams.195. Tåning. Tinglev. Felsted. En Stunds-Agen, en Stunds-Gåen ere jævnlige Betegnelser af Afstande Hagerup.89. || i forb have el (især:) få agende. de fæk agi te by eller frå skol Bindslev. Vil du hae agen Torslev. Hans i Øster Rom fik Agend med Jens i Vester Rom til Voergaards Enge UHansen.NF.18. haj spur, om haj kun få agi, å så fæk a ham op å a'g Elling. Tolstrup. Ulsted. Farstrup. Agger(F). Vorgod. Agerskov(F). || i forb komme til agende, komme af

sted; komme op at køre. læ vos så kom te å·gen ØNykirke. Æ kom te a·egend med Kresten hjem fra e Staj Felsted. MartinN-Hansen.JT.13. || også spec konkr om kørevej og kørevejr i talem som: *et rɛŋ· a·xɛŋ ær ålʃti bæ·ər som et storjarle gå·ən* Valsbøl(F, jf Feilb.FH.17). Hagerup.2,176.

II. agende a *uq·ə* Vends (F.III.963, efter Lyngby); *u·qi* vestlige Vends(F.III.963); *òq·in* Him(F, efter Lyngby); ogind Uk.sjy.; ugen Olavius.Schagen.381; uggind Bindslev(Melsen 1811); aagind Vends(Camillo Bruun), Oddense(JesRel); aagind el u-gind SBork(Anchersen); aagen Ellidshøj(JesRel), Skibsted(JesRel), Durup(JesRel), Nautrup(JesRel), Roslev(JesRel), Grinderslev(JesRel), Junget(JesRel); aagen el aagind Viborg stift(Gerner); aagende el ogende Løsning(Nysted) [ænjy aagen (RostgaardsS.48,8), ymjy oggen, fremmed (Suso.33); i bet 1 vel ellipt udviklet af agende (gæster olgn, jf sp 171.36); nu næppe br] 1) fremmed; også, i pl, som subst: gæster, fremmede. *hwæm' æ di u·qi, dær æ dæreɔ·* hvem er de fremmede, der er derinde. vestl. Vends(F.III.963). Her æ Aagind i Daw: Her kommer mange kjørende Gjæster Vends-(Camillo Bruun). hvad er det for aagen (aagind), der er kommen til jert Gerner(Spr-Kult. X.61). her er Aagind i dag, det er giester og fremmede SBork(Anchersen). 2) (udviklet af bet 1) om kreatur: som er fremmed, adskiller sig fra hjemmets egne kreaturer; tilløbende. Ugen, fremmed, ulige (om Høveder). Olavius.Schagen.381. *è uq·ə la:m* Vends(F.III.963, efter Lyngby: "gammeldags"). Har I ingen Uggind Faar? Bindslev(Melsen 1811). Ellidshøj(JesRel). Aagenlam Skibsted(JesRel). Durup-(JesRel). Roslev(JesRel). har I nogen aagen lam ved Jer faar Junget(JesRel). Hindborgh(JesRel). Løsning(Nysted). aagind stude, høns etc SBork(Anchersen). Uk.sjy. *oq·in fo'ər lam'* Him(F.I.13, efter Lyngby). — som subst: naar der spørges om mand har nogen fremmet E. g. faar eller andet: Har I ingen aagen Nautrup(JesRel). Er her nogen aagen ved jer Faaer? spørger Hyrden, naar hand leder Grinderslev(JesRel).

agenst adv *å'jænsɛ* el *å'jænstər* Vends(F). *å'gjænsɛ* Hjelmslevh(F), Gosmer; *ågjænstər* el *agjænstər* Hellum; *å gjænstən* Søvind(F.I.445, jf: agjenst el agensten HBrøchner); aagjænst Sjelle; aagjenst Gylling; *ogjænstər* Him(F); adgenest Ribeh(Terpager I ca 1700); *a 'gjænsɛ* Todbjerg; *agjænsɛ* Middelsomh(F), Vellev, Grenå(F), Elsted(F.IV.7), Folby, Røgen(F), Horsens(F), Lysgård(F), Bjerreh(F); agjenst Vends(Camillo Bruun), Haldum, Sejling, Vium; agjenst el i gjenst Gesing; agienst Alsø, Mols, Durup, Roslev, Bjerreh; adjenster Råbjerg; agienster Vends(Molb); agjenster Bindslev(Melsen 1811); *a gjænster* Hellumh(F.I.445, "brugtes 1810 af de gl., ej længere af de yngre(Lyngby)"); ajenster Vends(Camillo Bruun); agenster He(CCØstergaard ca 1830); ijenster Vends(Camillo Bruun i Fædrelandet 2/10 1868); ægjænst Vjy(Efterslæt.251); øjenster Als Hindstedh(Krist.JyA.T.6). [egl ssg: ad gen(ne)st m adverbielle udvidelser, se ad 10.2; jf gennest, genst og vedgen(ne)ster; ordet nu så godt som ude af brug;®] 1) straks, øjeblikkelig, med det samme. A kommer ijenster Camillo Bruun i Fædrelandet 2/10 1868. Hellum. *a ka it sâ'ən li·q agjænst gyj·ər əl* jeg kan ikke sådan lige med det samme gøre det. Elsted(F.IV.7). "I ska op no", saa haj, "aa det sku helst ve aagjenst" Gylling. *a vel go' agjænst* Røgen. 2) ved samme lejlighed, samtidig, tillige. Vilt du til kiøbstaden i morgen, da kiøb mig adgenest et par træsko Terpager I. Roslev(JesRel). Mols (1763, DF.I.43). Kald mig paa Christen, og see saa om Peder er kommen agjenster Bindslev(Melsen 1811). He(CCØstergaard ca 1830). Kald paa Pigen, og see til Øgene agienster! Vends(Molb).11. Naar der var noget vi skulde have udrettet, gaaet et Ærinde eller skrevet et Brev, sagde han saa tit: Jeg kan ligesaa gøre det agjenst Sejling.

agent s *a'gænt* Vends, Hundslund; *a'gænɫ* Mors, Vrove, Ål, Løgumkloster. – f: Vends (AEspegaard.VO.I.34). – c: alm. – pl: – *ər* alm. [nyt lån fra rm] handelsrejsende, omrejsende forsælger af en bestemt vare. alm.

ageport s *a·qport* Børglum; bf: *'a·q,pu:rtən* Torslev. — c — [ænyda ds] port i lade med agerum. AEspegaard.VO.I.34. Jetsmark. Alrø. Janderup.

agepost s *å·qpåst* Børglum. — c — (forældet) kørende post. AEspegaard.VO.I.34. Tønnes.GSF.9.

agepude s dss agehynde. Nybøl Nybølh.

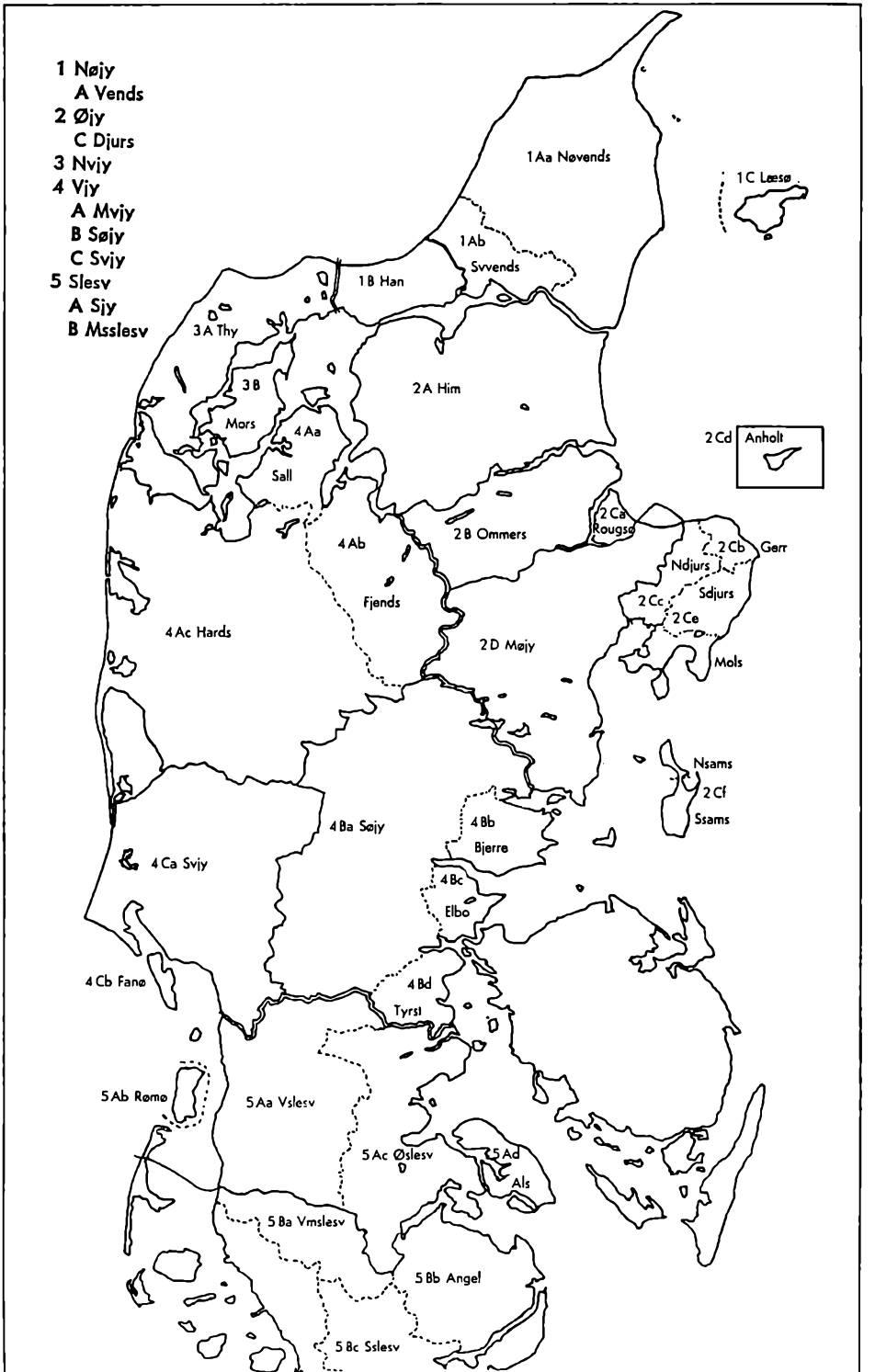

Kort over de jyske dialektområder.

REDAKTION

af – afåndet red. af Peter Skautrup,
gennemset af Ove Rasmussen,

ag – agepude red. af Niels Åge Nielsen,
gennemset af Peter Skautrup.

Pris for dette hæfte: 24 kr. excl. moms.

ISBN 87 503 0321 4

AARHUUS STIFTSBOGTRYKKERIE A/S 4800.79